

Minoritetskvinneres rett til rettighetsinformasjon

Kandidatnummer: 219

Leveringsfrist: 15.01.09

Til sammen 39 446 ord

10.01.2009

Innholdsfortegnelse

<u>DEL I: TEMA, METODE OG KILDER</u>	<u>1</u>
<u>1 INTRODUKSJON</u>	<u>1</u>
1.1 Presentasjon av tema og problemstilling	1
1.2 Bakgrunnen for valg av temaet	4
1.3 Avgrensning av avhandlingen	8
1.4 Metode	9
1.4.1 Introduksjon	9
1.4.2 Juridisk metode	9
1.4.3 Kvinnerettslig metode i skjæringsfeltet mellom rettsvitenskap og retts sosiologi	10
1.4.4 Grounded theory som forskningsmetode	11
1.5 Oversikt over fremstillingen	12
<u>2 BEGREPSBRUK</u>	<u>12</u>
2.1 Definisjon av minoritetskvinner	12
2.2 Rettighetsinformasjon	14
2.2.1 Definisjon av rettighetsinformasjon	14
2.2.2 Grensen mot rettshjelp	14
2.2.3 Legal empowerment	16
2.3 Definisjon av prosjekt, tiltak, sesjon og foredrag	21
<u>3 TEMAETS PLASSERING I LANDSKAPET AV TIDLIGERE FORSKNING</u>	<u>21</u>
3.1 Introduksjon	21

3.2	NOU 1978:37: Offentlig informasjon.....	22
3.3	Forskning om lovgivningens virkning	22
3.4	Rettshjelpsundersøkelser	23
3.4.1	Introduksjon.....	23
3.4.2	Gjennomgang av rettshjelpsundersøkelser	24
3.4.3	Rettshjelpsundersøkelsen med et kjønnsperspektiv	26
3.4.4	Nytteverdi for avhandlingen	28
3.5	Kvinnerettsforskning.....	29
3.6	Tredje verdens kvinneverettsforskning.....	31
<u>DEL II: DET JURIDISKE RAMMEVERKET</u>		<u>33</u>
<u>1</u>	<u>INTRODUKSJON</u>	<u>33</u>
<u>2</u>	<u>RETTIGHETSINFORMASJON SOM EN MENNESKERETTIGHET</u>	<u>35</u>
2.1	Valg av konvensjoner	35
2.2	Konvensjonens kilder	37
2.3	Konvensjonenes stilling i norsk rett.....	38
2.4	Statsforpliktelsen etter SP, ØSK og KDK	40
2.4.1	Introduksjon.....	40
2.4.2	Rettighetsinformasjon som en del av statsforpliktelsen - tilgjengelighetskravet.....	41
2.4.3	Kravet til forståelig rettighetsinformasjon	49
2.4.4	Kravet til aktuell og pålitelig rettighetsinformasjon	54
2.4.5	Kravet til adekvat rettighetsinformasjon.....	55
2.4.6	Konkluderende bemerkninger.....	57
2.5	Rettighetsinformasjon som en del av diskrimineringsvernet etter KDK	58
2.5.1	Innledning	58
2.5.2	Direkte, indirekte og strukturell diskriminering	59

2.5.3	Muligheter for særtiltak	60
2.6	Konkluderende bemerkninger	62
<u>3</u>	<u>RETTE TIL RETTSINFORMASJON ETTER NASJONAL RETT</u>	<u>63</u>
3.1	Introduksjon	63
3.2	Grunnlovens §110c	63
3.3	Et tidligere forslag til en generell lovhjemmel	65
3.4	Aktivitetsplikten i likestillingsloven, diskrimineringsloven og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven	66
3.5	Introduksjonsloven	71
3.5.1	Introduksjon	71
3.5.2	Introduksjonsprogrammet	72
3.5.3	Norskopplæring med samfunnsfag	73
3.5.3.1	Hvem har rett til å delta?	73
3.5.3.2	Innholdet i norskopplæring med samfunnsfag	75
3.6	Konkluderende bemerkninger	80
	<u>DEL III: EMPIRISK DEL</u>	<u>81</u>
<u>1</u>	<u>INTRODUKSJON</u>	<u>81</u>
1.1	Problemstilling og rettslig relevans av den empiriske undersøkelsen	81
1.2	Gjennomføring av den empiriske undersøkelsen	82
1.2.1	Geografisk begrensning	82
1.2.2	Utvelgelse av rettighetsinformasjonstiltak	83
1.2.3	Innsamling av informasjon	84
1.2.3.1	Generelt	84
1.2.3.2	JURK	86
1.2.3.3	Kildeproblemer i forhold til JURK	87

1.2.4	Metode: avhandlingens bruk av grounded theory	88
1.3	Videre fremstilling.....	92
2	<u>MINORITETSKVINNERS FAKTISKE TILGANG TIL</u>	
	<u>RETTIGHETSINFORMASJON</u>	<u>93</u>
2.1	Statlige informasjonstiltak.....	93
2.1.1	Norskopplæring med samfunnsfag	93
2.1.1.1	Reell formidling av rettighetsinformasjon.....	93
2.1.1.2	Tilgangen til samfunnsfagopplæringen	94
2.1.2	Likestilings- og diskrimineringsombudet	96
2.1.3	Oslo kommune fri rettshjelp	96
2.1.4	Regnbueprosjektet	98
2.2	Private informasjonstiltak	100
2.2.1	Primærmedisinsk verksted - PMV	100
2.2.2	Juss-Buss	102
2.2.3	JURK	103
2.2.3.1	Organisasjonen JURK.....	103
2.2.3.2	Skoleprosjektet.....	104
2.2.3.3	Effekten av Skoleprosjektet	108
2.2.3.4	Asylprosjekt	110
2.3	Oppsummering av rettighetsinformasjonsbehovet blant minoritetskvinner	111
3	<u>METODER FOR INFORMASJONSFORMIDLING.....</u>	<u>113</u>
3.1	To hovedmetoder for informasjonsformidling.....	113
3.1.1	Introduksjon.....	113
3.1.2	Kultursensitiv rettighetsinformasjonsformidling	113
3.1.3	Fagfokusert rettighetsinformasjonsformidling.....	118
3.1.4	Sammenblanding av de to metodene	121
3.2	Ulike metoder utprøvd gjennom Skoleprosjektet og deres virkning	122
3.2.1	Innledning.....	122
3.2.2	Betydning av komparativrettslig.....	122

3.2.3	Betydning av hvem som formidler	123
3.2.4	Betydning av utdanning fra før.....	124
3.2.5	Betydning av samfunnsfagsopplæring	124
4	<u>OPPSUMMERING</u>	<u>125</u>
 <u>DEL IV: NORGES FORHOLD TIL DE INTERNASJONALE FORPLIKTELSENE:</u>		
<u>REALITETEN HOLDT OPP MOT DET JURIDISKE RAMMEVERKET</u>		<u>126</u>
1	<u>INTRODUKSJON</u>	<u>126</u>
2	<u>KRAVET TIL TILGJENGLIG RETTIGHETSINFORMASJON.....</u>	<u>126</u>
2.1	Det udekkede rettighetsinformasjonsbehovet.....	126
2.2	Diskrimineringsstandarden holdt opp mot den kjønnede virkelighet.....	129
3	<u>KRAVENE TIL FORSTÅELIG, AKTUELL, PÅLITELIG OG ADEKVAT</u>	
<u>RETTIGHETSINFORMASJON</u>		<u>132</u>
3.1	Introduksjon	132
3.2	Praksis i forhold til forståelighetskravet	132
3.3	Praksis i forhold til aktualitetskravet	134
3.4	Praksis i forhold til pålitelighetskravet.....	135
3.5	Praksis i forhold til adekvanskravet	136
4	<u>KONKLUSJON.....</u>	<u>137</u>
 <u>DEL V: KONKLUDERENDE BEMERKNINGER.....</u>		<u>138</u>
1	<u>EN EFFEKTIV METODE FOR FORMIDLING AV RETTIGHETSINFORMASJON</u>	
<u>138</u>		

<u>2</u>	<u>MENNESKERETTIGHETENES UTVIKLING – FREMTIDEN?.....</u>	<u>141</u>
<u>3</u>	<u>RETTSPOLITISKE ANBEFALINGER</u>	<u>141</u>
3.1	Utvikling av allerede eksisterende tilbud	141
3.2	Rettighetsinformasjon som integreringsmodell	142
<u>4</u>	<u>AVSLUTNING.....</u>	<u>143</u>
	<u>LISTE OVER FORKORTELSER.....</u>	<u>144</u>
	<u>KILDELISTE.....</u>	<u>145</u>
	<u>VEDLEGG 1: SKOLEPROSJEKTETS POWERPOINT</u>	<u>171</u>
	<u>VEDLEGG 2: EKSEMPEL PÅ BROSJYRE FRA JURK</u>	<u>183</u>

Del I: Tema, metode og kilder

1 Introduksjon

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Det norske samfunn hviler på et grunnprinsipp om like muligheter og like rettigheter for alle borgere. Dette forutsetter at alle lag av befolkningen har kunnskap om sine rettigheter. Avhandlingens tema er minoritetskvinneres rett til rettighetsinformasjon. Bakgrunnen er en antakelse om at store grupper minoritetskvinner i praksis ofte har dårligere tilgang til informasjon og opplæring om rettigheter, enn deres ektemenn og etniske norske kvinner og menn. Dette henger sammen med at minoritetskvinner hovedsakelig innvandrer gjennom familieegjenforening, til forskjell fra menn som overveiende er arbeidsinnvandrere. Mange minoritetskvinner kommer fra mannsdominerte kulturer hvor kvinners stilling er svak og underlegen. Ektemennene til kvinnene er heller ikke alltid interessert i å fortelle dem om deres rettigheter.

Temaet ligger således i krysningsfeltet mellom retten til informasjon, integrasjon og vern mot diskriminering på grunnlag av kjønn og etnisitet. Det finnes lite kunnskap om hvor mye minoritetskvinner vet om egen rettsstilling og hvilken plikt myndighetene har til å sørge for at de får samme kunnskaper som andre borgere. Myndighetene ønsker integrering av minoriteter og har videreført sin handlingsplan inn i 2009¹. Handlingsplanen foreslår styrkning av norskopplæring med samfunnsfag som et informasjonstiltak rettet mot

¹ Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008. Mål for inkludering. Vedlegg til St.prp.nr.1 (2007-2008), videreført for 2009 i St.prp.nr.1 (2008-2009) punkt 2.2.8.

integrering.² Handlingsplanene drøfter ikke minoritetskvinner særskilt eller rettighetsinformasjon til denne gruppen.

Det er mye informasjon som ligger ute på nettet, blant annet er alle lover offentlig tilgjengelige. De ulike departementene gir også ut mange brosjyrer om ulike temaer som ekteskap, gjeld og arv. I en telefonsamtale med informasjonsforvaltningen³ hvor jeg ba om en oversikt over hvilke brosjyrer staten utgir og på hvilke språk, fikk jeg beskjed om at informasjonsforvaltningen ikke hadde noen slik oversikt og at hvis jeg representerte en offentlig etat, kunne jeg sende en bestilling på navn på de brosjyrene jeg ønsket og på hvilket språk, så skulle de se om de kunne finne det. Dette kunne jeg ikke gjøre som privatperson. Dette er en indikasjon på at myndighetenes oppmerksomhet på kommunikasjon av lovstoff er liten. Dette kan synes underlig ettersom for eksempel næringslivet ser kommersiell kommunikasjon som nødvendig for å få solgt sine produkter. Næringslivet bruker millioner hvert år på å utvikle kommunikasjonsstrategier om hvordan de skal kommunisere produkter ut til folk slik at de endrer sine vaner og kjøper et annet produkt. Kanskje kan myndighetene lære noe av denne type virkemidler, når de arbeider med å gjøre lovene kjent for borgerne.⁴

Avhandlingens grunntese er at man må ha kunnskap om sine rettigheter for å kunne hevde dem. Formålet med avhandlingen er således å gi et inntak til forholdet mellom minoritetskvinner formelle og reelle rettigheter. Behandlingen av temaet er i tråd med denne intensjonen på tvers av rettsdogmatisk og rettsosilogisk metode. Under den juridiske delen behandles minoritetskvinner rett til rettighetsinformasjon etter menneskerettighetene og norsk lovverk. Hovedproblemstillingen er hvilke føringer menneskerettighetene legger på norsk rett, og hvorvidt norsk lovgivning, politikk og praksis er i tråd med disse føringene. Overordnede problemstillinger er hva som omfattes av retten til rettighetsinformasjon og hva som ligger i myndighetenes plikt til å sørge for at

² St.prp.nr.1 (2008-2009) kap.653.

³ Samtale foretatt den 19.11.08.

⁴ Se for eksempel Allott (1980) s.75 som problematiserer dette.

formidlingen finner sted uten diskriminering av direkte, indirekte og strukturell art. Hva ligger i kravet om at retten til rettighetsinformasjon skal være reell? Hvilken plikt foreligger til å gjøre rettighetsinformasjon tilgjengelig, herunder tilrettelegges for å fremme like forutsetninger.

Fremstillingen omfatter i tråd med alminnelig menneskerettighetslære, et bredt spekter kilder som strekker seg fra konvensjonstekst til generelle anbefalinger, kommentarer til statsrapporter og deklarasjoner. Ettersom dette er et rettsområde som er gjenstand for en rask og dynamisk utvikling, er det ofte en glidende overgang mellom rettslige minimumsforpliktelser og rettspolitiske hensyn.

Den retts sosiologiske delen omhandler hva som blir gitt av rettighetsinformasjon til minoritetskvinner og hvordan denne informasjonen gis. Det gis en oversikt over rettighetsinformasjonstilbudet i Oslo, herunder hva det informeres om, hvem som omfattes av de ulike tilbudene, hvilke metoder som benyttes og hvordan de kvalitetssikres. Juridisk rådgivning for kvinners⁵ rettighetsinformasjonsprosjekt "Skoleprosjektet" er gjenstand for et mer dyptpløyende studie. Bakgrunnen for dette er at Skoleprosjektet er det eldste og mest omfattende rettighetsinformasjonstilbudet til innvandrerkvinner i Norge. Det redegjøres ikke bare for rettighetsinformasjonstilbudet, men kastes også lys over minoritetskvinneres tilegnelse av rettighetsinformasjon, om de aksepterer de norske rettsreglene og er innstilt på å anvende dem i fremtidige problemsituasjoner.

Mange av problemstillingene det pekes på i avhandlingen, gjør seg også gjeldene for kvinner og menn som er født og oppvokst i Norge.⁶ Det er derfor viktig å ha i bakhodet når man leser avhandlingen at manglende viten om rettsstilling ikke er et særlig innvandringsproblem, men et problem som store deler av befolkningen har i varierende grad. Hvorfor avhandlingen likevel er knyttet opp mot minoritetskvinner, er fordi mange av

⁵ Heretter kalt JURK.

⁶ Både JURKs og Juss-Buss' arbeid og eksistens er et uttrykk for rettighetsinformasjons- og rettshjelpsbehovet i Norge.

disse kvinnene har en enda vanskeligere stilling enn kvinner og menn født og oppvokst i Norge. De har en språkbarriere og en kulturbarriere som resten av befolkningen ikke er rammet av på samme måte.

1.2 Bakgrunnen for valg av temaet

Min interesse for dette temaet skriver seg fra min tid som saksbehandler i JURK.⁷

Gjennom den konkrete saksbehandlingen og gjennom det rettsinformative arbeidet JURK driver, har jeg erfart at kunnskapsnivået blant minoritetskvinner om deres rettigheter er nærmest lik null. Det var denne erfaringen som i sin tid motiverte JURK til å starte Skoleprosjektet, som har til formål å informere minoritetskvinner om deres rettigheter.⁸ JURK så at de innvandrerkvinner som oppsøkte JURK hadde lite kunnskaper, men disse kvinnene hadde klart å finne frem til JURK. Man stilte seg spørsmålet: hva med de kvinnene som ikke kommer hit? JURK fant ut at man måtte oppsøke denne gruppen kvinner der de var, og Skoleprosjektet ble utarbeidet.⁹

En annen bakgrunn for valg av tema er behovet for økt oppmerksomhet om rettighetsinformasjon i norsk politisk arbeid og forskning. Dette gjelder både den rettsdogmatiske behandlingen av retten til rettighetsinformasjon og den rettsosiolgiske kartleggingen av hva som blir gitt av rettighetsinformasjon og hvorvidt den virker etter sin hensikt.

⁷ Jeg var ansatt saksbehandler i JURK for ett år fra 2006 til 2007. Jeg var nestleder for JURKs Skoleprosjekt høsten 2007 og leder våren 2007. Som leder av Skoleprosjektet booket jeg foredrag og holdt foredrag sammen med de andre saksbehandlerne på boliggruppa (en av arbeidsgruppene på JURK). Jeg hadde også ansvaret for revidering og oppdatering av undervisningsmateriale.

⁸ Årsrapport JURK 1991.

⁹ De samme erfaringene er gjort av Juss-Buss og er bakgrunnen for deres voksenopplæringsprosjekt og rettshjelpsundersøkelsen Kvinne 2001. Se mer om denne undersøkelsen punkt 3.4.3.

Gjennom introduksjonsloven¹⁰ og utdanningsplikten denne loven hjemler for innvandrere, erkjenner staten behovet for opplæring av minoritetskvinner. Utdanningen gjelder det norske språk og samfunnsfag. Rettighetsinformasjonen har likevel ingen klar plass i dette arbeidet. Oppmerksomheten staten har på å gi rettighetsinformasjon er konsentrert til tvangsekteskap og omskjæring. Rettighetsinformasjonen bærer således preg av symbolvirkninger overfor innvandrere. Det er lite fokus på hva minoritetskvinner vet og hva de trenger å vite. Man kan spørre seg om hvorfor informasjon om tvangsekteskap og omskjæring gjentas, mens minoritetskvinnene sitter på sosialkontoret eller krisesenteret¹¹ og ikke får de rettighetene de skal ha. Norge er i forkant og spiller en aktiv rolle i rettighetsinformasjonsarbeid internasjonalt og i tredjeverden, mens på hjemmebane glemmes perspektivet i myndighetenes integrasjons- og likestillingsarbeid.

I rettssosiologien har retthjelpsbehovet stått sentralt, men retten til rettighetsinformasjon eller rettighetsinformasjonsbehovet har ikke vært gjenstand for særlig oppmerksomhet. Rettshjelpsforskningen behandler også kun i begrenset grad minoritetskvinner og deres særskilte behov. (En nærmere gjennomgang av rettshjelpsforskningen og dens betydningen for avhandlingen blir foretatt i punkt 3.4.)

Norsk kvinnerettsforskning har sett det som en viktig oppgave å formidle kunnskap om kvinners rettigheter. En rekke arbeider er skrevet med sikte på å gi informasjon til ulike grupper kvinner eller til organisasjoner som arbeider med formidling av rettighetsinformasjon.¹² Kvinnerettsforskningen har også som et ledd i å ta utgangspunkt i kvinners faktiske situasjon, mange eksempler på at informasjon innhentet gjennom ulikeformer for informasjonstiltak, har blitt brukt som grunnlag for å fremskaffe kunnskap om hva slags rettsproblemer kvinner har.¹³ Forskningen har imidlertid ikke hatt fokus på

¹⁰ Se del II punkt 3.5 for mer om denne loven.

¹¹ Reportasje i Aftenposten den 01.12.08 som viser til Berntsen (2008).

¹² Eksempler her er Bolstad (1991), Lauvstad (1992), Bolstad (1994), Bolstad (1995) og Hellum (2007).

¹³ Eksempler her er Fastvold (1985), Vogt (1981), Tsanga (1999), Hellums artikkel i JURKs Festskrift s.90 og Wærstad (2006).

retten til rettighetsinformasjon eller den generelle rettighetsinformasjonsbehovet. (En nærmere gjennomgang av kvinnerettslig forskning og dens betydning for avhandlingen vil bli foredratt i punkt 3.5 og 3.6)

Det foreligger nærmest et forskningstomt rom på rettighetsinformasjonsområdet, både når det gjelder hva retten til rettighetsinformasjon går ut på og en generell kartlegging av hva som blir gitt av rettighetsinformasjon, hvordan denne blir gitt og om den virker etter sin hensikt. Dette tomrommet er også påpekt av Kvinnekomiteen i forbindelse med behandlingen av Norges siste periodiske rapport¹⁴.

*“The Committee is concerned that the report contained insufficient data disaggregated by sex, race, ethnicity and age, in all areas of the Convention. The Committee notes that such data would have further clarified the de facto situation of different groups of women, in regard to all areas covered by the Convention, and the impact of governmental policies and programmes aimed at eliminating discrimination against them, and trends over time.”*¹⁵

Internasjonalt faller dette forskningsfeltet inn i en samlekategori kalt legal empowerment (legal empowerment blir nærmere definert i punkt 2.2.3) Legal empowerment blir sett på i internasjonal og norsk utviklingspolitikk som et verktøy for å fremme utvikling og bekjempelse av fattigdom i tredje verden. Altså som en metode for å endre selve problemgrunnlaget. Rettshjelp, som kan på mange måter sies å være det nærmeste Norge kommer legal empowerment-tiltak, har ikke vært noe høyprioritert område, verken i norsk justispolitikk, sosialpolitikk eller innvandringspolitikk. Rettshjelp på sin side har aldri blitt sett på som en metode som er egnet for å endre selve grunnlaget for de ressursvakes problemer, for eksempel det at de er fattige. Mathiesen påpeker i sin bok at dette er de utilstrekkelige sidene ved rettshjelp.¹⁶ Legal empowerment blir på den andre siden sett på

¹⁴ CEDAW/C/NOR/7: Norway's seventh periodic report.

¹⁵ CEDAW/C/NOR/CO/7 para.35.

¹⁶ Mathiesen (2005) s.59.

nettopp som det motsatte. En artikkelsamling utgitt av Utenriksdepartementet i fire utgaver i 2006 og 2007 peker på disse sidene ved legal empowerment. Samlingen konkluderer med at det ikke foreligger enkle – one-size-fits-all – løsninger når det kommer til legal empowerment. Det understrekes at man bare gjennom legal empowerment kan gjøre befolkningen i et land til reelle økonomiske og juridiske handlende subjekter.¹⁷ Norge var blant initiativtakerne og har vært en betydelig bidragsyter til The Commission on Legal Empowerment of the Poor¹⁸ og bidratt til deres rapporter.¹⁹ Tidligere statsråd for utviklings- og menneskerettssaker Hilde Frafjord Johnson²⁰ har vært medlem av komiteen.

Selv om Norge har et omfattende engasjement innen legal empowerment som metode for utvikling og bekjempelse av fattigdom i den tredje verden, er teorien og metoden lite utviklet her hjemme. Hvorfor legal empowerment, som metode for å styrke minoritetskvinnens rettigheter, ikke har fått noen særlig plass i Norge, verken politisk eller i forskning, er vanskelig å besvare. Man kan stille seg spørsmålet om metoden er lite passende på grunn av at Norge er et mer velutviklet land enn landene i tredje verden, og av den grunn ikke brukes her. Dette kan neppe være et holdbart argument. Metoden kan som sagt innledningsvis gi oss innsikt i hvordan man utvikler kunnskap og forståelse hos innvandrerbefolkningen slik at de kan bli fullverdige samfunnsborgere med fullverdige rettigheter. Videre, kan legal empowerment hjelpe oss å forstå hvordan man skal kommunisere loven til svakere grupper i samfunnet. Konteksten i Norge er meget forskjellig fra de fleste land i tredje verden og den utviklingsproblematikken de har å hanske med, men forskningen om legal empowerment, dens metoder og prinsipper, kan likevel ha overføringsverdi til vårt samfunn. Hovedforskjellen på konteksten rundt legal empowerment i tredje verden og her er at Norge har et mye mer velfungerende system både

¹⁷ Brøther (2006) issue 1, Brøther (2006) issue 2 s.4-5, Brøther (2007) issue 3 s.5-7, Brøther (2007) issue 4 s.5-7.

¹⁸ <http://www.undp.org/legalempowerment/>, lesedato 12.12.08.

¹⁹ Brøther (2006) issue 3 s.5-7.

²⁰ Frafjord var både statsråd under Bondevik I-regjeringen (1997-2000) og Bondevik II-regjeringen (2001-2005).

innen velferd og rettssikkerhet, og har mange flere materielle rettigheter for individet. Underutvikling og fattigdom er likevel ikke et særlig tredje verdens fenomen.²¹ Grunnprinsippene i legal empowerment om ”access to law” prinsippet (tilgjenglighetsprinsippet) og hvordan å oppnå dette gjennom rettighetsinformasjon, er relevant også i en norsk kontekst. Avhandlingen belyser legal empowerment i en norsk rettslig kontekst.

1.3 Avgrensning av avhandlingen

Under denne delen redegjøres det for de generelle avgrensinger som er foretatt av temaet for avhandlingen. De spesielle avgrensningene for henholdsvis den juridiske delen og den empiriske undersøkelsen gjøres i del II og del III.

Det er først og fremst foretatt en avgrensning i henhold til kjønn. Avhandling fokuserer på kvinners rett til rettighetsinformasjon. Videre vurderer avhandlingen kun minoritetskvinnens stilling og avgrenses således mot majoritetskvinner. Avgrensningen er gjort med grunnlag i statistikk som viser at minoritetskvinner generelt innvandrer annerledes enn minoritetsmenn. Minoritetskvinner innvandrer oftere gjennom familiegjengeningsinstituttet og nyter således sjeldnere godt av det ekstra vernet og rettighetene flytninger nyter godt av. Denne statistikken er mer utdypende gjort rede for under del III punkt 2.1.1.2.

Avhandlingen ser først og fremst på minoritetskvinner som er innvandrere til Norge²², og da særlig innvandret fra tredje verden. Dette er altså alle de som kommer fra stater utenfor EØS/EU-område. Hovedgrunnen til at denne avgrensningen er foretatt er den begrensede tiden som foreligger for en masteravhandling. Informasjon om rettigheter til innvandrere fra EU/EØS-området er likevel en interessant og aktuell problemstilling.

²¹ Hellum (2008).

²² Det er således foretatt en avgrensning i forhold til for eksempel samiske kvinner.

Det er foretatt en avgrensning mot innvandrere som ennå ikke har fått noe oppholdsgrunnlag i Norge. Dette vil si asylsøkere som venter på å få sin søknad om opphold behandlet og utlendinger som oppholder seg i Norge ulovelig. Begrunnelsen for avgrensingen er at jeg har ønsket å behandle minoritetskvinner som har et lovlig, fast og varig opphold i Norge.

1.4 Metode

1.4.1 Introduksjon

Formålet med denne avhandlingen er å foreta en kartlegging og vurdering av minoritetskvinner formelle og reelle rett til rettighetsinformasjon. Det har således vært nødvendig å benytte seg av en kombinasjon av rettslige og empiriske kilder og juridisk og rettsosialogisk metode. I det følgende gis det en oversikt over kildene og metodene. De mer spesifikke metodeproblemene, særlig i forhold til den empiriske undersøkelsen, er behandlet i tilknytning den juridiske og empiriske drøftelsen.

1.4.2 Juridisk metode

Juridisk metode²³ er anvendt for å fastlegge det formelle innholdet i retten til rettighetsinformasjon.

For å fastlegge innholdet i retten til rettighetsinformasjon etter menneskerettighetene har jeg måttet gå igjennom et bredt spekter av kilder. For å tolke de ulike konvensjonstekstene har jeg anvendt generelle anbefalinger og kommentarer fra de ulike komiteene, kommentarer til statsrapporter, individklager og juridisk teori. Ettersom tilfanget av kilder har vært stor, har jeg anvendt søkeord for lettere å kunne lese det relevante i de ulike

²³ Se for eksempel Eckhoff (2001) for hva som ansees som juridisk metode i norsk sammenheng og for eksempel Nowak (2003) for menneskerettslig metode i internasjonal sammenheng.

dokumentene og for å kunne gå gjennom et større kildeantall.²⁴ Se del II punkt 2.2 og 2.3 for mer om de mer spesifikke metodeproblemene.

For å tolke norsk Grunnlov og formell lov har jeg anvendt forarbeider, forskrifter, rundskriv, rettspraksis og juridisk teori.

1.4.3 Kvinnerettslig metode i skjæringsfeltet mellom rettsvitenskap og rettssosiologi

I tråd med kvinnerettslig metode ses den kjønnsnøytrale retten til rettighetsinformasjon opp mot den kjønnede virkelighet. Kvinnerettslig metode ser det som utilstrekkelig bare å tolke lovverket for å fastlegge kvinners rettigheter og tilgang til disse faktisk, man må også se hen til den kontekst lovverket virker inn i. Tove Stang Dahl er en av forgjengerne for denne metoden, hvor hun tar utgangspunkt i kvinners liv og sammenlikner dette med rettstilstanden.²⁵ Metoden er gjennom kvinnerettens engasjement i tredje verden utviklet med sikte på det forhold at kvinner ikke er en homogen gruppe, men også har en rase, klasse, religiøs og etnisk tilknytning. Kvinnerettslig metode er videre utviklet med sikte på det forhold at menneskerettigheter og nasjonal rett i praksis fungerer i samspill med sedvanebaserte og religiøse normer.²⁶ For å bedre redskaper til å utvikle begreper som tar utgangspunkt i kvinners kompliserte og sammensatte livs- og rettssammenheng, har kvinnerettslige studier i tredje verden trukket veksler på grounded theory.²⁷

²⁴ Typiske søkeord har vært: information, awareness, aware, attention, knowledge, education, legal, understanding, rights etc. Med disse ordene har jeg søkt gjennom alle generelle anbefalinger og kommentarer og kommentarer til statsrapporter til SP, ØSK og KDK.

²⁵ Dahl (1985), Dahl (1985), Se også Beauvoir (2005) som er en av opphavskvinnene til kvinnespørsmålet.

²⁶ Hellum (1999).

²⁷ Schuler (1986), Schuler (1992), Hellum (1998) og Tsanga (1999).

1.4.4 Grounded theory som forskningsmetode

Avhandlingen benytter grounded theory som forskningsmetode for å utvikle de teorier, begreper og kategorier som drøftes senere i avhandlingen. Metoden handler om å ta utgangspunkt i virkeligheten, slik Dahl tok utgangspunkt i virkeligheten til etnisk norske kvinner da hun utviklet norsk kvinnerettsteori.

Grounded theory er en sosiologisk forskningsmetode. Den er en alternativ metode til den tradisjonelle sosiologiske forskningsmetode, som går ut på å samle inn data som bekrefter, avkrefter eller nyanser tidligere teorier.²⁸ Metoden går ut på hvordan man skal utvikle egne teorier fra empiri opptjent under forskningen. Videre hvordan man systematisk skal samle inn data og analysere disse fortløpende.²⁹

Mer konkret går grounded theory ut på at man som forsker har noen antagelser før man begynner å forske på det aktuelle rettsområdet. Min antagelse i forkant av min empiriske undersøkelse, var at det eksisterte et udekket rettighetsinformasjonsbehov blant minoritetskvinner. Antagelsen var gjort med utgangspunkt i erfaringer fra JURK, både mine egne og organisasjonens. Jeg gikk deretter ut i feltet med ønske om å utvikle, nyansere, omforme og konkretisere antagelsene.³⁰ Avhandlingen presenterer en kartlegging av rettighetsinformasjonstilbudet i Oslo-regionen og en presentasjon av prosjektene: Norskopplæring med samfunnsfag, Regnbueprosjektet, Likestillings- og diskrimineringsombudet, Oslo kommune fri rettshjelp, Primærmedisinsk verksted, Juss-Buss og JURK. For å undersøke hva de ulike prosjektene gir av rettighetsinformasjon og hvordan prosjektene gir informasjonen, har jeg intervjuet prosjektmedarbeidere og observert undervisningssesjoner, samt lest evalueringsrapporter. Jeg har på denne måten tatt utgangspunkt i de menneskene og gruppene retten til rettighetsinformasjon gjelder og

²⁸ Zetterberg (1965) for tradisjonell sosiologisk forskningsmetode og Glaser (1999) for grounded theory.

²⁹ Glaser (1999) s.1-45.

³⁰ Hellum (1998), Glaser (1999) og Yin (2008) s.89 flg.

berører. Resultatene som presenteres er utviklet parallelt med innsamling av data og kan således sies å være begrunnet og fundamentert i virkeligheten/realiteten.³¹

Nærmere om min konkrete fremgangsmåte redegjøres det for under del III punkt 1.2.4.

1.5 Oversikt over fremstillingen

Avhandlingens første del (del I) foretar i det følgende en gjennomgang av begrepsbruk og plassering av avhandlingens tema i det eksisterende landskap av forskning og relevante kilder.

I del II foretas det en gjennomgang av den juridiske siden av minoritetskvinnens rett til rettighetsinformasjon. Her bygges det juridiske rammeverket for avhandlingen. Del III redegjør for minoritetskvinnens faktiske adgang til rettighetsinformasjon. Med utgangspunkt i Oslo-regionene, redegjøres det for hva minoritetskvinner får av informasjon gjennom ulike tiltak og hvordan rettighetsinformasjon formidles i de ulike tiltakene. Disse to delene følges av en vurdering av føringer som følger av menneskerettighetene (del IV). Del V avslutter med noen konkluderende rettspolitiske betraktninger.

2 Begrepsbruk

2.1 Definisjon av minoritetskvinner

I oppgaven er begrepet minoritetskvinner valgt fordi de kvinnene som har vært gjenstand for undersøkelsen har vært kvinner som har innvandret til Norge og således ikke er norske, men en del av en minoritet i befolkningen. Det finnes mange definisjoner av minoritet,

³¹ Hellum (1998) kap.10 og Graff (2005) s.4 flg.

innvandrere og utlendinger ulike steder i lovverket.³² Til dels er det ulike definisjoner og til dels ulik begrepsbruk.

I avhandlingen defineres minoritetskvinner som alle kvinner som har to utenlandske foreldre og som selv har innvandret til Norge.³³ Denne avgrensningen gjøres fordi jeg anser at de kvinner som er oppvokst i Norge får tilstrekkelig informasjon gjennom skolegang. Videre ses det kun på kvinner i voksen alder. Med voksen alder menes kvinner som ikke skal gå inn i det vanlige skoleløpet for eksempel barneskole, ungdomsskole eller videregående, men som begynner på voksenopplæring eller ingen opplæring. Altså kvinner over 18 år. Det er også disse kvinnene som er deltakerne på de ulike prosjektene og tiltakene det redegjøres for i avhandlingens del III.

Problemet som oppstår når man opererer med begreper som definerer en samlekategori er at alle medlemmene av kategorien ikke kan skjæres over en kam. Gruppen minoritetskvinner er ikke en homogen gruppe. Likevel opereres det med dette begrepet i avhandlingen fordi denne gruppen er rammet av mange av de samme problemene når det gjelder formidling av rettighetsinformasjon. Minoritetskvinner opplever mange felles barrierer for å kunne delta i samfunnet på grunn av deres utenlandske opprinnelse, disse konkretiseres gjerne gjennom språkproblemer og sosiale og kulturelle forskjeller.

³² Se for eksempel Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her av 24.06 1988 nr.64. (utlendingsloven) §48, Lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere av 04.07 2003 nr.80 (introduksjonsloven) §2(3) definisjon av "nyankommet" og Handlingsplanen for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen 2008 og 2009.

³³ SSB, Statistisk sentralbyrå, definerer innvandrerbefolkningen som bestående av personer med to utenlandsfødte foreldre: førstegenerasjonsinnvandrere som har innvandret til Norge, og personer som er født i Norge med to foreldre som er født i utlandet. <http://www.ssb.no/innvandring/>, lesedato 12.12.08.

2.2 Rettighetsinformasjon

2.2.1 Definisjon av rettighetsinformasjon

Det finnes ingen legaldefinisjon av rettighetsinformasjon som jeg har funnet.

Rettighetsinformasjon er likevel definert i en NOU om offentlig informasjon fra 1978.³⁴

Her blir ulike typer informasjonen inndelt i ulike kategorier, hvor rettighetsinformasjon blir plassert som en kategori under samfunnsinformasjon. Rettighetsinformasjon blir nærmere definert som:

”Informasjon som tar sikte på å opprettholde eller øke den enkelte samfunnsborgers kunnskap om sine rettigheter, muligheter og plikter.”³⁵

I avhandlingen defineres også rettighetsinformasjon på denne måten. Definisjonen gir ikke noe nærmere innholdet til begrepet rettigheter.

I avhandlingen ses juridiske rettigheter på som en rettighet gitt individet i formell norsk lov og gjennom menneskerettighetskonvensjoner. Disse rettighetene må videre utgjøre et rettskrav en borger har ovenfor et individ, stat eller kommune. Det motsatt av en rettighet er en plikt. Minoritetskvinner har også plikter i forhold til samfunnet parallelt med de rettigheter de har. Rettigheter og plikter er avhengig av hverandre og operer gjensidig, for å igjen skape muligheter for den enkelte. Avhandlingen har oppmerksomheten først og fremst på minoritetskvinnens rett til informasjon, men kommer også inn på denne gruppens plikt til å sette seg inn i de lover og regler som gjelder i det norske samfunnet.

2.2.2 Grensen mot rettshjelp

Man kan på mange måter si at avhandlingen omfatter informasjonsstadiet av rettshjelp, altså stadiet før konkret rettshjelp i en sak kommer på tale. Tanken er at man må ha

³⁴ NOU 1978:37.

³⁵ Ibid. s.10.

informasjon om rettighetene sine for å vite om dem, og for i neste omgang kunne søke rettshjelp for å hevde dem. Altså blir rettighetsinformasjon en forutsetning for rettshjelp, hvor minoritetskvinnen må oppsøke rettshjelpstiltak eller advokat for å få hjelp.

Det er en glidende overgang og en viss overlapping mellom rettighetsinformasjon og rettshjelp. Dette fordi rettighetsinformasjon vil være en del av rettshjelp og visa versa. Likevel er det rettighetsinformasjonen som ikke er knyttet til et konkret juridisk problem for mottakeren, som er avhandlingens fokus. Rettshjelp vil utelukkende være knyttet opp mot en person og ett juridisk problem.³⁶ Rettighetsinformasjonen på sin side blir gitt uavhengig av om deltageren har et juridisk problem, den blir også gitt til flere samtidig gjennom foredrag.

Ingen av rettshjelpsundersøkelsene som er foretatt i Norge (se nærmere punkt 3.4) definerer rettighetsinformasjon inn i begrepet rettshjelp. Heller ikke i internasjonal rettshjelps forskning synes rettighetsinformasjon (legal information) å være en del av begrepet rettshjelp (legal aid).³⁷ Alle definisjonene synes å legge til grunn at personen må ha en konkret sak/situasjon og få juridisk bistand til denne for at det skal kunne kalles rettshjelp.

Rettighetsinformasjon ses etter dette som atskilt fra rettshjelp. Rettighetsinformasjonen tar sikte på å opplære, slik at mottageren kan handle på egne vegne og være selvhjulpen i en fremtidig problemsituasjon. Likevel er både rettshjelp og rettighetsinformasjon en del av en større tanke om tilgang til regelverket for de svakere stilte i samfunnet.³⁸

³⁶ Se for eksempel definisjonen av rettshjelp i Haugen (1992) s.5.

³⁷ Regan (1999) s.1-6, som ser på ”legal aid” – utvikling etter andre verdens krig, og Soar (2002) en samling av rettshjelpstilbudet i ulike land.

³⁸ Se for eksempel Europakommisjonen (2000) som har uttalt seg om dette i et dokument om minoriteter og rettshjelp.

2.2.3 Legal empowerment

Legal empowerment er et samlebegrep på en internasjonal aksjonsforskningslitteratur som setter fokus på sammenhengen mellom kunnskap om rettigheter og makt over egen livssituasjon. Legal empowerment utgjør i dag en del av den rettighetsbaserte utviklingspolitikk som er det dominerende paradigme internasjonalt og i norsk politisk sammenheng. Dette punktet redegjør for fremveksten av legal empowerment, innholdet i begrepet og plassering av begrepet i norsk kontekst.

Legal empowerment har sin opprinnelse i empowerment-bevegelsen som blant annet oppstod i USA på 1960-tallet, i de politiske og sosiologiske miljøene. Tankegangen går ut på å gi ressurssvake individer og grupper kontroll over eget liv, gjennom å endre de sosiale og politiske realiteter de lever under. Når mennesker får større personlig kontroll over eget liv, øker også deres sosiale innflytelse, deres politiske makt og muligheten for å ta del i de lovfestede rettigheter og plikter som det innebærer å være medlem av et demokratisk samfunn.³⁹ Empowerment handler videre om hvordan man skal hjelpe eller lære ressurssvake individer og grupper noe. Man kan ikke bruke en formanende metode med pekefinger, men man må møte mennesket der mennesket er, gå med henne i hennes eget tempo og se livet slik hun opplever det. Utgangspunktet er at elev og lærer skal utvikle seg sammen. Man kan ikke tenke at man som lærer er den som kan alt, og skal fylle eleven med informasjon, som eleven senere kan bruke.⁴⁰ Empowerment i et kjønnsperspektiv blir særlig brukt av feministiske rettighetsbevegelser i tredje verden for å bedre kvinners stilling. En indisk empowerment-forsker definerer empowerment som:

“Empowerment of women is bringing women into the mainstream of national activity as equal partners alongside men.”⁴¹

³⁹ Walseth (2004). Paulo Freire var også med på utvikle denne metoden, men han kalte den aldri empowerment, men de undertryktes pedagogikk. For mer om dette se Freire (2003).

⁴⁰ Freire (2003) kap.2.

⁴¹ Narasimhan (1999) s.18.

Legal empowerment er en videreføring av empowerment konseptet og har i dag slått rot i tredjeverdens kvinnesakskamp. På 1990-tallet organiserte afrikanske og asiatiske kvinner seg i to organisasjonsgrupper, WILDAF-Afrika og WILDAF-Asia⁴², som begge hadde som formål å styrke kvinners stilling i retten gjennom legal empowerment.⁴³ I dag er legal empowerment definert av FNs Commision on Legal Empowerment of the Poor⁴⁴:

*“The Commission understands legal empowerment to be a process of systemic change through which the poor and excluded become able to use the law, the legal system, and legal services to protect and advance their rights and interests as citizens and economic actors.”*⁴⁵

Definisjonen kan sies å inneholde både rettshjelp og rettighetsinformasjon.⁴⁶ Legal empowerment forstås både som resultat og metode. Legal empowerment har mange sider, mange mål og mange metoder. Tilgang til lovverket og rettslige institusjoner ses på som en forutsetning for all legal empowerment:

*“Access to justice and the rule of law are to be considered the fundamental and enabling framework that supports realization of these rights. The core bundle of rights cannot be fully effective unless there is a realistic option of enforcing them.”*⁴⁷

Definisjonen innebærer at rettighetsinformasjon er en forutsetning for å gjøre loven tilgjengelig. Definisjonen innebærer videre at rettighetsinformasjon ikke kun skal være

⁴² Women in Law and Development, se feks <http://www.wildaf.org/index1.php?linkid=244>, lesedato 13.12.08.

⁴³ Tsanga (1999) og Schuler (1986).

⁴⁴ <http://www.undp.org/legalempowerment/>, lesedato 12.12.08 – Kommisjonen avsluttet sitt arbeid den 31.07.08.

⁴⁵ Report of the Commission on Legal Empowerment of the Poor s.3.

⁴⁶ Ibid. s.5-6

⁴⁷ Ibid. s.27.

tilgjengelig, men at loven (rettighetene) må aksepteres og forstås av dem de skal beskytte, slik at loven blir dennes gruppens rett. Om dette sier kommisjonen:

“If the law is accepted and understood as offering protection and equality of opportunity, and ensuring access to fair and neutral process, then the law will be revered as a foundation of justice.”⁴⁸

Legal empowerment handler således ikke bare om å gjøre rettsystemet og loven tilgjengelig gjennom informasjon (tilgjengelighetskravet), men også at metoden for å oppnå full tilgjengelighet er aksept og tilrettelegging av retten. Legal empowerment ønsker å oppnå en positiv innstilling til retten hos mottageren. Med andre ord handler legal empowerment om kommunikasjon av lovstoff. Andre tiltak enn informasjon vil også falle inn under begrepet, men det er kun rettighetsinformasjon som behandles i avhandlingen.

Kommunikasjon forutsetter at mottakeren av informasjonen forstår, hvordan man formidler informasjon bestemmes dermed av mottagerens forutsetninger. FNs kommisjon om Legal empowerment oppstiller fem reformpunkter for å kunne oppfylle tilgjengelighetskravet (access to justice):

- *Improved identity registration systems, without user fees.*
- *Effective, affordable and accessible systems of alternative dispute resolution.*
- ***Legal simplification and standardization and legal literacy campaigns targeting the poor.*** (min utheving)
- *Stronger legal aid systems and expanded legal service cadres with paralegals and law students.*
- *Structural reform enabling community-based groups to pool legal risks.*⁴⁹

⁴⁸ Ibid. s.4.

⁴⁹ Ibid. s.60.

Dette viser at legal empowerment har mange sider, men det er rettighetsinformasjon som er temaet i denne avhandlingen og således punkt nummer tre som er relevant. Essensen er at man må forenkle og standardiserte lovverket, slik at lovverket blir formidlingsdyktig og gjenstand for forståelse hos den utsatte gruppen, her: minoritetskvinner.

Det sies videre i rapporten at rettighetsinformasjon er det første steget til å gi fattige de verktøy de trenger for å kunne fremme hjelp til selvhjelp:

“Empowering the poor through improved dissemination of legal information and formation of peer groups (self-help) are first-step strategies towards justice. Poor people may not receive the protection or opportunities to which they are legally entitled because they do not know the law or do not know how to go about securing the assistance of someone who can provide the necessary help. Modern information and communication technologies are particularly well suited to support interventions geared towards strengthening information-sharing groups, teaching the poor about their rights, and encouraging non-formal legal education.”⁵⁰

“The Commission on Legal Empowerment of the Poor” har ikke fokus på land i vesten og kan derfor ikke si noe om mangelen på legal empowerment i Norge, men likevel kan den brukes som kilde for å si noe om innholdet på det teoretiske plan i legal empowerment. Dette påpekes også av komiteen selv på side 21 i rapporten.

“Even the most developed countries, however, are far from eradicating exclusion and legal disempowerment. (...) Legal Empowerment of the Poor is not an agenda any part of the world can regard with complacency.”

Behovet for rettighetsinformasjon blant minoritetskvinner i vesten er også understreket av et anerkjent internasjonalt solidaritetsnettverk for muslimske kvinner kalt WLUML –

⁵⁰ Ibid. s.64.

Woman Living Under Muslim Laws⁵¹, som ble grunnlagt i 1984. Deres formål er å utveksle informasjon og erfaringer mellom kvinner som lever under muslimske lover enten indirekte eller direkte. Nettverket driver selv med aksjonsforskning i både tredje verden og vesten, og oppfordrer særlig vestlige land til mer forskning om rettighetsinformasjon i vesten.⁵² WLUML ser på rettighetsinformasjon som avgjørende for muslimske kvinners legal empowerment.

I Norge kan JURKs arbeid ses som uttrykk for legal empowerment. JURK jobber under grunnprinsippet hjelp til selvhjelp⁵³ og arbeider således for legal empowerment av resurssvake kvinner i Norge. Gruppen av studenter og lærere som stiftet JURK, var opptatt av hjelp til selvhjelp. Tove Stang Dahl, som var med i gruppen og senere ble den første professor i kvinneverett, var inspirert av Freires frigjøringspedagogikk.⁵⁴ Opprettelsen av JURK var et ledd i utviklingen av en rettsvitenskap som tok utgangspunkt i kvinners livssituasjon med sikte på å beskrive, forklare, forstå og forbedre den.⁵⁵

Legal empowerment oversatt til norsk blir juridisk eller rettslig myndiggjørelse. Denne oversettelsen belyser en side av legal empowerment: å gi rettigheter til individet gjennom lovverk. Som sagt ovenfor, handler legal empowerment om så mye mer. Det handler om å gi mennesker en mulighet til å klare seg selv i sitt eget liv gjennom å anvende og hevde de rettigheter og plikter mennesket har fått gjennom lovverket og på denne måten bedre sin egen situasjon og rettsstilling. Legal empowerment handler om frigjøring og at kvinnen får en mulighet til å myndiggjøre seg selv. Innen norsk rettshjelpsforskning kalles ofte en slik tanke hjelp til selvhjelp. Det finnes ikke noe eksisterende godt uttrykk for å beskrive legal empowerment på norsk. Man kan kanskje fremføre at rettslig selvmyndiggjørelse kan bli en norsk oversettelse av legal empowerment. I så fall må rettslig selvmyndiggjørelse tolkes til

⁵¹ WLUML (1996), WLUML (2003), WLUML (2006).

⁵² WLUML (2006) punkt 1.2.

⁵³ JURKs vedtekter §1.

⁵⁴ Samtale med Anne Hellum 06.12.08.

⁵⁵ Bull (2000), JURKs festskrift, Hellums artikkel s.91-93 og Dahl (1985) s.27.

å inneholde juridisk handlekraft gitt ved lov og oppnåelse av indre juridisk handlekraft gjennom forståelse og aksept av retten. Avhandlingen vil videre benytte begrepet legal empowerment fordi usikkerhetene rundt bruk av rettslig selvmyndiggjørelse er for stor.

2.3 Definisjon av prosjekt, tiltak, sesjon og foredrag

Tiltak og prosjekt i avhandlingen, blir brukt som betegnelse av organisasjon eller offentlig tiltak som har rettighetsinformasjon som formål eller del av sin dagelige drift. De tiltak og prosjektene jeg har sett på i oppgaven er Regnbueprosjektet, Primærmedisinsk verksted, voksenopplæringen, JURK (Skoleprosjektet), Likestillings- og diskrimineringsombudet, Oslo kommune fri rettshjelp⁵⁶ og Juss-Buss.

Sesjon eller foredrag brukes i avhandlingen for å betegne de enkelt gangene prosjektet eller tiltaket holder informasjonsmøter for deltagerne sine.

3 Temaets plassering i landskapet av tidligere forskning

3.1 Introduksjon

Under dette punktet forsøkes det å plassere avhandlingens tema i landskapet av tidligere forskning og er dermed en utdyping av punkt 1.2. Som det tidligere er redegjort for, vil denne avhandlingen se nærmere på to ulike perspektiver av rettighetsinformasjon: den juridiske og den rettssosiologiske. Nedenunder plasseres avhandlingens tema opp mot ulike kontekster for å få et bilde av hvor temaet står i forhold til tidligere forskning.

⁵⁶ Byttet navn nå nylig fra Kontoret for Fri rettshjelp til Oslo kommune fri rettshjelp. Jeg har vært ansatt som sekretær hos Oslo kommune fri rettshjelp siden desember 2007.

3.2 NOU 1978:37: Offentlig informasjon

I 1978 ble det utarbeidet en NOU som drøftet offentlig informasjon. NOUen foreslår en lovfesting av et grunnprinsipp om at alle samfunnsborgere har et krav på å bli informert fra det offentlige om sine rettigheter og plikter etter gjeldene lover, forskrifter og vedtak på et så tidlig tidspunkt som mulig.⁵⁷ NOUen ble ikke fulgt opp av myndighetene.

Den delen av NOUen som så på det udekkede behovet for rettighetsinformasjon⁵⁸, peker på at det undersøkelsesmateriale som foreligger er beskjedent og at resultatene ikke er entydige. Utvalget viser her til fire undersøkelser; Førde/Eidskog-undersøkelsen⁵⁹, Eskeland og Finnes rettshjelpsundersøkelse⁶⁰, en undersøkelse om eldres rettigheter og en undersøkelse om tekniske hjelpemidler. Alle undersøkelsene viser at det undersøkte utvalget av enkeltindivider visste lite om sine rettigheter. Undersøkelsene er likevel gamle og sier ingenting om kvinners eller innvandreres rettighetsinformasjonsbehov.

3.3 Forskning om lovgivningens virkning

Avhandlings tema er på mange måter en del av den rettsosiologiske forskningen om hvordan retten virker i samfunnet. Ett av spørsmålene som har opptatt rettssosiologene, er hvorfor mennesker i et samfunn etterlever lovene og hvordan myndighetene får dem til å gjøre det.⁶¹

Rettsosiologien fremhever mange momenter som kan være årsak til at en lov etterleves og at det for hvert enkelt tilfelle er en konkret vurdering av disse momentene. Ett moment som ofte er gjentatt, er kunnskap. Folk må ha kunnskap om loven for at den skal kunne

⁵⁷ NOU 1978:37 kap.3, se særlig s.12.

⁵⁸ Ibid. kap.4, se særlig punkt 4.4.3.

⁵⁹ Rosvoll (1976).

⁶⁰ Eskeland (1973).

⁶¹ Mathiesen (2005) og Allott (1980), sistnevnte belyser problemstillingen i en britisk kontekst.

etterleves.⁶² Dette eksemplifiseres gjerne gjennom den såkalte lysbryterteorien, som går ut på at vedtagelse av en lov ikke nødvendigvis fører til etterlevelse av loven.⁶³ Likevel påpeker Mathisen i sin bok at det er viktig å tenke på at forskere ofte fokuserer på problem områdene, altså ser vi mest problemene og ikke så mye av de tilfeller der det går bra. Eksempler på hvor loven etterleves godt er for eksempel abortloven⁶⁴ da denne kom, og totalforbudet mot tobakksrøk i røykeloven⁶⁵ en del år senere. Men i disse tilfellene fikk lovene stor mediaoppmerksomhet og således var det stor kunnskap om lovene i samfunnet, kunnskapsforutsetningen var på denne måten oppfylt. Altså kan man si at det er allment akseptert at kunnskap om loven må til for at loven skal virke i samfunnet.⁶⁶ Likevel, er mye av denne litteraturen og forskningen den bygger på gammel. Mathiesen bygger for eksempel mange av sine resonnementer på en undersøkelse foretatt i 1952: husmorundersøkelsen. Forskningen det bygges på, skriver seg også fra en tid da den norske befolkningen var langt mer homogen enn situasjonen i dagens Norge, med en økende grad av normativ, sosial og kulturell kompleksitet.

3.4 Rettshjelpsundersøkelser

3.4.1 Introduksjon

Mange rettshjelpsundersøkelser fra 1970 og til i dag bygger opp under det faktum at det var og er et stort udekket rettshjelpsbehov i Oslo.⁶⁷ Dog, ser ingen av disse undersøkelsene på rettighetsinformasjonsbehovet. Undersøkelsene er likevel interessante for plasseringen av avhandlingens tema i det eksisterende landskap av forskning. Dette fordi grensen mellom

⁶² Se her det klassiske eksempelet om hushjelpsloven i eks Mathiesen (2005) s.54 flg.

⁶³ Eckhoff (1983) s.35 ser også på dette fenomenet i forhold til ressurs- og miljøspørsmål. Han understreker at folks kjennskap til lovverket er en betingelse for at loven skal kunne påvirke folks handlemåte (se s.36 flg om dette).

⁶⁴ Lov om svangerskapsavbrudd av 13.juni 1975 nr.50.

⁶⁵ Lov om vern mot tobakkskader av 3.september 1973 nr.14.

⁶⁶ Aubert (1976) s.128 flg. og Eckhoff (1983) s.36 flg.

⁶⁷ Andenæs (2005) s.6.

rettshjelp og rettighetsinformasjon er uklar og vanskelig i å trekke (se punkt 2.2.2). På denne måten vil de to påvirke hverandre og supplere hverandre.

Justisdepartementet har ikke vist noe interesse eller initiativ for å foreta egne undersøkelser om rettshjelpsbehovet eller rettighetsinformasjonsbehovet.⁶⁸ De eksisterende rettshjelpsundersøkelsene er derfor de eneste undersøkelsene Norge har for å dokumentere rettshjelpsbehovet.

Nedenfor gis det en kort redegjørelse for de ulike rettshjelpsundersøkelsene, med særlig henblikk på Oslo kommune fri rettshjelp og studentrettshjelpstiltakene; JURK og Juss-Buss. Tilsatt foretas det en vurdering av hvilken betydning undersøkelsene har for rettsinformasjonsbehovet i dag.

3.4.2 Gjennomgang av rettshjelpsundersøkelser

Under dette punktet foretas det en gjennomgang av de rettshjelpsundersøkelsene som er foretatt av Juss-Buss og Oslo kommune fri rettshjelp.

”Rettshjelp 71” var den første store rettshjelpsundersøkelsen i Norge, denne ble foretatt av Eskeland og Finne. Undersøkelsen gikk ut på å kartlegge rettshjelpsbehovet i Oslo, blant annet ved å finne ut hvor aktive beboerne i gamle bygårder var i forhold til sitt juridiske problem. Undersøkelsen viste at svært få foretok seg noe aktivt, for å avhjelpe sitt juridiske problem.⁶⁹ Oslo kunne Fri rettshjelp (tidligere Kontoret for Fri rettshjelp) tok i 1972-1974 initiativ til et prosjekt – SØMNA-prosjektet. Prosjektet fant at desentralisering og oppsøkende virksomhet gjorde at man fikk et mer reelt bilde over tid av rettshjelpsbehovet.⁷⁰

⁶⁸ Men myndighetene gir økonomisk støtte til både Juss-Buss og Oslo kommune fri rettshjelp, som har foretatt alle undersøkelsene.

⁶⁹ Eskeland (1973).

⁷⁰ Andenæs (2005) s.7 og Feydt (1974).

Juss-Buss foretok to store rettsosiologiske undersøkelser på midten av 1970-tallet: Troms-undersøkelsen⁷¹ og Ullersmo-undersøkelsen⁷². I disse undersøkelsene forsøkte man å finne hvor mange rettslige problemer det eksisterte per hushold og sammenlignet aktiv og passiv rettshjelp, slik man gjorde i "Rettshjelp 71". Begge undersøkelsene viste at det udekkede rettshjelpsbehovet var stort og skjevt representert i befolkningen.⁷³ Disse undersøkelsene ble fulgt opp av en rettshjelpsundersøkelse i utkantstrøk i Troms. Denne undersøkelsen fant at rettshjelpsbehovet var noe redusert, men fortsatt betydelig.⁷⁴

I 1992 foretok Juss Buss en ny undersøkelse (Haugen og Vigerust 1992). Formålet var å kartlegge rettshjelpsbehovet for de alminnelige lag av befolkningen. Dette var nytt i forhold til tidligere rettshjelpsforskning, hvor man hadde fokusert på de lavere sosiale lag i samfunnet. Resultatet av undersøkelsen var at rettshjelpsbehovet var stort for middelklassen, og da særlig i de urbane områdene. Jo lenger ned på den sosiale rangstigen man kom, jo større og oftere udekket var problemene.⁷⁵

Våren 2008 ble det levert en masteroppgave om fri rettshjelp, fra Juss-Buss. Avhandlingen foretar en undersøkelse av alle vedtak om fri rettshjelp. Undersøkelsen bygger på rettshjelpsbehovet dokumentert av de ovennevnte undersøkelsene og analyserte utfallet av vedtakene ut i fra dette. Tallene viste at det er flest kvinner som får innvilget fri rettshjelp, særlig i Oslo, men at disse kvinnene har høyere inntekt enn mennene. Gjennomsnittslønnen til kvinnene var kr 140 000. Avhandlingen konkluderer med at dette kan tyde på at rettshjelpsordningen ikke når ut til de aller fattigste kvinnene, ettersom man vet at det

⁷¹ Bakke (1975) og Johnsen (1978).

⁷² Lid (1981).

⁷³ Andenæs (2005) s.6-7.

⁷⁴ Johannessen (2002) kap.1 og s.38.

⁷⁵ Andenæs (2005) s.8 og Haugen (1992) s.1-2.

finnes kvinner som har lavere inntekt.⁷⁶ Avhandlingen skiller ikke mellom ulikegrupper kvinner.

Ingen av disse undersøkelsene behandler rettighetsinformasjon som en problemstilling. Ingen definerer heller rettighetsinformasjon inn i begrepet rettshjelp, selv om det noen ganger kan tolkes indirekte inn i begrepet.⁷⁷ Ingen av undersøkelsene ser heller på minoritetskvinnerstilling.

3.4.3 Rettshjelpsundersøkelsen med et kjønnsperspektiv

Rettshjelp 2001 er den eneste rettshjelpsundersøkelsen som har et kjønnsperspektiv. Undersøkelsen har en generell del og en spesiell del. I den generelle delen, Generell 2001, ble rettshjelpsbehovet i normalbefolkningen i Oslo kartlagt og analysert. I den spesielle delen, Kvinne 2001, ble en gruppe innvandrerkvinner i Oslo undersøkt.⁷⁸ Det er kun den spesielle delen som drøftes nedenfor.

Bakgrunnen for undersøkelsen i den spesielle delen, Kvinne 2001, var et tidligere rettshjelpsprosjekt for innvandrerkvinner ved Juss-Buss.⁷⁹ Prosjektet gikk ut på å drive mer oppsøkende virksomhet blant innvandrerkvinner og undersøke deres rettshjelpsbehov. Innvandringsgruppen på Juss-Buss opprettet klientmottak på Oslo Røde Kors Internasjonale senter (ORKIS), samtidig holdt gruppen flere informasjonsmøter om prosjektet. Det ble også hengt opp plakater og delt ut løpesedler. Prosjektet fikk kun 16 innkomne saker og ble derfor sett på som mislykket. Gruppen stilte seg delvis uforstående til det dårlige resultatet, fordi det var mange til stede og god respons på alle informasjonsmøtene. Gruppen så på en av årsakene til den dårlige saksinnstrømningen som at minoritetskvinnene ikke hadde et udekket rettshjelpsbehov:

⁷⁶ Bentsen (2008).

⁷⁷ For en nærmere gjennomgang av alle rettshjelpsundersøkelsene se Mathiesen (2005) s.61-72.

⁷⁸ Graver (2002).

⁷⁹ Ibid. s.109 og vedlegg 8.

*”Kvinnene kan få dekket sitt rettshjelpsbehov for eksempel med rådgivning fra det offentlige eller ved at ektefellen handler på deres vegner. Hvis det siste er tilfelle, kan dette være problematiske, for eksempel i forbindelse med skilsmissemåte eller opphold på grunn av mishandling.”*⁸⁰

Andre årsaker det blir pekt på i evalueringsrapporten, er lite tilgjengelige kontorlokaler, lite egnet tidspunkt for klientmottaket og språklige og kulturelle forskjeller. Det ble også pekt på at kvinnene mest sannsynlig ikke vet hva et juridisk problem er og således ikke vet hva de har rett til og kan få hjelp til.⁸¹ Det var disse antagelsene Kvinne 2001 ønsket å teste ut i sin rettshjelpsundersøkelse gjort i to norskopplæringsklasser i Oslo.

Kvinne 2001 ser ikke på rettighetsinformasjonsbehovet, men det udekkede rettshjelpsbehovet. Undersøkelsen fant at rundt halvparten av kvinnene hadde ett udekket rettshjelpsbehov.⁸² Likevel fant undersøkelsen at noen av de juridiske problemsituasjonene var saker hvor kvinnen kun ønsket informasjon om rettighetene sine.⁸³ Undersøkelsen peker også på at manglende kunnskap om rettigheter hos kvinnene i utvalget, gjør at de ikke vet hva som er et juridisk problem og at kvinnene har en høyere toleransegrense for problemer enn andre.⁸⁴ Undersøkelsen peker på språk som et problem i forhold til å forstå minoritetskvinnene og bli forstått av dem. Det var også et problem med å få tak i kvinnelige tolker til alle språkgruppene. Gruppen hadde satt som en forutsetning for undersøkelsen at det bare skulle brukes kvinnelige intervjuere. Da man kun fikk tak i 80% kvinnelige tolker, antok gruppen at tillitten mellom intervjuer og intervjuobjekt ble svekket

⁸⁰ Rapport fra Juss-Buss' rettshjelpsprosjekt for innvandrerkvinner 2000 punkt om evaluering, se vedlegg 8 i Graver (2002).

⁸¹ Ibid.

⁸² Graver (2002) s.126.

⁸³ Ibid. s.130.

⁸⁴ Ibid. s.122.

og muligheten for åpenhet ble mindre.⁸⁵ En annen svakhet med prosjektet var at de kun undersøkte to norskopplæringsklasser. Som undersøkelsen selv peker på, er de minoritetskvinner som går på skole og i norskopplæring, mest sannsynlig en del av den mest ressurssterke delen av minoritetskvinner generelt og er på denne måten lite representative for minoritetskvinnene totalt.⁸⁶

3.4.4 Nytteverdi for avhandlingen

Rettshjelpsforskningen har ikke sett på rettighetsinformasjonsbehovet eller definert behovet inn i rettshjelpen. Selv om undersøkelsene ikke behandler rettighetsinformasjonsbehovet direkte, kan de si oss noe om det foreligger et rettighetsinformasjonsbehov. Alle rettshjelpsundersøkelsene dokumenterer et stort rettshjelpsbehov. De dokumenterer videre at oppsøkende rettshjelp, altså der rettshjelpen blir gjort mer tilgjengelig for mottageren, er mer effektiv enn passiv. Ettersom rettighetsinformasjonsbehovet er definert mer generelt (uavhengig av problemsituasjon og person), enn rettshjelpsbehovet, kan man slutte at der rettshjelpsbehovet er stort vil rettighetsinformasjonsbehovet være enda større. Til dette kommer at rettshjelpsundersøkelser kun fanger opp problemsituasjoner der den enkelte har skjönt at han har et juridisk problem. Dette gjelder dog kun for de alminnelige lag i befolkningen og de minst ressursvake generelt. Undersøkelsene indikerer en generell mangel på rettighetsinformasjon blant svakere grupper. Kvinne 2001 peker på en rekke problemstillinger det er behov for å forfølge gjennom forskning. Hva slags informasjonsbehov har kvinnene, er det behov for oppsøkende virksomhet, hvordan skal man oppsøke kvinnene og hvordan skal informasjonen gis slik at kvinnene forstår den? Videre så prosjektet et behov for å undersøke et større antall minoritetskvinner. Denne avhandlingen gir et bredere bilde av minoritetskvinneres rettighetsinformasjonsbehov. Og forsøker å svar på spørsmålet om hvor og hvordan rettighetsinformasjon bør gis for å nå sin mottager best mulig.

⁸⁵ Ibid. s.120.

⁸⁶ Ibid. s.117.

3.5 Kvinnerettsforskning

Kvinnerettslig forskning kan som sagt under punkt 1.2, deles inn i to kategorier: forskning som bruker det å gi rettighetsinformasjon som grunnlag for forskningen og forskning som tar sikte på å gi informasjon.

Avdeling for kvinnerett på det juridiske fakultet i Oslo ble opprettet med grunnlag i erfaringer høstet gjennom rettighetsinformasjonsarbeid i JURK på 1970-tallet⁸⁷ og delte også kontor i en tidlig fase.⁸⁸ Tove Stang Dahl, Kirsti Strøm Bull, Anne Hellum, Alice Kjellevold, Agnes Vogt og Anne Robberstad var sentrale skikkelser i dette arbeidet. Mye av norsk kvinnerettsforskningen er gjort med grunnlag i de erfaringer man fikk om kvinners stilling gjennom JURK.⁸⁹

JURK og Kvinnerettens faglige virksomhet bygger på en antagelse om at informasjon om rettigheter er av stor betydning for å forbedre kvinners stilling i retten og samfunnet. En rekke bøker som henvender seg til kvinner med informasjon om deres rettigheter har blitt skrevet i årenes løp. Det er i tilknytning til denne litteraturen ikke foretatt noen systematisk gjennomgang av rettighetsinformasjonsbehovet eller –tilbudet.⁹⁰

Noen evaluering av JURKs rettighetsinformasjonsvirksomhet med sikte på å vurderes temaene og formidlingsmetodenes relevans og virkning, er ikke foretatt. Hvilken rett kvinner har til rettighetsinformasjon, har ikke vært gjenstand for juridisk behandling. Ulike grupper kvinners rettighetsinformasjonsbehov er heller ikke gitt noen systematisk oppmerksomhet.

⁸⁷ Bull (2000) - Andres Bratholms artikkel ”Glimt fra JURKs og kvinnerettens historie” s.11.

⁸⁸ Vogt (1981) forord og punkt 1.1.

⁸⁹ Dahl (1985) s.27, Vogt (1979), Vogt (1981), Fastvold (1985) og Bull (2000) – Anne Hellums artikkel ”Legal Advice as Research Method”.

⁹⁰ Bolstad (1991), Lauvstad (1992), Bolstad (1994), Bolstad (1995).

På tross av disse hullene i kvinnerettsforskningen ligger det i JURKs formål og virksomhet at det eksisterer et behov for rettighetsinformasjon. Man kan på mange måter si at det er selve behovet for rettighetsinformasjon blant kvinner som JURK er tuftet på. Det var derfor naturlig å ha JURK som utgangspunkt da jeg begynte å se på problemstillinger rundt rettighetsinformasjon. På denne måten kan JURKs drift og grunnprinsipper fases inn der rettshjelpsundersøkelsene tar slutt.

Formålet til JURK er i størst mulig grad og bedre kvinners rettstilling gjennom å gi hjelp til selvhjelp.⁹¹ JURKs virksomhet er en blanding av det å gi rettshjelp i den konkrete sak, og rettighetsinformasjon generelt til kvinner. Det å gi rettighetsinformasjon er et av JURKs hovedmål for deres drift.⁹² Derfor foreligger det mye erfaringer på JURK om rettighetsinformasjon, selv om erfaringene ikke er dokumentert gjennom forskning. JURK har således et bevisst forhold til rettighetsinformasjon og dens nytte.

JURK har lenge jobbet med minoritetskvinner og har derfor over tid opparbeidet seg kunnskap om denne gruppen kvinner. Et eksempel er Skoleprosjektet som i mange år har vært ute blant minoritetskvinner og formidlet rettighetsinformasjon. Selv om prosjektet ikke har godt fundamentert dokumentasjon, ligger det mye informasjon i det saksbehandlerne kan, og materiale som ligger til grunn for foredraget. Her tenker jeg på powerpoint-presentasjonen, evalueringsskjemaer og brosjyremateriale. Prosjektet er således en av hovedkildene til avhandlingens empiriske del.

På tross av den manglende forskningsbaserte informasjonen om JURKs drift, finnes det noen arbeidere som kan kaste lys over rettighetsinformasjonsarbeidet til JURK. JURKs bok "Kjenn din rett" ble laget fordi JURK anså kunnskap og informasjon om hvilke juridiske rettigheter kvinner har, som viktig for kvinners selvutvikling, for kvinner å kunne se skjevheter i samfunnet, for å kunne fremsette krav og for å kunne protestere mot urettferdig og lovstridig behandling. Bokens hensikt er at kvinner gjennom informasjon om rettigheter

⁹¹ http://www.jurk.no/no/om_jurk/#orgstruk, lesedato 13.12.08 og JURKs vedtekter § 1.

⁹² http://www.jurk.no/no/om_jurk/#formaal, lesedato 13.12.08.

kan få en styrket stilling i samfunnet.⁹³ Boken påpeker videre at JURK gjennom sin saksbehandling har sett at kvinners rettslige problemer nettopp skyldes lite kjennskap til lovverket og at slik manglende kunnskap ofte virker som en effektiv undertrykker. ”Kjenn din rett” har ikke fokus på spesielt minoritetskvinner, men på kvinner født og oppvokst i Norge generelt. Boken er ikke blitt gitt ut siden 1992 og er i dag for det meste erstattet med brosjyremateriale. Brosjyrematerialet har den fordel at det kan skreddersys mer til den aktuelle kvinnegruppe det er myntet på. Det er også lettere å gi ut gratis og kan dermed nå flere kvinner.

JURKs eksistens og erfaringer er på denne måten i seg selv et fundament for å si at det eksisterer ett rettighetsinformasjonsbehov generelt blant kvinner i Norge. Likevel er det problematisk at dette ikke er dokumentert gjennom forskning. I denne avhandlingen tas det sikte på å avhjelpe en liten del av dette problemet ved å se på rettighetsinformasjonsbehovet blant minoritetskvinner med utgangspunkt i JURKs arbeid.

3.6 Tredje verdens kvinnerettsforskning

Ettersom den juridiske, kvinnerettslige og rettsosilogiske litteraturen og behandlingen av avhandlingens tema har vært tynt på nasjonal basis, ble det nødvendig å se på internasjonale arbeider. Dette gjelder først og fremst avhandlingens del om rettighetsinformasjonsmetode, hvordan rettighetsinformasjonen skal nå frem til kvinnene, aksepteres og skape rettsbevissthet hos dem, og som en del av prinsippet om tilgang til lovverket. Men også for å kartlegge retten til rettighetsinformasjon etter menneskerettighetene. Rettighetsinformasjon en del av begrepet legal empowerment og tredje verdens kvinnerettsforskning har derfor vært en sentral kilde til innsikt.

Legal empowerment-forskningen består hovedsakelig av internasjonal forskning, både av internasjonale organer og statene selv, særlig land i tredje verden. Denne forskningen er relevant for avhandlingen først og fremst fordi rettighetsinformasjon har en vesentlig plass

⁹³ Lauvstad (1992) s.11-13.

i legal empowerment. Videre er kildene fra tredje verden relevante fordi Norge har fått en ny befolkningsgruppe. Denne gruppen representerer på mange måter de nye resurssvake og fattige. Denne gruppen består av mennesker fra tredje verden og utviklingsland. Den norske befolkningen er i dag sammensatt og kompleks, dette må vi ta inn over oss og erkjenne og jobbe ut i fra. På denne måten er forskning fra land minoritetene kommer fra, viktige for å kunne forstå og løse de utfordringer som oppstår i møte med denne gruppen.

Tredje verdens kvinnerettsforskning har utviket effektive metoder å gi rettighetsinformasjon på.⁹⁴ Amy Tsanga har for eksempel forsket på rettighetsinformasjon i Zimbabwe.⁹⁵ Hun ser brosjyrer og pamfletter med forenkling av loven som virkningsfylte informasjonskanaler.⁹⁶ I forenklingen ligger det at budskapet gjøres enkelt, både gjennom språkbruk og forklaringer, og formidles med så lite tekst som mulig.⁹⁷ Tsanga ser videre at grunner for at informasjonen ikke når frem, kan være fordi den begrenses av kulturelle tradisjoner og praksiser som folket ser seg bundet av.⁹⁸ Tsanga anser det som viktig å forstå betydningen av eksisterende kulturelle normer, tradisjoner og praksiser i den gruppen man ønsker å formidle informasjon til. Hun sier at det viktig at formidlerne forventer motstand og der religion er begrunnelsen for å ikke ta inn over seg loven, må man klare å formidle informasjon i et normpluralistisk perspektiv.⁹⁹ For å klare dette må man konferere den gruppen som informasjonen skal formidles til ved utforming av informasjonsmateriale og starte der denne gruppen er. Dette betyr å forstå hva folk tenker og vet om temaene slik at de kan relatere informasjonen til sine egne liv.¹⁰⁰ Tsanga peker også på at det er ikke alle grupper som nås best med skriftlig informasjonsmateriale. Folkegrupper med sterke tradisjoner for muntlig utveksling av informasjon, vil nås best ved muntlig formidling av

⁹⁴ Se for eksempel Schuler (1986), Schuler (1992) og Tsanga (1999).

⁹⁵ Tsanga (1999).

⁹⁶ Ibid. s.201 flg. som viser eksempler.

⁹⁷ Ibid. kap.6 se særlig s.116.

⁹⁸ Ibid. kap.4 og 5, se Mehdi (2001) og Ali (2000) for disse problemstillingene i en pakistansk kontekst.

⁹⁹ Ibid. s.79, 91-92 og kap.5.

¹⁰⁰ Ibid. kap.6.

informasjon. Tsanga finner at drama, rolle spill og sanger er gode supplerende virkemidler til skriftlig materiale.¹⁰¹ Videre at det er viktig å nå ut til de unge menneskene for å plante nye ideer i hodene deres og forme dem. Den økonomiske konsekvensen av loven er viktig for at formidlingen skal nå frem. Der det foreligger positive økonomiske følger av å følge loven, vil folk følge den oftere enn der det ikke er noen økonomiske fordelere å hente.¹⁰²

Det er derfor mulig å hente kunnskap fra denne forskningen når man skal forsøke å belyse disse problemstillingene i en norsk rettslig kontekst.

Del II: Det juridiske rammeverket

1 Introduksjon

For de fleste av minoritetskvinnene jeg har vært i kontakt med i forbindelse med avhandlingen, framtrer rettighetsinformasjon som nøkkelen til å kunne få oppfylt deres respektive rettigheter, herunder menneskerettighetene. Dette grunnleggende informasjonsbehovet, utgjør i seg selv et utgangspunkt for at retten til rettighetsinformasjon bør være en rett alle borgere av et samfunn har krav på, og således en menneskerett. Det er likevel ikke så enkelt.

I denne delen utvikles det juridiske rammeverket for avhandlingen. Problemstillingene som reises, springer ut av den foretatte undersøkelsen av lovgivningen og den empiriske undersøkelsen av det foreliggende rettighetsinformasjonstilbud og -behovet. Først

¹⁰¹ Ibid. s.115-116 og 124 flg.

¹⁰² Ibid. s.70-73 og 73-75.

redegjøres det for hva som følger av menneskerettighetene, med særlig henblikk på hva som følger av statsforpliktelsen og noen materielle rettigheter. Drøftelsen tar utgangspunkt i FNs konvensjon om å fjerne alle former for diskriminering mot kvinner¹⁰³, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter¹⁰⁴ og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter¹⁰⁵.

Deretter redegjøres det for hva som følger av nasjonal rett, med utgangspunkt i norsk Grunnlov og et utvalg av formelle norske lover. Utvalget er gjort med tanke på lover som gir minoritetskvinner en særlig rett til informasjon. Utelatt er derfor andre lover som hjemler en rett til informasjon til alle borgere som for eksempel forvaltningsloven¹⁰⁶ og folketrygdloven¹⁰⁷. Denne typen regelverk skulle nok helst ha blitt inkludert i fremstillingen for å gi en fullgod oversikt. Det har likevel av plass- og tidsmessige hensyn ikke vært mulighet for dette.

Avhandlingen vurderer således rettighetsinformasjon i bredere internasjonal kontekst, for deretter å knytte rettighetsinformasjonen til det nasjonale lovsnivå. I den påfølgende delen (del III) kartlegges hvordan rettighetsinformasjonstilbudet og –behovet arter seg i praksis. Drøftelsen er rettet inn mot minoritetskvinner og deres informasjonsbehov. En særlig utfordring er å knytte de hensyn som springer ut av minoritetskvinnens sosiale situasjon opp mot en tolkning av de generelle rettsregler.

I fremstillingen foretas det en systematisering av de krav som følger av en fortolkning av de ulike rettskildene til konvensjonene. På denne måten bygges det et rammeverk rundt retten til rettighetsinformasjon. En slik systematisering er ikke foretatt før, og er således nybrottsarbeid. Fremstillingen viser at det foreligger en rett til informasjon, det er likevel

¹⁰³ Vedtatt av de Forente nasjoner 18.desember 1979, heretter kalt KDK.

¹⁰⁴ Vedtatt av de Forente nasjoner 16.desember 1966, heretter kalt SP.

¹⁰⁵ Vedtatt av de Forente nasjoner 16.desember 1966, heretter kalt ØSK.

¹⁰⁶ Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10.februar 1967, se særlig §11.

¹⁰⁷ Lov om folketrygd av 28.februar 1997 nr.19.

uklart hvor langt denne retten strekker seg. Standardene som nedfeller seg i den menneskerettslige kildene jeg har gjennomgått legger likevel føringer på utforming av lovgivning og politiske strategier samt økonomiske prioriteringen. Ettersom Norge både har ratifisert og inkorporert disse konvensjonene, har de forpliktet seg til lojalt å innlemme de ulike standardene i den nasjonale retten. Statene må rapportere langs disse retningslinjene i sine periodiske rapporter til KDK, SP og ØSK. Avhandlingen omhandler et rettsområde i utvikling, og de føringer som oppstilles vil undertiden ligge i et rettspolitisk grenseland. I denne avhandlingen bruker jeg standardene som overordnede vurderinger av det foreliggende rettighetsinformasjonstilbud. Standardene korresponderer videre i stor grad med de behov minoritetskvinner har.

2 Rettighetsinformasjon som en menneskerettighet

2.1 Valg av konvensjoner

Avhandlingen tar utgangspunkt i KDK som utgjør kvinners alminnelige kjønns- og diskrimineringsvern og som går på tvers av de fleste livs- og rettsområder. Den peker allerede i sin fortale på et tema avhandlingen omfatter; sammenhengen mellom informasjon, utdanning, utvikling og kjønn:

”(...)som er urolige over det faktum at kvinner i fattige forhold har minimal tilgang til mat, helsetjenester, utdanning, opplæring og sysselsetting, og til å få ivaretatt andre behov”¹⁰⁸

Kvinnekomiteen har i senere år rettet sin oppmerksomhet mot minoritetskvinnens stilling i samfunnet og krysningsfeltet kjønn, etnisitet og religion som minoritetskvinnene står i.¹⁰⁹

¹⁰⁸ KDKs fortale avsnitt 8.

¹⁰⁹ Se for eksempel CEDAWs bemerkninger til Hellas' periodiske rapport fra 2002 (A/57/38) para.293 og 294.

Utgangspunktet er at minoritetskvinner har samme rett til informasjon som menn. Som drøftelsen videre og generell kunnskap om minoritetskvinner viser, foreligger det kjønnsforskjeller innen minoritetsbefolkningen både økonomisk, sosialt og rettslig. Mens KDK er av stor betydning for de diskrimineringsrettslige aspekter ved retten til informasjon, er informasjonsrettens grunnlag utdypet i en rekke andre konvensjoner. Det er derfor nødvendig å se på flere konvensjoner for å få et bredere og mer utdypet bilde av rettighetsinformasjonens plass i de internasjonale menneskerettighetsforpliktelsene.¹¹⁰ SP og ØSK er de mest relevante konvensjonene i så måte. Retten til informasjon gjør seg gjeldene for alle de økonomiske, sosiale, kulturelle, politiske og sivile rettighetene, samt diskrimineringsvernet. KDK er en tverrgående konvensjon¹¹¹, som vedrører at kvinner skal ha lik adgang til alle menneskerettighetene som menn.¹¹² SP og i noen grad ØSK utdyper retten til rettighetsinformasjon og utdyper således også KDK. Både SP og ØSK vil derfor være relevante for tolkningen av KDKs bestemmelser. Konvensjonene (SP, ØSK og KDK) har også dannet grunnlaget for FNs arbeid med legal empowerment, som er et gjennomgående perspektiv i avhandlingen.

Det følgende er derfor en samlet fremstilling av retten til rettighetsinformasjon etter de tre konvensjonene. Det finnes mange andre konvensjoner som også kunne vært gjennomgått, som for eksempel Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (EMK)¹¹³ og EU-direktiver¹¹⁴, men av tids- og plassmessige er det utelatt.

¹¹⁰ Cook (1994) s.228-256 ser også statsforpliktelsen i en samlet fremstilling.

¹¹¹ Hellum (2008) s.60 flg.

¹¹² KDKs fortale avsnitt 3.

¹¹³ Vedtatt 4.november 1950.

¹¹⁴ Se for eksempel Council Directive 2000/43/EC of 29.06 2000.

2.2 Konvensjonens kilder

Konvensjonene skal tolkes innen rammene av Wien-konvensjonen art.31-33¹¹⁵ generelle regler om tolkning av traktater¹¹⁶ og ICJ-statuttene¹¹⁷ art.38. Disse kildene antas å gi et alminnelig uttrykk for folkerettens rettskilder og tolkningen av disse¹¹⁸, og er en kodifisering av folkerettslig sedvane og traktaters rettskildemetode.¹¹⁹

Ordlyden er utgangspunktet når man skal tolke konvensjoner. Det er en naturlig forståelse av ordlyden i den kontekst de er benyttet som skal legges til grunn. Ordlyden skal tolkes lojalt, i lys av konvensjonens gjenstand og formål.¹²⁰ Internasjonal menneskerettsteori har lagt til grunn at rettighetene skal tolkes dynamisk etter den sosiale og økonomiske verdensutviklingen, konvensjonene er således levende instrumenter.¹²¹ Videre, skal konvensjonenes standarder tolkes autonomt, uavhengig av deres konkrete mening i det aktuelle nasjonale rettsystem.¹²²

For å fastlegge det nærmere innholdet av ordlyden må man se hen til kilder som individklager, generelle kommentarer og anbefalinger, statsrapporter og kommentarer fra de internasjonale domstoler og komiteer som er satt til å overvåke rettighetenes etterlevelse. Deklarasjoner som er vedtatt på FNs verdenskonferanser vil også kunne være relevante kilder ved fastleggelsen av innholdet i en bestemmelse, særlig når det er enighet

¹¹⁵ Wien-konvensjonen om traktatrett av 23.mai 1969, heretter kalt Wien-konvensjonen. Konvensjonen gir detaljerte regler om blant annet traktaters tilblivelse, gyldighet, forbehold og tolkning.

¹¹⁶ Se for eksempel *Alberta Union v. Canada* para.6.3 hvor dette blir slått fast for tolkningen SP.

¹¹⁷ Den internasjonale domstolen ble oppretten gjennom FN-pakten av 26.juni 1945 kap.14, med formål om å være "the principal judicial organ of the United Nation", se FN-paktens art.92 og ICJ-statuttene art.36.

¹¹⁸ Ruud (2006) s.70 flg.

¹¹⁹ Rt.2004 s. 957 avsnitt 41, hvor det er fastslått at dette gjelder også for Norge.

¹²⁰ Wien-konvensjonen art.31 nr.1, Høstmælingen (2003) s.86 flg., Opsahl (1991) s.11-12 og Opsahl (2003) s.15.

¹²¹ Nowak (2005) s.xxvii og *Judge v. Canada* para.10.3 slår dette fast for tolkningen av SP.

¹²² Nowak (2005) s.xxvii.

blant statene som vedtok disse, og de nedfeller seg i rettslige prinsipper i ettertid.¹²³ De overnevnte kildene er som oftest ikke juridisk bindene for statene, på samme måte som konvensjonsteksten. Disse kildene blir gjennom fortolkningspraksis behandlet som autoritative kilder til konvensjonene internasjonalt og nasjonalt. Ofte får kildene avgjørende betydning for den nærmere fastleggingen av konvensjonsstandardenes innhold. Dette særlig hvor kildene blir brukt til å utforme innholdet i de materielle reglene.¹²⁴ I Norge blir kildene både brukt til utforming av ny lovgivning og til avgjørelse av konkrete saker. For eksempel ble Kvinnekomiteens kommentarer til Norges periodiske rapporter tillagt vekt ved reform av likestillingslov.¹²⁵ I forarbeidene til menneskerettsloven uttales det at kildene vil være relevante og vektige kilder ved fastleggelse av norsk rett som er en del av menneskerettighetene.¹²⁶ ¹²⁷ Høyesterett har fulgt opp dette i KRL-dommen, hvor Høyesterett ser hen til de generelle kommentarene, Norges periodiske rapporter og individklager ved fastleggelse av innholdet i norsk rett.¹²⁸ Denne kildebruken er også fulgt opp i en rekke saker fra Likestillings- og diskrimineringsnemnda.¹²⁹

2.3 Konvensjonenes stilling i norsk rett

Norsk rett presumeres i overensstemmelse med folkeretten og således er alle menneskerettskonvensjonene relevante når man skal fastlegge innholdet i norsk rett.¹³⁰ Selv om dette er prinsippet og utgangspunktet, kan det oppstå motstridsspørsmål som løses

¹²³ Ibid. s.27 flg. og Nowak (2008) s. 11 og 110 flg., bruker disse kildene når han fastlegger innholdet i menneskerettighetene.

¹²⁴ Nowak (2005) og Nowak (2008) s.12.

¹²⁵ Se for eksempel Ot.prp.nr.35 (2004-2005) pkt 11.8.

¹²⁶ NOU-1993-19-18: lovgivning om menneskerettigheter, se særlig punkt 5.6.

¹²⁷ Juridisk teori om dette er for eksempel Møse (2002), Opsahl (1991), Opsahl (2003) og Høstmælingen (2003).

¹²⁸ Rt.2001 s.1006, se s.1016 og 1019-1020 dommen gjelder blant annet tolkningen av art.18 i SP og viser til blant annet generell kommentar nr.22.

¹²⁹ LDN 4/2007 Haugeland, LDN10/2006 Vindern rens og skjorte service, KNL 4/2003 Steriliseringssaken og KNL 1/2001 ACE-saken.

¹³⁰ Ruud (2006) s.53 og 64-66.

etter nærmere regler.¹³¹ SP, ØSK og KDK er alle ratifisert og inkorporert i norsk rett. Norge er derfor forpliktet til å oppfylle konvensjonens bestemmelser. Dette betyr at konvensjonene må gjøres til norsk rett og ikke kun at norsk rett tolkes i overensstemmelse med konvensjonene. SP og ØSK er inkorporert i Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr.30.¹³² Denne loven gir Konvensjonene som er inkorporert her, forrang annen norsk lovgivning. På denne måten har konvensjonene en rang mellom formell lov og grunnlov. Dette betyr at hvis det er motstrid mellom formell norsk lov og en av konvensjonsbestemmelsene skal sistnevnte gå foran.¹³³ KDK er inkorporert i Lov om likestilling mellom kjønnene av 9.juni 1978 nr. 45¹³⁴ og nyter på papiret ikke godt av den rettskildemessige forrang SP og ØSK gjør. Regjeringen besluttet den 23.juni 2008¹³⁵ å sende forslag om å inkorporere KDK i menneskerettighetsloven på høring.¹³⁶ Det er således en pågående politisk diskusjon om KDK skal inkorporeres menneskerettighetsloven. En rekke forfattere, herunder Anne Hellum og Kirsten Ketscher, mener at på grunn av menneskerettighetenes indre sammenheng, er det i praksis vanskelig å gjennomføre det formelle skillet mellom menneskerettigheter med og uten forrang. Jeg tolker i den følgende framstillingen menneskerettighetene i tråd med internasjonal menneskerettighetsteori.

¹³¹ Se for eksempel Eckhoff (2001).

¹³² Heretter kalt mrl.

¹³³ Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett §3.

¹³⁴ Heretter kalt likestillingsloven.

¹³⁵ Høyringsnotat – Inkorporering av kvinnediskrimineringskonvensjonen i menneskerettighetslova. Justis- og politidepartementet, Lovavdelingen 2008, saksnr.200807079.

¹³⁶ Hellum (2008) s.83 note 90.

2.4 Statsforpliktelsen etter SP, ØSK og KDK

2.4.1 Introduksjon

Under dette punktet drøftes først hvorvidt rettighetsinformasjon er en del av statsforpliktelsen etter KDK, ØSK og SP. De påfølgende underpunktene tar sikte på å kartlegge innholdet og omfanget av rettighetsinformasjonen. Det oppstilles noen kriterier som legger føringer på hvordan den nasjonale rettighetsinformasjonen bør utformes. Disse er av rettspolitisk art og er således ikke en tradisjonell rettslig forpliktelse, men legger føringer på hvordan Norge bør prioritere politisk og økonomisk.

Drøftelsen vil foregå på to nivåer. For det første ser jeg på hva som ligger i den generelle plikten, myntet på alle borgere i et samfunn og videre konkretiseres plikten i lys av sosiale og kulturelle forhold som preger mange minoritetskvinnens situasjon. I drøftelsen vil jeg trekke frem eksempler fra kildematerialet for å illustrere hovedpoengene, ettersom en større fremstilling vil ta for mye plass.

I de ulike kildene skiller komiteene mellom to grupper som staten skal informere om konvensjonens bestemmelser. Den første gruppen er alle mennesker og instanser som jobber med juss, her alt fra Stortinget, Regjering og Domstol til advokater og forvaltningen generelt. Den andre gruppen er befolkningen generelt, herunder også minoritetskvinner. Det er den siste gruppen som er interessant for denne avhandlingen.

Det er ofte uklart når komiteene snakker om informasjon om rettigheter etter konvensjonene i seg selv eller om rettigheter som følger også og i tillegg av intern rett. Jeg har valgt og ikke problematisere dette forholdet, da jeg ser informasjon om rettigheter som en helhet. Skillet er også til dels vanskelig å se, da oppfyllelse av en rettighet hjemlet i en konvensjon kan være avhengig av informasjon om nasjonalt lovverk og visa versa.

2.4.2 Rettighetsinformasjon som en del av statsforpliktelsen - tilgjengelighetskravet

Statsforpliktelsen i menneskerettslig betydning er hva statene gjennom ratifisering av en konvensjon, har forpliktet seg til etter den aktuelle konvensjonen. Wien-konvensjonens art.26 forplikter statene generelt å gjennomføre konvensjonens rettigheter in "good faith". På denne måten er gjennomføringsbestemmelsene en del av konvensjonenes mekanisme for å gjøre rettighetene konvensjonen oppstiller, effektive og virkningsfylte. Allerede i menneskerettighetenes grunnleggende karakter; å gi mennesker faktisk og effektiv beskyttelse gjennom konvensjonene, kan det sies å ligge en forpliktelse til å informere borgerne om deres rettigheter. Det er en logisk sammenheng mellom det å kjenne til en rett og det å kunne benytte seg av den.¹³⁷

Gjennomføringsforpliktelsene er hjemlet i art.2 i SP og ØSK og art.2 og 3 i KDK. Disse bestemmelsene inneholder plikter for statene til å sikre gjennomføringen av menneskerettighetene på nasjonalt nivå. Bestemmelsene nevner ikke rettighetsinformasjon spesifikt i ordlyden, men bruker termene "alle egnede midler" (appropriate measures) eller "andre tiltak" (other measures).¹³⁸ Om bestemmelsene rommer en plikt for statene til å gi rettighetsinformasjon, må derfor bero på en tolkning av bestemmelsene. For å tolke bestemmelsene og finne dets innholdet må man se konvensjonene samlet. Dette fordi de operer i et samspill med hverandre og legger føringer på hverandres tolkning. På denne måten vil man gjennom bruk at de ulike kildene til konvensjonen og en helhetlig fortolkning, kunne fastlegge rammene for statsforpliktelsen med tanke på rettighetsinformasjon.

Art.2 til SP er den gjennomføringsforpliktelsen som er mest utførlig drøftet i en generell kommentar gitt av menneskerettskomiteen¹³⁹, generell kommentar nr.31.¹⁴⁰ Kommentaren

¹³⁷ Se for eksempel Jørgensen (2007) s.243.

¹³⁸ SP bruker uttrykkene lovgivningsmessige og andre tiltak og KDK og ØSK bruker uttrykket alle egnede midler.

¹³⁹ Komiteen til SP hjemlet i art.28 og dens nærmere utforming og arbeidsoppgaver i SP del IV.

stadfester at statsforpliktelsen består av tre deler; respektere, beskytte og oppfylle menneskerettighetene. Det sies videre at statsforpliktelsen både består av negative og positive forpliktelser, hvilket betyr at staten både må la være å bryte rettighetene i konvensjonen og gjennomføre aktive tiltak for å sikre at rettighetene ikke blir brutt. Det konkluderes blant annet med at opplæring og å heve kunnskapsnivået om konvensjonen til befolkningen, vil være en del av statens forpliktelse til å oppfylle konvensjonen.¹⁴¹

“Article 2 requires that States Parties adopt legislative, judicial, administrative, educative and other appropriate measures in order to fulfil their legal obligations. The Committee believes that it is important to raise levels of awareness about the Covenant not only among public officials and State agents but also among the population at large. ”¹⁴² (min understrek)

Rettighetsinformasjon vil lett kunne defineres under denne oppfordringen og er et typisk udanningsrettet virkemiddel som kan heve kunnskapen til befolkningen om rettigheter.¹⁴³ Disse oppfordringene bekreftes gjennom flere generelle kommentarer fra menneskerettskomiteen. Et eksempel er generell kommentar nr.25 om retten til å stemme¹⁴⁴ para.11-12:

“Voter education and registration campaigns are necessary to ensure the effective exercise of article 25 rights by an informed community.”

¹⁴⁰ General Comment No.31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States parties to the Covenant.

¹⁴¹ Ibid. para.5-7.

¹⁴² Ibid. para.7.

¹⁴³ Møse (2002) definerer også informasjon om rettigheter som en del av statsforpliktelsen etter SP art.2, se s.92 flg.

¹⁴⁴ General Comment No.25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service.

Rettighetsinformasjon vil etter dette først og fremst være en del av statens positive forpliktelse til å oppfylle menneskerettighetene med aktive handlinger. Men rettighetsinformasjon kan også være en del av forpliktelsen til å beskytte, ettersom staten gjennom å gi rettighetsinformasjon styrker individets rettslige stilling og gjør individet handlekraftig.

Det som gjelder for statsforpliktelsen etter SP, vil legge føringer på det som gjelder for statsforpliktelsen etter ØSK og KDK.¹⁴⁵

Rettighetsinformasjon er også en del av statsforpliktelsen etter ØSK art.2. Generell kommentar nr.3¹⁴⁶ utdyper statsforpliktelsen etter ØSK. Det påpekes i para.7 at utdanning vil være et egnet tiltak etter konvensjonen:

“Other measures which may also be considered "appropriate" for the purposes of article 2 (1) include, but are not limited to, administrative, financial, educational and social measures.” (min understrek)

Gjennomføringsforpliktelsens innhold vil gjelde alle rettighetene konvensjonene gjelder. I ØSK er plikten til å gi rettighetsinformasjon særlig hjemlet og konkretisert i art.11 om ”standards of living”, som spesifikt hjemler en plikt for staten til å gi informasjon om ernæring.

Kvinnekomiteen har også sett informasjon om konvensjonens bestemmelser som en del av statsforpliktelsen som nedfeller seg i art.2. Allerede i generell anbefaling nr.3¹⁴⁷ fra 1987

¹⁴⁵ Litteratur om de ulike konvensjonene omtaler statsforpliktelsen på denne måten, se for eksempel: Cook (1994) s.228-256. Generell anbefaling nr.24 til KDK bruker termene å respektere, beskytte og oppfylle om statsforpliktelsen vedrørende helse etter KDK, se para.13. Dette viser at KDK har tatt opp i seg det som er sagt om statsforpliktelsen etter SP.

¹⁴⁶ General Comment No.3: The nature of States parties obligations.

¹⁴⁷ General Recommendation No.3: Education and public campaigns.

anbefaler Kvinnekomiteen statene å gjennomføre utdannings- og informasjonsprogrammer som kan hjelpe til med å eliminere fordommer og praksiser som hindrer full likestilling for kvinner. Anbefalingen er ikke knyttet opp mot en bestemt bestemmelse men gjelder konvensjonene generelt. Anbefalingen følges opp av generell anbefaling nr.10¹⁴⁸, hvor komiteen igjen understreker at den ønsker at statene skal følge opp konvensjonens bestemmelser ved å informere om dem. Denne anbefalingen gjelder også konvensjonen generelt. Art.2 og 3 av KDK sammenholdt med SP art.2 viser at KDK pålegger staten er positivt forpliktet til å handle og gjennomføre tiltak for å sikre likestilling mellom kjønnene. Denne plikten kan kalles den proaktive delen av statsforpliktelsen.

Kvinnekomiteen har også i høst på sin 42-sesjon, kommet med en ny generell anbefaling: General Recommendation No.26 on Women Migrant Workers. Her pekes det på migrantarbeidende kvinners problemer med å skaffe seg informasjon om sine rettigheter.¹⁴⁹ Kvinnekomiteen anbefaler statene, både opprinnelsesstaten og vertsstaten, å utarbeide informasjons- og utdanningsprogrammer med standardisert innhold om migrantarbeidende kvinners rettigheter.¹⁵⁰ Statene skal også rapportere om denne typen arbeid i sine periodiske rapporter under samtlige artikler i konvensjonen. Denne generelle anbefalingen er et eksempel på at Kvinnekomiteen selv ser det å gi informasjon om rettigheter, som en del av statsforpliktelsen.

KDK har, som ØSK, bestemmelser som spesifikt hjemler en plikt til rettighetsinformasjon for individet om en spesiell rettighet. Etter art.10h og 16(1) e har kvinnene rett til opplæring og informasjon om familieplanlegging, herunder særlig om reproduktive rettigheter.

Generelle anbefalinger fra Kvinnekomiteen utdyper forpliktelsen til å gi rettighetsinformasjon under de ulike materielle rettighetene. De aktuelle generelle anbefalingene, hvor plikten til rettighetsinformasjon følger implisitt, er; nr.14: om

¹⁴⁸ General Recommendation No.10.

¹⁴⁹ General Recommendation No.26 Para.13 og 21.

¹⁵⁰ Ibid. Para.24b i og iv og para.26g og i.

kjønnslemlestelse¹⁵¹, nr.19: om vold mot kvinner¹⁵², nr.21: om ekteskap og familie¹⁵³, nr.23: om politiske rettigheter¹⁵⁴ og nr. 24: om helse¹⁵⁵.

I generell anbefaling nr.14 og 19, sier kvinnekomiteen at statene må foreta ”effective and appropriate measures”¹⁵⁶ for å gjennomføre rettighetene. Eksempler på egnede og effektive virkemidler er blant annet informasjons- og utdanningskampanjer¹⁵⁷. Det sies dog ikke noe mer om arten av slike kampanjer. I generell anbefaling nr.21 utfylles retten kvinner har til informasjon om familieplanlegging etter KDKs art.10h og 16(1)e til også å gjelde seksualundervisning¹⁵⁸. Her utvider kvinnekomiteen retten til informasjon etter ordlyden.

Anbefalingen nr.24 er den anbefalingen som går også langt i å uttrykke ønske om mer informasjon til kvinner om rettighetene angående helse. Anbefalingen sier at informasjon og undervisning om helse er en del av statsforpliktelsen til å respektere, beskytte og oppfylle kvinners rett til helsehjelp:

“The duty of States parties to ensure, on a basis of equality of men and women, access to health-care services, information and education implies an obligation to respect, protect and fulfil women's rights to health care.”¹⁵⁹

¹⁵¹ General Recommendation No.14: Female circumcision.

¹⁵² General Recommendation No.19: Violence against women.

¹⁵³ General Recommendation No.21: Equality in marriage and family relations.

¹⁵⁴ General Recommendation No.23: Political and public life.

¹⁵⁵ General Recommendation No.24: Women and Health.

¹⁵⁶ General Recommendation No.14: Female circumcision recommendation 8.avschnitt litra a og General Recommendation No.19: Violence against women para.24a.

¹⁵⁷ General Recommendation No.14: Female circumcision recommendation 8.avschnitt litra a.iv og General Recommendation No.19: Violence against women para.24f.

¹⁵⁸ General Recommendation No.21: Equality in marriage and family relations para.22.

¹⁵⁹ General Recommendation No.24: Women and Health para.13.

Anbefalingen påker videre at informasjon er en grunnforutsetning for at kvinnene skal kunne hevde de rettighetene konvensjonen oppstiller reelt.¹⁶⁰

Alle anbefalingene oppstiller et krav om kvinnens krav til tilgang, ”access”, på informasjon, men går ikke lenger i å utdype dette kravet. Spørsmålet videre blir hva som nærmere ligger i kravet til tilgjengelig rettighetsinformasjon.

I kvinnekomiteens bemerkninger til statenes periodiske rapporter kommer også kravet til tilgjengelighet frem. I for eksempel Spanias rapport fra 1999¹⁶¹ peker komiteen på at Spanias myndigheter burde føre en sterkere politikk for å redusere analfabetismen blant kvinner og gi dem tilgang til informasjon om deres rettigheter under konvensjonen. I Burkina Fasos rapport¹⁶² fra 2000 peker komiteen på at kvinner er avhengig av informasjon om sine rettigheter for å oppnå full frihet og likhet, og på denne måten oppfylle konvensjonens formål. Dette følges også opp i Frankrikets rapport fra 2003 hvor komiteen peker på at Frankrike burde styrke minoritetskvinnens rettigheter gjennom effektive tiltak som informasjonskampanjer:

”The Committee urges the State party to take effective measures to eliminate discrimination against immigrant, refugee and minority women, both in society at large and within their communities. It urges the State party to respect and promote the human rights of women over discriminatory cultural practices, and take effective and proactive measures, including awareness-raising programmes to sensitize the community to combat patriarchal attitudes and stereotyping of roles and to eliminate discrimination against women in immigrant and minority communities. The Committee also recommends that the

¹⁶⁰ General Recommendation No.24: Women and Health, se særlig para.28.

¹⁶¹ A/54/38/Rev.1 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women para.271.

¹⁶² A/55/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women para.266 og 281.

State party undertake research on the issue of violence against immigrant women and girls and implement policies and programmes to address this issue adequately.”¹⁶³

I Kvinnekomiteens svar på Norges femte og sjette rapport, ble også Norge anmodet om å anvende passende tiltak for å øke kunnskapen blant minoritetskvinner om deres muligheter til sosialtjenester og håndhevingsmekanismer.¹⁶⁴ Uttalelsen er ikke fulgt opp i verken Norges syvende rapport¹⁶⁵ eller kvinnekomiteens konkluderende bemerkninger¹⁶⁶.

Generelle anbefalinger til ØSK stadfester også et tilgjengelighetskrav. Informasjon som egnet tiltak følges opp i generell kommentar nr.10¹⁶⁷ para.3 a, hvor informasjon og kunnskaps kampanjer om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter er ønsket. Videre sies det i de generelle kommentarene nr.14¹⁶⁸, 16¹⁶⁹ og 18¹⁷⁰ at rettighetsinformasjon er et effektivt og adekvat virkemiddel for å oppfylle de gjeldene rettighetene. I Generell anbefaling nr.13 understreker komiteen at utdanning er en rettighet som er et viktig ledd i arbeidet med ”womens empowerment”.¹⁷¹ Videre stilles det opp noen kriterier til udanning:

¹⁶³ A/58/38 - supplement No 38: Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, para.276.

¹⁶⁴ CEDAW/C/2003/I/CRP.3/Add.2/Rev.1 para.414.

¹⁶⁵ CEDAW/C/NOR/7.

¹⁶⁶ CEDAW/C/NOR/CO/7. Det eneste komiteen sier direkte om rettighetsinformasjon i Norges syvende periodiske rapport, er at Norge oppfordres til å lage kunnskapskampanjer vedrørende stereotype bilder av kvinner og menn bland befolkningen, slik at disse kan elimineres, se para.18.

¹⁶⁷ General Comment No.10: The role of national human rights institutions in the protection of economic, social and cultural rights.

¹⁶⁸ General Comment No.14: The right to the highest attainable standard of health para.3 og 18.

¹⁶⁹ General comment No.16: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights para.17 flg og 23.

¹⁷⁰ General Comment No.18: Right to work para.28.

¹⁷¹ General Comment No.13: The right to education para.1.

“Fundamental education includes the elements of availability, accessibility, acceptability and adaptability which are common to education in all its forms and at all levels.”¹⁷²

“Availability” og “accessibility” stadfester at opplæringen skal være tilgjengelig.

”Acceptability” og ”adaptability” stadfester at opplæring skal være forståelig, dette er nærmere redegjort for under det påfølgende punktet.

Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter¹⁷³ har også uttrykt i sine anmodninger til staters periodiske rapporter at informasjonens tilgjengelighet må tilrettelegges etter mottagere. I for eksempel New Zealands rapport påpeker komiteen i para.202 at informasjon om rettigheter og rettssystemet må være tilgjengelig for folk, og da særlig til de som på grunn av språk, utdanning eller kultur har vanskelig for å tilegne seg rettighetsinformasjon selv.

“Given the complexity of the social welfare system with a range of different social security benefits, assistance measures and entitlement conditions, the Committee recommends that the State party widely disseminate accessible information on the system to all, and especially to those who, owing to language, educational or cultural difficulties, need specific targeted information.”¹⁷⁴

Oppsummeringsvis er det etter dette klart at rettighetsinformasjon er en del av statsforpliktelsen etter SP, ØSK og KDK. Informasjonen skal videre være tilgjengelig og den skal tilrettelegges for mottager. Det er således ikke tilstrekkelig å for eksempel kun ha informasjonen tilgjengelig på internett, det kreves noe mer. Den videre drøftelsen tar sikte

¹⁷² Ibid. para.21.

¹⁷³ Tidligere Det økonomiske og sosiale råd (Economic and Social Council), hjemlet i art.16 i konvensjonen. Komiteen ble opprettet ved resolusjon gitt av Det økonomiske og sosiale råd, resolusjon 1985/17, se særlig para.b. Se Craven (1995) s.42 flg.

¹⁷⁴ E/2004/22 (2003): Concluding observation of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: New Zealand para.202.

på å utdype hvilke føringen komiteene legger på informasjonens tilgjengelighet og hvordan de anbefaler at informasjonen skal utformes.

2.4.3 Kravet til forståelig rettighetsinformasjon

Både generell anbefaling nr.23 og 24 til KDK, går lenger i å utdype hva som utgjør tilgjengelig rettighetsinformasjon under temaene politisk deltagelse og helse, ved å oppstille et forståelighetskrav. Anbefaling nr.23 påpeker at det ofte er mangel blant kvinner på informasjon og kunnskap om de politiske rettigheter og plikter (for eksempel retten til å stemme), som gjør at kvinner ikke benytter seg av disse rettighetene.¹⁷⁵ Videre sier anbefalingen at informasjon er et effektivt virkemiddel som statene burde benytte seg av for å bøte på dette problemet og på denne måten gi kvinnen den rettigheten hun har etter konvensjonen.¹⁷⁶ Anbefalingen påpeker at det ikke bare er viktig å gi kvinnen informasjon om retten til å stemme, men også få henne til å forstå denne retten:

“(...) ensure that women understand their right to vote, the importance of this right and how to exercise it (...)”¹⁷⁷ (min understrek)

Dette er første gang kvinnekomiteen peker på at det ikke bare er tilstrekkelig å gjøre informasjonen om rettigheten tilgjengelig for kvinner, men at Staten også må forsikre seg om at rettigheten er forstått. Dette følges opp mer konkret i Kvinnekomiteens siste generelle anbefaling.¹⁷⁸ Det sies for eksempel i para.26 litra i at:

”States Parties should ensure that linguistically and culturally appropriate gender sensitive services for women migrant worker are available (...)” (min understrek)

¹⁷⁵ General Recommendation No.23: Political and public life para.20a.

¹⁷⁶ Ibid. para.32.

¹⁷⁷ Ibid. para.45b.

¹⁷⁸ General Recommendations No.26 on Women Migrant Workers.

Dette betyr at komiteen legger vekt på språklig og kulturell forståelse. Komiteen vektlegger videre samarbeid med NGOer for å skape gode informasjonsprogrammer.¹⁷⁹

Kvinnekomiteen har også avgjort en individklage, hva angår forståelighet av rettighetsinformasjon. Individklagesystemet etter KDK er hjemlet i konvensjonens tilleggsprotokoll.¹⁸⁰ Saken oppstiller krav om forståelse hos mottakeren av informasjonen som staten gir. Saken¹⁸¹ gjaldt informasjon om helse og familieplanlegging. En kvinne i Ungarn hadde samtykket til sterilisering uten å ha forstått informasjonen som ble gitt henne. Komiteen fant ut at informasjonen var gitt for hastig og lite forståelig for kvinnen og representerte således ett brudd på KDKs art.10h, art.12 og art.16(1)e.

“The Committee further takes note of the author’s claim that she did not understand the Latin term for sterilization that was used on the barely legible consent note that had been handwritten by the doctor attending to her, which she signed. (...) The Committee finds that it is not plausible that during that period of time hospital personnel provided the author with thorough enough counselling and information about sterilization, as well as alternatives, risks and benefits, to ensure that the author could make a well-considered and voluntary decision to be sterilized.”¹⁸²

Saken gjelder en grunnleggende og sosialt viktig rettighet og viser at rettighetsinformasjonsplikten i forhold til denne type rettigheter, ikke bare skal være tilgjengelig men også forstås. Denne saken viser også at individet har en rett til rettighetsinformasjon, og staten kan således bli erstatningsansvarlig når retten ikke blir oppfylt. Vi har ingen tilsvarende saker fra det norske rettsystemet. Sakens alvorlige omstendigheter og rettighetens karakter taler for at det muligens foreligger et kvalifisert krav på enkelte områder og ikke noe generelt krav til forståelse for alle konvensjonens

¹⁷⁹ Ibid. para.24b.

¹⁸⁰ Vedtatt 22.desember 2000.

¹⁸¹ Szijjart v. Hungary.

¹⁸² Ibid. para.11.3.

rettigheter. Forståelseskravet bærer dermed mer preg av føringer Kvinnekomiteen anbefaler statene.

Forståelig og tilgjengelig rettighetsinformasjon er en av forutsetningene i legal empowerment. Rapporten om legal empowerment fra en FN-kommisjonen¹⁸³, definerer legal empowerment som en del av menneskerettighetene og en del av statsforpliktelsen ved gjennomføringen av menneskerettighetene.

“It involves states delivering on their duty to respect, protect, and fulfil human rights (...) The elements of legal empowerment are grounded in the spirit and letter of international human rights law, and particularly in Article 1 of the Universal Declaration of Human Rights, which declares, ‘All human beings are born free and equal in dignity and rights.’”¹⁸⁴

I utgangspunktet er ikke FNs verdenserklæring om menneskerettigheter et folkerettslig bindende dokument, men de fleste bestemmelsene anses i dag for å være folkerettslig sedvanerett.¹⁸⁵ Folkerettslig sedvane er også bindende for tolkning og anvendelse av KDK. På denne måten kan legal empowerment også sies å være en del av gjennomføringsforpliktelsen KDK pålegger statene. Denne tolkningen er fulgt opp i The Beijing Declaration and Platform of Action¹⁸⁶ hvor det sies særlig i kapittel 2 para.9 at selve formålet med ”the Platform of Action” er ”womens empowerment” og at dette er i full overensstemmelse med prinsippene og formålet som følger av FNs verdenserklæring

¹⁸³ Commission on Legal Empowerment of the Poor er en del av United Nation Development Program (UNDP). Kommisjonen ble startet som et initiativ av flere stater sammen, inkludert Norge, for mer informasjon se nettsidene: <http://www.undp.org/legalempowerment/>, lesedato 08.01.09.

¹⁸⁴ Report of the Commission on Legal Empowerment of the Poor s.4.

¹⁸⁵ Høstmælingen (2003) s.38-42 og s.95.

¹⁸⁶ Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Conference on Women, 15 september 1995, se para.13,19,21,23-27,30-36, chapter 1 para.1, chapter 2 para.9, chapter 3 para.43, chapter 4 para.60.l, 108e og 203.

om menneskerettigheter. Det sies videre at full og reell gjennomføring av menneskerettighetene er en forutsening for ”empowerment of women”:

“Develop a comprehensive human rights education programme to raise awareness among women of their human rights and among others of the human rights of women;”¹⁸⁷

Dette aspektet ved deklarasjonen er utdypet i formål nr 1.3 om ”legal literacy” som sier at rettighetsinformasjonen skal være tilgjengelig og forståelig. Særlig para.233 understreker dette:

(...)

“(b) Publicize and disseminate such information in easily understandable formats and alternative formats appropriate for persons with disabilities, and persons at low levels of literacy;

(c) Disseminate information on national legislation and its impact on women, including easily accessible guidelines on how to use a justice system to exercise one's rights;

(...)

(e) Make widely available and fully publicize information on the existence of national, regional and international mechanisms for seeking redress when the human rights of women are violated;

(f) Encourage, coordinate and cooperate with local and regional women's groups, relevant non-governmental organizations, educators and the media, to implement programmes in human rights education to make women aware of their human rights;

(g) Promote education on the human and legal rights of women in school curricula at all levels of education and undertake public campaigns, including in the most widely used languages of the country, on the equality of women and men in public and private life, including their rights within the family and relevant human rights instruments under national and international law;

¹⁸⁷ Ibid. para.230g.

(...)

(i) Take appropriate measures to ensure that refugee and displaced women, migrant women and women migrant workers are made aware of their human rights and of the recourse mechanisms available to them.” (min understrek)

Det er særlig verdt å bite seg merke i litra c, som viser viktigheten av rettighetsinformasjon om nasjonal lovgivning. Videre, at man skal lage guider og brosjyrer som gjør rettighetene og rettssystemet mer tilgjengelig for kvinnen. Disse kravene handler om tilgjengelighet og forståelighet for kvinner og er kjernen i legal empowerment. Andre interessante sider ved formålet er fokuset på at informasjon må skreddersys til svakere grupper av samfunnet, dette kommer særlig frem i litra b og i. Litra f tar opp viktigheten av kvinnegrupper og ikke-statlige grupper (NGOer) i arbeidet med rettighetsinformasjon og empowerment.

Det er statene selv som har hovedansvaret for å gjennomføre og implementere ”the Platform of Action”¹⁸⁸. Deklarasjonen er ikke juridisk bindende for statene, men er et sterkt incitament for hvordan menneskerettighetene skal tolkes og gjennomføres. I tillegg er det statene i fellesskap som har kommet frem til det som står i deklarasjonen, dette styrker vekten deklarasjonen bør ha når norsk politikk og lover utformes. Det som bli sagt i deklarasjonen er også helt i tråd med det som kommer frem gjennom tredje verdens legal empowerment-forskning. Dette styrker uttalelsene om at denne typen tiltak virker.¹⁸⁹ Denne forskningen viser at legal empowerment er et effektivt og adekvat gjennomføringsmiddel.

Norges syvende rapport, oppfordrer Norge til å gjennomføre Beijing-deklarasjonen:

“The Committee urges the State party to continue to utilize, in its implementation of its obligations under the Convention, the Beijing Declaration and the Platform for Action,

¹⁸⁸ Ibid. para.293.

¹⁸⁹ Tsanga (1999), Schuler (1986) og Schuler (1992) se også avhandlingen del I punkt 2.2.3 og 3.6.

which reinforce the provisions of the Convention, and requests the State party to include information thereon in its next periodic report.”¹⁹⁰

Rettskildene ovenfor legger en føring på at rettighetsinformasjon innad i statene skal være forståelig. Dette betyr at informasjonen både bør gis på et språk disse kvinnene forstår og på en måte som gjør at de forstår retten og kan bruke den i etterkant. I språklig forståelse ligger det at staten enten bør gi tilstrekkelig norskopplæring til minoritetskvinnene, slik at de kan forstå rettighetsinformasjon på norsk, eller utarbeide informasjonsmateriale på deres eget morsmål. Videre bør statene gi informasjon på en måte som gjør at minoritetskvinnene aksepterer og forstår retten. Dette kan bestå i simplifisering av retten gjennom ulike formidlingskanaler som brosjyre, pamfletter, foredrag, internett etc. slik at retten blir formidlingsdyktig. Retten kan også for eksempel gis i et mer komparativt rettslig eller normpluralistisk perspektiv for å oppnå en dypere forståelse hos kvinnene.¹⁹¹

2.4.4 Kravet til aktuell og pålitelig rettighetsinformasjon

Flere rapporter peker på at informasjons- og forståelseskampanjer er viktig for at KDKs bestemmelser skal ha en reel virkning i det land de skal operere¹⁹² og at informasjonen skal være aktuell og pålitelig:

“The Committee requests the State party to strengthen its health-care programmes, including those for sexual and reproductive health, and to launch as soon as possible a

¹⁹⁰ CEDAW/C/NOR/CO/7, Para.37.

¹⁹¹ Disse konkrete føringene kommer særlig til uttrykk i legal empowerment-forskningen, se innledningen for mer om legal empowerment (del I punkt 2.2.3 og 3.6).

¹⁹² Se her som eksempler: A/59/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women om Tyskland para.385-395 og om Spania para.333 og A/60/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women om Italia para.323.

*national programme to provide women and men with timely and reliable information (...)*¹⁹³ (min understrek)

I kravet til aktualitet ligger det at informasjonen skal være relatert til kvinnens stilling. Informasjonen skal ta hensyn til hennes situasjon og speile det aktuelle behovet en minoritetskvinne har til rettighetsinformasjon. For å finne ut hvor skoen trykker og således kartlegge hva som er aktuell rettighetsinformasjon og diversiteten i informasjonsbehovet, er empiriske undersøkelser, som den jeg har foretatt i denne oppgaven, relevante.

Rettighetsinformasjonen skal også være pålitelig. I dette kravet ligger det at kvinnen skal kunne stole på riktigheten, juridisk sett, av informasjonen hun mottar. Under dette kravet ligger det et spørsmål om hvem som skal gi informasjonen. Må informasjonen formidles av mennesker med juridisk utdanning? Eller, er det tilstrekkelig at informasjonsformidlerne har fått et kurs eller baserer informasjonen på lærebøker eller brosjyrer? Her er legal empowerment-forskningen klar i sine slutninger; informasjon bør gis av kompetent personell, slik at kvaliteten og riktigheten av informasjonen sikres. Pålitelighetskravet oppfordrer således til en problemstilling om informasjonens som gis skal være underlagt kvalitetssikring og om staten har en plikt til å føre kontroll med hva som blir gitt av rettighetsinformasjon? Dette blir det ikke gitt noe klart svar på. Nødvendigheten av at den informasjonen som gis, er pålitelig, er likevel et tungtveiende argument for at statene bør gjennomføre denne typen kontroller.

2.4.5 Kravet til adekvat rettighetsinformasjon

Generell anbefalingen om helse oppstiller et krav til at informasjonen som gjøres tilgjengelig for kvinner bør være adekvat.^{194 195} Adekvanskravet kommer også til uttrykk i komiteenes svar på staters periodiske rapporter:

¹⁹³ A/58/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women til Costa Rica para.68-69, se også til Ecuador para.317-318.

¹⁹⁴ General Recommendation No.24: Women and Health para.17-25 og 28.

“The Committee urges the State party to implement (...) a national programme that provides women and men with adequate and reliable information (...)”¹⁹⁶ (min understrek)

Kvinnekomiteen ser det også som en mangel der det ikke foreligger adekvat informasjon.¹⁹⁷

Adekvanskravet går ut på at det ikke er all informasjon staten plikter å gi. Adekvanskravet innebærer således en begrensning av statenes informasjonsplikt. Plikten vil innskrenkes forholdsmessig av kvinnens plikt til å orientere seg om egen rettsstilling. Vår samfunnsordning forutsetter at individet har en plikt til å orientere seg om sine rettigheter og plikter. Individet kan derfor ikke ha en absolutt rett til rettighetsinformasjon, det sier seg også selv at dette er alt for ressurskrevende til å være gjennomførbart. Dog, vil individer som ikke har de samme ressursene som befolkningen generelt, ha rett til bredere tilrettelegging av rettighetsinformasjonen. Minoritetskvinner vil være en del av befolkningen som typisk bør ha en bredere rett til tilrettelegging av rettighetsinformasjonen, men ingen absolutt rett til rettighetsinformasjon. Grensen er vanskelig å trekke og vil bero på konkrete vurderinger og avveininger. Disse vil jeg komme tilbake til under Del IV.

I forlengelsen av adekvanskravet må det ligge at myndighetene må gjøre det mulig for minoritetskvinnene å tilegne seg rettighetsinformasjon på egen hånd. Dette betyr at myndighetene bør tilby tilstrekkelig norskopplæring og opplæring i norske juridiske termer. Forståelighetskravet henger nært sammen med denne drøftelsen; på hvilket språk bør informasjonen formidles?

¹⁹⁵ Adekvans er et kjent krav i menneskerettighetene som strekker seg lenger enn informasjonsområdet, se for eksempel General Comment No.7: The Right to Adequate Housing (ØSK).

¹⁹⁶ Ecuador, CEDAW, A/58/38 (2003) para.317 og 318.

¹⁹⁷ Se for eksempel Nepal, CEDAW, A/59/38 (2004) para.212-213 og Benin, CEDAW, A/60/38 (2005) para.157-158.

2.4.6 Konkluderende bemerkninger

Drøftelsen ovenfor viser at statene er forpliktet til å gi rettighetsinformasjon, nettopp fordi rettighetsinformasjon internasjonalt blir vurdert som avgjørende for at rettighetene skal ha en reell virkning for dem de er laget for å beskytte. De internasjonale kildene stiller først og fremst opp et krav om at informasjonen skal være tilgjengelig for dem rettigheten berører. Dette betyr at tilgjengelig må tolkes ut i fra den enkeltes eller gruppens forutsetninger. Tilgjengelighetskravet er bygget opp av fire ulike komponenter, som angir momenter som inngår i en vurdering av innholdet og formen til rettighetsinformasjonen. Disse momentene kategoriserer seg i kravene til forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat rettighetsinformasjon.

Innholdet i momentene vil måtte konkretiseres i forhold til den interne kontekst de skal virke i. I neste del vil jeg koble disse generelle standardene til de lovpålagte og de frivillige tiltakene som eksisterer i Oslo-regionen. Relevante spørsmål og problemstillinger er derfor hvordan og hvor skal rettighetsinformasjonen være tilgjengelig? Bør informasjonen være tilgjengelig der minoritetskvinnene er? Er det tilstrekkelig at den er tilgjengelig på statlige kontorer som NAV eller helsestasjonen? Eller må man nærme minoritetskvinnen som i norskopplæringsklassen, kvinnegruppen eller andre felles møteplasser for minoriteter?

Drøftelsen om hvordan informasjonen skal være tilgjengelig henger tett sammen med forståelig informasjon. Spørsmål man kan stille seg her, er hvilket språk informasjonen skal gis på og hvilket fora informasjonen skal gis i og hvordan den skal formidles.

2.5 Rettighetsinformasjon som en del av diskrimineringsvernet etter KDK

2.5.1 Innledning

ØSK¹⁹⁸, SP¹⁹⁹ og KDK²⁰⁰ inneholder alle bestemmelser om diskriminingsvern. KDK har et diskrimineringsvern som ikke er begrenset til konvensjonens bestemmelser,²⁰¹ derfor er det bare diskrimineringsvernet etter KDK som behandles under dette punktet.

KDK innholder et vern mot direkte, indirekte og strukturell diskriminering og likestillingsbegrepet gjelder både formell og faktisk likestilling.²⁰² Dette betyr at minoritetskvinner skal ha samme adgang til rettighetsinformasjon som menn både gjennom lov og reelt sett. Informasjonstiltak som er generelt utformet kan, dersom de ikke tar hensyn til sosiale, kulturelle og økonomiske ulikheter mellom kvinner og menn komme i skade for å virke kjønnskjevt. Diskrimineringsstandardene det redegjøres for under dette punktet, vil bli holdt sammen med den virkelighet det redegjøres for under den empiriske delen (del III) i del IV punkt 2.2. For deretter å kunne vurdere om noen av informasjonstiltakene virker skjevt fordelt på kjønn. Det vil også bli drøftet om informasjonstiltak som særlig henvender seg til kvinner (positive særtiltak), etter omstendigheten kan være nødvendig for å utjevne eventuelle ulikheter mellom kjønnene og opprettholde en balanse.

Det er først og fremst statene selv som har en plikt til ikke å diskriminere. Og det er således staten selv som har en plikt til å legge til rette for at informasjon er like tilgjengelig for alle.²⁰³

¹⁹⁸ Art.2 og 3.

¹⁹⁹ Art.26.

²⁰⁰ Art.1 og hele konvensjonen gjelder avskaffelse av kjønnsdiskriminering.

²⁰¹ Hellum (2008) s.61.

²⁰² Ibid. s.62 og General Recommendation No.25: Article 4, paragraph 1: Temporary Special Measures para.7 note 1 og 15.

²⁰³ Private parter kan også bli holdt ansvarlig (due diligence-prinippet/aksessoriske prinsipp) se mer om dette Cook (1994) s.237-238 og Velasquez Rodriguez Case, hvor dette er uttalt i para.166 og 172.

2.5.2 Direkte, indirekte og strukturell diskriminering

Forbudet mot direkte og indirekte diskriminering er hjemlet i KDK art.1, som forbyr enhver forskjellebehandling på grunnlag av kjønn. Dette diskrimineringsvernet er individuelt og gjelder således den enkelte minoritetskvinne.²⁰⁴ Direkte diskriminering er der lov, tiltak eller handling i seg selv forskjellsbehandler kvinner. For eksempel dersom en stilling utlyses kun for menn eller en lovbestemmelse om gir kvinner færre rettigheter enn menn.²⁰⁵ Ved direkte diskriminering er formålet å forskjellsbehandle kvinner. Indirekte forskjellsbehandlingen er hvor lov, tiltak eller handling faktisk virker slik at kvinner havner i en dårligere situasjon enn menn, selv om de i seg selv er kjønnsnøytrale.^{206 207} For å kartlegge hvorvidt en bestemmelse virker kjønnsforskjellig må man se hen til virkeligheten og foreta empiriske undersøkelser.²⁰⁸

KDK art.5a pålegger statene å endre menns og kvinners sosiale og kulturelle atferdsmønstre, med sikte på avskaffe fordommer og hevdvunnen og all annen praksis som bygger på stereotype manns- og kvinneroller. KDK bygger på den antagelse at kvinners og menns rolle i samfunnet ikke er naturlig skapt, men skapes under innflytes av historiske, sosiale og kulturelle forhold.²⁰⁹ Art.5a fanger opp avskaffelse av den strukturelle

²⁰⁴ Hellum (2008) s.64.

²⁰⁵ For illustrasjon, se Den norske likestillings- og diskrimineringsnemnda sakene 10/2006 stillingsannonse, 24/2006 graviditet og 4/2003 sterilisering.

²⁰⁶ Hellum (2008) s.65, se også General comment No.16: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights som definere indirekte og direkte diskriminering i para.10-15.

²⁰⁷ Det samme diskrimineringsforbudet kan leses ut av art.1 i rasediskrimineringskonvensjonen.

²⁰⁸ For illustrasjon, se Den norsk likestillings- og diskrimineringsnemnda saken 8/2001 Oslo plaza, EF-domstolen sak V-170-84 Bilka-saken og EMDs dom 10.11.05 Leyla Shin v. Turkey.

²⁰⁹ Jørgensen (2007) s.94 og Hellum (2008) s.68.

diskrimineringen av kvinner som ligger i samfunnets struktur, kultur og institusjoner, gjennom avskaffelse av kjønnsstereotyper.²¹⁰

Statsforpliktelsen etter KDK art.2 forplikter statene til å bekjempe direkte, indirekte og strukturell diskriminering med alle egnede virkemidler.

2.5.3 Muligheter for særtiltak

En problemstilling i forhold til avhandlingen er om egne informasjonstilbud til minoritetskvinner vil være i strid med forbudet mot å diskriminere på grunnlag av kjønn.

Det er ikke all forskjellsbehandling som utgjør indirekte, direkte eller strukturell diskriminering etter KDK. Dersom forskjellsbehandlingen har et objektivt formål, er rimelig og proporsjonalt, rammes den ikke av forbudet.²¹¹ KDK art.4 hjemler en adgang til positivt å særbehandle kvinner for å komme strukturell diskriminering til livs. Dette betyr at staten kan vedta midlertidige særtiltak, som i seg selv er forskjellsbeholdende, men som tar sikte på å fremme faktisk likestilling mellom kvinner og menn. Et typisk eksempel her vil være kvotering. Kvinnekomiteen har understreket i generell anbefaling nr.25²¹² at denne typen særbehandling utgjør en del av selve diskrimineringsforbudet.

I Norge har Likestillingsombudet uttalt om denne problemstillingen, i en sak mot Juridisk rådgivning for kvinner, JURK, hvor en mannlig jusstudent fikk avslag på sin jobbsøknad til JURK grunnet at han var mann. Ombudet viste til det overordnede formålet med likestillingsloven og mente at hensynene bak organisasjonen JURK og erfaringer som viser at et nøytralt lovverk ikke gir noen garanti for kvinners likestilling med menn, gjorde at det

²¹⁰ Hellum (2008) s.63.

²¹¹ Ibid. s.66.

²¹² General Recommendation No.25: Article 4, paragraph 1: Temporary Special Measures para.14 og 18.

forelå en saklig og akseptabel grunn til forskjellsbehandling. Det ble også argumentert med at JURK har en stor andel klienter som er minoritetskvinner.²¹³

Noen mener likevel at særtiltak for minoritetskvinner, som for eksempel JURK, er i strid med forbudet mot kjønnsstereotyper i KDK art.5a. Stine Jørgensen²¹⁴ er en representant for dette synet. Hun begrunner det ut i fra synsvinkelen at særtiltak kun for kvinner, er med på å opprettholde de kjønnsstereotyper som eksisterer i samfunnet og således et brudd på KDK.²¹⁵ Jørgensen argumenterer for at rene kvinneklasser for minoritetskvinner er et direkte brudd på art.5a. Hun begrunner dette i at delingen av kvinner og menn i klasserommet er bygget på den oppfattelse av at minoritetskvinner klarer å tilegne seg lærdom bedre uten menn tilstede. Begrunnelsen bygger på en kulturell og stereotyp oppfattelse av menn og kvinner og er i strid med art.5a.²¹⁶ Jørgens drøfter ikke forholdet til art.4.1. Man kan spørre seg hva Jørgensen egentlig legger i art.4.1, ettersom hun i alle sine drøftelser av særtiltak legger mest vekt på art.5a og således kommer til at nærmest alle særtiltak vil være i strid med KDK. Jørgensens vurderinger fremstår som noe mangelfulle når særtiltakenes side til art.4.1 ikke er drøftet.

Jeg mener at det må være klart at det er adgang for å gjennomføre særtiltak for minoritetskvinner etter KDK. Jeg mener at KDK uttrykker at man må ta realitetene inn over seg og ha som mål for samfunnet at det skal romme like muligheter for alle. Med disse to vurderingsplattformene ser man at det er nødvendig med særtiltak for de svakere grupper av samfunnet, slik at de kan heve seg opp på samme nivå som andre samfunnsborgere og nyte rettigheter på lik linje med disse. Med dette mener jeg ikke at man skal slutte å bekjempe kjønnsstereotype holdninger i samfunnet. Jeg mener at man må bekjempe holdningene på et annet plan enn ved å ta vekk særtiltak for minoritetskvinner. Jeg mener

²¹³ Se LKN 2005/98. Saken ble anket grunnet habiliteten til likestillingsombudet, som hadde jobbet på JURK. Saken er enda ikke endelig avgjort av et setteombud.

²¹⁴ Jørgensen har skrevet PhD-avhandlingen *Etniske minoritetskvinnens sociale rettigheter*.

²¹⁵ Jørgensen (2007) s.97.

²¹⁶ Ibid. s.133 flg.

at for eksempel holdningskampanjer og politiske virkemidler som hjelper og tvinger minoritetskvinner ut i arbeid, vil være mye mer virksomt.²¹⁷ Rettighetsinformasjon skreddersydd for minoritetskvinner sine særskilte behov og utfordringer vil derfor etter min mening være i tråd med Norges forpliktelser etter KDK. Jeg mener derfor at hvis rene kvinneklasser bedrer minoritetskvinner sine læringsmiljø, er dette i tråd med KDKs bestemmelser.

2.6 Konkluderende bemerkninger

Minoritetskvinner har krav på beskyttelse mot direkte, indirekte og strukturell diskriminering og således krav på lik rett til rettighetsinformasjon som andre samfunnsborgere. Av statsforpliktelsens proaktive karakter følger en handlingsplikt som etter omstendighetene kan romme positive særtiltak for å utjevne den forskjellbehandling kvinnene blir utsatt for. Rettighetsinformasjon er et gjennomføringstiltak og kan være et særtiltak hvis informasjonen tilrettelegges og skreddersys minoritetskvinner. Staten kan således tilrettelegge informasjonen slik at den både når fram og blir forstått av alle individer. I den grad kvinners og menns ulike situasjon er av betydning for informasjonens tilgjengelighet, forståelighet, aktualitet, pålitelighet og adekvans, bør dette inkorporeres i måten informasjonen formidles på.

²¹⁷ Jørgensen (2007) s.318: uttrykker at informasjon er essensielt for å bekjempe stereotyper.

3 Retten til rettsinformasjon etter nasjonal rett

3.1 Introduksjon

Under dette punktet fastlegges hvilken rett minoritetskvinner har til rettighetsinformasjon etter nasjonal rett, henholdsvis norsk Grunnlov og et utvalg av formell lov.

Menneskerettighetene er som nevnt inkorporert i norsk rett og en del av norsk rett. Utgangspunktet er derfor at norsk rett skal tolkes og vurderes i lys av menneskerettighetene.²¹⁸ Et annet spørsmål er i hvilken grad menneskerettighetene nedfeller seg i nasjonalrett direkte. Drøftelsen nedenfor vil være en blanding av der menneskerettighetene er nedfelt direkte i lovgivningen og der lovgivningen tolkes i lys av menneskerettighetene.

Utvalget av lover er, som nevnt under del II punkt 1, gjort etter hvilke lover som hjemler en særskilt rett for minoritetskvinner. Drøftelsen er en ren juridisk drøftelsen. Hvilken informasjon minoritetskvinner mottar i praksis, drøftes i del III.

3.2 Grunnlovens §110c

Norges grunnlov har ingen rettighetskatalog, slik som mange andre grunnlover har²¹⁹, og gir således ikke et fullstendig vern av individet. Grunnloven har likevel en bestemmelse om gjennomføring av menneskerettighetene i norsk rett. Grunnlovens §110c lyder:

”Det paaligger Statens Myndigheder at respektere og sikre Menneskerettighederne. Nærmere Bestemmelser om Gjennemførelsen af Traktater herom fastsættes ved Lov.”

Det er kun første ledd av bestemmelsen som er av interesse for denne fremstillingen. Første ledd har samme utforming som SP art.2. Forarbeidene til bestemmelsen²²⁰ sier at

²¹⁸ Dette kalles ofte presumpsjonsprinsippet, se feks Ruud (2006) s.53 og 64-66.

²¹⁹ Se for eksempel Sør-Afrikas grunnlov.

bestemmelsen fastslår at det er statens oppgave å beskytte menneskerettighetene. Det er også slått fast i etterfølgende rettspraksis at bestemmelsen ikke er en inkorporering av konvensjonene, men at dette er noe som må gjøres i lovs form.²²¹ Dette viser bestemmelsens formål om å ha en symbolfunksjon, mer enn å være en rettsregel som kan håndheves for en domstol. Forarbeidene sier likevel at grunnlovsbestemmelsen vil markere betydningen av den internasjonale kontroll med den nasjonale gjennomføringen av menneskerettighetene, og dermed bidra til å styrke disse rettighetene, og at bestemmelsen ikke er noen prinsipperklæring uten rettslig betydning. Bestemmelsens bruk av ordet ”menneskerettigheter” sammenholdt med ”traktater” i andre ledd betyr at den gjelder alle menneskerettighetskonvensjoner, her under SP, ØSK og KDK.

Videre skal myndighetene ”respekttere og sikre” rettighetene. Formuleringen gir uttrykk for en dobbelt gjennomføringsforpliktelse, som innebærer at statene ikke bare må unnlate å krenke rettighetene men den må også ta positive skritt, altså en aktivitetsplikt. Dette innebærer selvfølgelig lovgivning, men også andre tiltak. Forarbeidene til §110c²²² nevner informasjon, utdanning og undervisning som blant de viktigste virkemidlene som kan tas i bruk for å verne og fremme menneskerettighetene i Norge.

Bestemmelsen vil ha rettslig betydning på flere måter. For det første utgjør bestemmelsen en bindende retningslinje for norske myndigheters politikk og innebærer således en viss rettslig forpliktelse for statsmyndighetene. Myndighetene har ikke rettslig adgang til å innføre tiltak i strid med å respekttere og sikre rettighetene. Videre må myndighetene føre en politikk som aktivt fremmer det prinsipp bestemmelsen gir uttrykk for. Bestemmelsen vil derfor i praksis fungere som en påminnelse for myndighetene og kan påberopes ovenfor

²²⁰ Ettersom bestemmelsen er relativt ny, er også forarbeidene nye. Forarbeidene faller derfor ikke i den særstilling grunnlovens forarbeider ellers faller i, og har derfor både relevans og betydelig vekt slik forarbeider vanligvis har i norsk rettskildelære. NOU 1993:18 s.156 flg.

²²¹ Se OFS-saken Rt.1997 s.580, se s.592-594.

²²² NOU 1993:18: Lovgivning om menneskerettigheter.

dem.²²³ For det andre vil §110c være et viktig tolkningsmoment ved tolkning av andre rettsregler. For det tredje vil det legge bånd på forvaltningsorganer når de skal utøve sitt frie skjønn, slik at det frie skjønn ligger innenfor Grunnlovens rammer. Prinsippet vil også komme inn hvis man støter på spørsmål lovgiver ikke ennå har tatt stilling til.²²⁴

Ettersom norsk rett presumeres i samsvar med menneskerettighetene²²⁵, vil man kunne si at det som følger av gjennomføringsforpliktelsen etter menneskerettighetene, også vil følge av gjennomføringsforpliktelsen i Grl §110c. Det er derfor naturlig å slutte at når myndigheten er forpliktet til å gjennomføre aktive tiltak for å sikre menneskerettighetene i norsk rett etter Grunnloven, vil et slikt tiltak omfatte rettighetsinformasjon. Informasjonen bør samsvare med de føringer menneskerettighetene legger: tilgjengelig, forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat. Grunnloven er overordnet annen formell norsk lov og vil således legge føringer på utformingen av den formelle loven. Den vil også legge føringer på politiske strategier og økonomiske prioriteringer.

3.3 Et tidligere forslag til en generell lovhjemmel

Regjeringen nedsatte ett informasjonsutvalg i 1960 som avga en innstilling i 1962. I denne innstillingen ble det foreslått en lang rekke tiltak for å bedre kommunikasjonen av lovstoff mellom stat og borger. Dette resulterte i at Statens informasjonstjeneste ble opprettet i 1965. Et annet utvalg ble nedsatt i 1975 og kom i sin innstilling, NOU 1978:37, med en rekke forslag til bedringer av det offentliges informasjonsvirksomhet.²²⁶ Denne NOUen gikk også gjennom det daværende tilbudet av informasjon og det udekkede rettighetsinformasjonsbehovet. NOUen anbefalte videre at en hver borger ”skal ha rett til å bli informert fra det offentlig om sine rettigheter og plikter etter gjeldene lover, forskrifter

²²³ Ibid. punkt 11.3.3.1.

²²⁴ Ibid. punkt 11.3.3.1.

²²⁵ Se feks Ruud (2006) s.53 og 64-66.

²²⁶ Eckhoff (1983) s.36 flg.

og vedtak” og at dette skulle gjelde som et grunnprinsipp i norsk rett.²²⁷ Forslaget ble ikke fult opp av Regjeringen²²⁸ og man har siden ikke sett noen lignende forslag eller tiltak fra Regjeringens side.

3.4 Aktivitetsplikten i likestillingsloven, diskrimineringsloven og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

Likestillingsloven § 1a (1) pålegger myndighetene en aktivitetsplikt som et ledd i å fremme likestilling. Denne omtales gjerne som det offentlige aktivitetsplikt.²²⁹ Aktivitetsplikten gjelder i utgangspunktet alle departementer, men det er kun likestillingsmyndighetenes aktivitetsplikt som behandles her. Forarbeidene til likestillingsloven presiserer innholdet i § 1a (1). Det sies blant annet at:

”Departementet mener det må stilles et uttrykkelig krav til aktivitet, og at denne aktiviteten både skal være målrettet og planmessig. Med aktivitet menes at myndighetene, arbeidsgiverne og organisasjonene ikke bare skal unngå diskriminering, men at de også har en forpliktelse til aktivt å iverksette konkrete tiltak for å fremme likestilling.”^{230 231}

Det sies videre at det er behov for konkrete tiltak utover lovbestemt plikt til ikke å diskriminere på grunn av kjønn, det presiseres ikke nærmere hva slike tiltak er.²³²

²²⁷ NOU 1978:37 s.12 flg.

²²⁸ St.meld.nr.72 (1981-1982).

²²⁹ Ot.prp.nr.77 (2000-2001) s.16. Denne aktivitetsplikten gjelder også private parter, men dette faller utenfor fremstillingen.

²³⁰ Ot.prp.nr.77 (2000-2001) s.20.

²³¹ Ot.prp.nr.77 (2000-2001) for lovendringen generelt s.19 flg. og Ot.prp.nr.33 (1974-1975) for den opprinnelige bestemmelsen s.17 flg.

²³² Ot.prp.nr.77 (2000-2001).

Både diskrimineringsloven²³³ §3a og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven²³⁴ §3 får en tilsvarende aktivitetsplikt, når bestemmelsene trer i kraft 1.januar 2009. I forarbeidene til bestemmelsene²³⁵ pålegges myndigheten å gi tilrettelagt informasjon til mottageren:

*”Det betyr blant annet at informasjon fra offentlige myndigheter må tilrettelegges for ulike brukergrupper, både personer med etnisk minoritetsbakgrunn og personer med nedsatt funksjonsevne. Riktig bruk av tolk er et annet eksempel. Myndighetene må legge til rette for god kommunikasjon, og tilegne seg kunnskap og verktøy for å se brukernes behov og synspunkter.”*²³⁶

Forarbeidene presiserer ikke nærmere om hva slike tiltak er, men at offentlige myndigheter selv, ut i fra en analyse av tilstanden og utfordringene i den enkelte virksomhet, skal vurdere hvilke tiltak som er aktuelle og hensiktsmessige.²³⁷ Dette er helt i tråd med de føringer som følger av menneskerettighetene, til forståelig og aktuell informasjon.

Etter likestillingsloven²³⁸ §9, diskriminerings- og tilgjengelighetslovens §16 og diskrimineringsloven §13 skal Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) føre tilsyn med og medvirke til gjennomføring av loven. LDO ble opprettet ved diskrimineringsombudsloven.²³⁹ LDO er også håndhevsorgan for bestemmelsene om diskrimineringsvern som nedfeller seg i arbeidsmiljøloven²⁴⁰, eierseksjonsloven²⁴¹,

²³³ Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 03.06 2005 nr.33.

²³⁴ Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne av 20.06 2008 nr.42, trer i kraft 1.januar 2009.

²³⁵ Ot.prp.nr.44 (2007-2008) om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Begge bestemmelsene har samme forarbeider, da endringen i diskrimineringsloven er foreslått gjennom vedtagelsen av diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, se ot.prp.nr.44 (2007-2008) kap.13. s.250 og 271.

²³⁶ Ot.prp.nr.44 (2007-2008) s.210.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Lov om likestilling mellom kjønnene §9.

²³⁹ Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet likestillings- og diskrimineringsnemnda.

²⁴⁰ Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern.

husleieloven²⁴², bustadsbyggjelagloven²⁴³ og burettslagloven²⁴⁴. LDO skal også føre tilsyn med at norsk rett og forvaltningspraksis samsvarer med de forpliktelsene som følger av menneskerettighetene.²⁴⁵ Det er derfor høyst relevant å se på hva LDO er forpliktet til å gjøre med tanke på positive tiltak for å oppfylle menneskerettighetene, herunder informasjon om rettigheter som et ledd i oppfyllelsen av prinsippene om ikke diskriminering og like muligheter for alle. Hva LDO faktisk gjør drøftes under del III punkt 2.1.2.

Pådriverrollen²⁴⁶ til LDO er hjemlet i lovens §3. Forarbeidene²⁴⁷ påpeker at loven har til formål og ”fremme likestilling” jf. formålsparagrafen §1 og at dette gjenspeiles i §3. Bestemmelsene danner det rettslige grunnlaget for ombudets virksomhet. LDO kan og skal derfor drive pådriverarbeid som fremmer likestilling. Det er likevel slik at det er kun likestillingsloven, diskrimineringsloven og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven som hjemler en aktivitetsplikt og LDO vil derfor ikke ha en tilsvarende pådriverrolle for de andre diskrimineringsgrunnlagene.²⁴⁸

Forarbeidene uttaler at en del av pådriverrollen til LDO skal være å distribuere informasjon:

*”Pådriverrollen krever en variert virkemiddelbruk, blant annet bruk av media, seminarvirksomhet, foredragsvirksomhet, publisering av informasjon mv.”*²⁴⁹

²⁴¹ Lov om eierseksjoner.

²⁴² Lov om husleieavtaler.

²⁴³ Lov om Bustadbyggjelag.

²⁴⁴ Lov om Burettslag.

²⁴⁵ Ot.prp.nr.34 (2004-2005) s.32-36.

²⁴⁶ Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet likestillings- og diskrimineringsnemnda §3.

²⁴⁷ Ot.prp.nr.34 (2004-2005).

²⁴⁸ Ibid. s.54.

²⁴⁹ Ibid. s.52 første avsnitt.

Informasjonsdelen av pådriverrollen bekreftes ytterligere ved at forarbeidene nevner en evalueringsrapport²⁵⁰ av det gamle Likestillingssenteret, som kritiserte senteret for å ha for lite opplysningsarbeid, det understrekes i forarbeidene at disse forholdene skal bedres og departementet skal derfor tydeliggjøre premissene for LDOs ulike roller. Fokuset til LDO skal ligge på organet som fagorgan og ikke politisk aktør. Pådriverrollen skal være bygget opp av en tretrinnsmodell hvor samspillet mellom rettshjelpsrollen og pådriverrollen er avgjørende: Tilfanget av enkeltsaker avdekker problemer og gir grunnlag for en generalisering, som deretter danner grunnlag for pådriverarbeidet. Det påpekes at denne modellen vil gi ombudet høy legitimitet og stor gjennomslagskraft.²⁵¹ På den andre siden kan denne modellen gjøre at LDO ikke fanger opp alle områder det trengs informasjon på, ettersom tilfanget av saker bestemmer områdene som dekkes av pådriverrollen. Forarbeidene sier videre at pådriverrollen inkluderer en holdnings- og adferdspåvirkerrolle. Her uttrykkes informasjonsdelen av rollen enda klarere:

”Aktuelle virkemidler er formidling av kunnskap og presentasjon av handlingsalternativer gjennom brosjyrer, publikasjoner, foredrag osv.”²⁵²

Denne rollen innebærer en bevisstgjøring om likestilling i samfunnet som helhet. Dette omfatter blant annet å arbeide for å påvirke holdninger og atferd i arbeidslivet, skolen, organisasjonsliv, offentlig forvaltning, familieliv/privatsfære osv. Målgruppen er alle samfunnsdeltakere.

Selv om rettighetsinformasjon ikke er nevnt spesifikt, ligger det sterke føringer i retning av å se rettighetsinformasjon som et ledd i LDOs pådriverrolle. Informasjonen er likevel begrenset til først og fremst å gjelde diskrimineringsvernet og rettigheter tilknyttet til dette. Informasjon om andre rettigheter faller utenfor. Å inkludere annen type rettighetsinformasjon i aktivitetsplikten, vil være en for vid tolkning av forarbeidene.

²⁵⁰ Statskonsult, rapport 2003:10.

²⁵¹ Ot.prp.nr.34 (2004-2005) s.51-53.

²⁵² Ibid. s.54, første avsnitt.

LDO har også en veiledningsplikt etter §3 siste ledd, for den som bringer en sak inn for ombudet. En masteravhandling av Finn Skre Fjordholm²⁵³ om det tidligere Likestillingsombudet, kritiserer Likestillingsombudets håndtering i den konkrete veiledningen mellom klager og ombudet. Fjordholms informanter fortalte om lite personlig kontakt, mye usikkerhet og utpreget juridisk språk.²⁵⁴ I et intervju foretatt med tidligere nestleder ved Likestillingsombudet, Lars Christiansen, uttaler Christensen at Ombudet ikke innfrir de forventinger noen kan ha, når de tar kontakt og at han oppfatter dette som et kommunikasjonsproblem.²⁵⁵ Dette kan tyde på at et tilsvarende problem med informasjonsformidlingen også kan gjøre seg gjeldene for det nye Likestillings- og diskrimineringsombudet.

Ettersom norsk rett presumeres i samsvar med menneskeretten, taler sterke grunner for å tolke likestillingsloven, diskrimineringsombudsloven og deres respektive forarbeider i lys av KDKs, ØSKs og SPs kilder. I forlengelsen av dette er det rimelig å oppstille krav om at rettighetsinformasjonen LDO gir, ikke bare skal være tilgjengelig, men også forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat. Det må videre gjøres en konkret vurdering med tanke på hvem man formidler informasjonen til og hvordan informasjonen skal tilpasses den enkelte mottager. LDO bør derfor ha en plikt til å gi rettighetsinformasjon til minoritetskvinner og bør opparbeide seg kompetanse på denne gruppens problemområder. De nye forarbeidene til diskrimineringslovens §3a og diskriminerings- og tilgjengelighetslovens §3 kan synes å ta inn over seg en slik vurdering, men drøfter ikke problemstillingen i et menneskerettighetsperspektiv.

LDO bør videre drive oppsøkende virksomhet av minoritetskvinner og gi rettighetsinformasjon på et språk og en måte slik at de forstår informasjonen. Informasjonen bør ta sikte på å venneliggjøre retten, snarere enn å skape fremmedgjøring

²⁵³ Fjordholm (2007).

²⁵⁴ Ibid. s.96 flg.

²⁵⁵ Ibid. s.96.

og usikkerhet. Informasjonen bør videre gis av kompetent personell og være underlagt kvalitetssikring.

Hva LDO har gjort i praksis for å handle i tråd med disse føringene, blir behandlet nedenfor under den empiriske delen.

3.5 Introduksjonsloven

3.5.1 Introduksjon

1.september 2005 ble rett og plikt til norsk og samfunnsopplæring for innvandrere lovfestet i Lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere av 7.april 2003 nr 80²⁵⁶.²⁵⁷ Loven hjemler to tiltak til norskopplæring: introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Opplæringens formål er å styrke innvandrernes mulighet til å kunne delta aktivt i samfunns- og yrkeslivet og bedre deres økonomiske selvstendighet.²⁵⁸ Programmet er således et ledd i myndighetenes arbeid med integrering av innvandrere i Norge.²⁵⁹ Loven er direkte rettet mot innvandrere og hjemler det tilbudet innvandrerne får til statlig opplæring om det norske samfunn.

Det er kommunen som er ansvarlig for gjennomføringen av introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk og samfunnskunnskap.²⁶⁰ Opplæringen er gjort til et vilkår for å få bosettingstillatelse og/eller statsborgerskap, som er de varige oppholdstillatelsene Norge har.²⁶¹ Dette gjelder likevel kun innvandrere ankommet etter at loven trådte i kraft.

²⁵⁶ Heretter kalt introduksjonsloven.

²⁵⁷ Lovfestning ble gjort gjennom endring i introduksjonsloven Ot.prp.nr.50 (2003-2004) s.15.

²⁵⁸ Introduksjonsloven §1.

²⁵⁹ http://www.imdi.no/templates/CommonPage____8297.aspx, lesedato 21.12.08.

²⁶⁰ Introduksjonsloven henholdsvis §3 og §18.

²⁶¹ Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her av 24.06 1988 nr.64 (utlendingsloven) §12(1)2 setning.

Nedenfor skal jeg se på hvilken personkrets som har rett og plikt til å delta i programmet og hva som etter loven og forskrift skal gis av rettighetsinformasjon gjennom programmet. Lovteksten er kjønnsnøytral og både minoritetskvinner og menn faller på et normativt plan i like stor grad inn under ordlyden.

3.5.2 Introduksjonsprogrammet

Rett og plikt til å delta i introduksjonsprogrammet har nyankomne utlendinger mellom 18 og 55 år. Etter Introduksjonsloven §3(3) er man er nyankommet når man har vært bosatt i en kommune i mindre enn to år. Videre er det et vilkår om at man må ha grunnleggende behov for kvalifisering og ha fått opphold på grunnlag av asyl eller humanitært grunnlag eller familiegjennforening med en som har fått innvilget et slikt oppholdsgrunnlag, jf. Introduksjonsloven §2(1) a-d. Ingen utlendinger som kommer fra land som er medlemmer av EØS-avtalen har rett til å delta på introduksjonsprogrammet, jf. §2(4). Det er således de minoritetskvinner som er innvilget opphold i Norge med grunnlag i asyl eller humanitære hensyn, eller familiegjennforening med en mann med et slikt grunnlag, som har rett til introduksjonsprogrammet. Etter §3(3) kan kommunen tilby programmet til andre utlendinger enn de som nevnt i §2. Dette er en "kan" regel og kommunen har derfor ingen plikt til å tilby dette.

Introduksjonsprogrammet tar sikte på å gi grunnleggende ferdigheter i norsk, gi grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv og forberede for deltagelse i yrkeslivet. Programmet skal være helårig og på full tid. Programmet skal etter loven innholde norskopplæring, samfunnskunnskap og tiltak som forbereder til videre opplæring eller tilknytning til yrkeslivet.²⁶² Dette er vide begreper og betegnelser og sier ikke så mye om de konkrete krav til innholdet. Programmet skal normalt vare i to år.²⁶³ Hver person som deltar i programmet har krav på at det utarbeides en individuell plan. Denne skal utarbeides

²⁶² Introduksjonsloven §4.

²⁶³ Ibid. §5.

på bakgrunn av en kartlegging av vedkommendes opplæringsbehov og av hvilke tiltak vedkommende kan nyttiggjøre seg.²⁶⁴

Ettersom introduksjonsprogrammet er ett ledd i myndighetenes arbeid i å informere og lære opp innvandrere om det norske samfunn (og således rettigheter og plikter) kan man si at loven og programmet er en del av Norges gjennomføring av plikten til å gjøre informasjon tilgjengelig for minoritetene. De internasjonale standarder for rettighetsinformasjon er rimelig å anses som retningsgivende. Informasjonen bør således vurderes opp i mot kravene til forståelighet, aktualitet, pålitelighet og adekvans. Informasjonen bør også tilrettelegges for de særskilte behov minoritetskvinner har.

3.5.3 Norskopplæring med samfunnsfag

3.5.3.1 Hvem har rett til å delta?

Utlendinger med et oppholdsgrunnlag som gir bosettingstillatelse²⁶⁵ eller har kollektiv beskyttelse i massefluktsituasjon og som er mellom 16 og 55 år, har i utgangspunktet rett og plikt til å delta i opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Det er likevel gjort et vidtrekkende unntak i bestemmelsens tredje ledd, hvor retten til opplæring ikke gjelder for utlendinger med oppholds- eller arbeidstillatelse etter utlendingsloven §8(1) og deres familiemedlemmer med tillatelse etter utlendingsloven §9 eller §8(2). Dette betyr at alle som har opphold i Norge som vanlige arbeidstakere, og alle som er på familiejenforening med en slik tillatelse, ikke har noen rett til norskopplæring med samfunnsfag. Det følger videre av bestemmelsen at denne personkretsen likevel har en plikt til å gjennomføre opplæringen, og det følger av §18(1) siste punktum at kommunen kan kreve at de betaler for opplæringen seg selv. Dette viser at det er ingen andre enn utlendinger som har asyl eller oppholde på humanitært grunnlag, som har rett til opplæringen. Dette er den samme

²⁶⁴ Ibid. §6.

²⁶⁵ En tillatelse som ikke trenger å fornyes hvert år og som danner grunnlag for statsborgerskap, se utlendingsloven §12.

personkretsen som har rett til introduksjonsprogrammet. Slik jeg ser det, er det kun en gruppe utlendinger som har rett til opplæringen utover utlendinger med innvilget asyl og det er de utlendinger som har fått en førstegangstillatelse på humanitært grunnlag.²⁶⁶ Om dette sier forarbeidene:

”Personer fra land utenfor Norden og utenfor EØS-området med arbeids- eller oppholdstillatelse som danner grunnlag for bosettingstillatelse, samt deres familiemedlemmer med arbeids- eller oppholdstillatelse etter reglene om familiegjennforening i utlendingsloven §§9 og 8 annet ledd, pålegges en plikt til å gjennomføre 300 timer norskopplæring på egen regning. Andre innvandrere pålegges også en plikt til norskopplæring, men innrømmes samtidig en rett til å få utgiftene dekket av staten. Utlendinger som har en tillatelse som ikke kan danne grunnlag for bosettingstillatelse, typisk sesongarbeidere, forskere, ansatte ved ambassader og konsulater, utdanningssøkere, au-pairer med mer, faller helt utenfor ordningen.”²⁶⁷

Ut i fra dette kan man se at det er en meget snever gruppe utlendinger som har en rett til å få gå på norskopplæring med samfunnsfag gratis, mens alle utlendinger har en plikt til å gjennomføre opplæringen, og da på egen regning.

Etter menneskerettighetene har alle krav på tilgjengelig rettighetsinformasjon.

Tilgjengeligheten til samfunnsfagopplæringen kan synes å bli hindret ved at det koster penger å delta på samfunnsfagopplæringen hvis man ikke faller inn under den personkrets som har krav på å få opplæringen dekket. Dette er dels avhjulpet ved at opplæringen er pliktig, slik at hvis man ønsker bosettingstillatelse, må man delta på opplæringen.

Departementet drøfter denne problemstillingen under punkt 6.2 i forarbeidene²⁶⁸, hvor de konkluderer med at Norge etter de internasjonale forpliktelsene kun er forpliktet til å legge til rette for norskopplæring, men ikke å yte gratis opplæring. Departementet argumenterer

²⁶⁶ Utlendingsloven §8(2).

²⁶⁷ Ot.prp. nr 50 (2003-2004) s.27.

²⁶⁸ Ot.ptp.nr.50 (2003-2004).

med at det kun er den Den europeiske konvensjon om fremmedarbeiders rettslige stilling av 1977 og Den reviderte europeiske sosialpakt som oppstiller en positiv forpliktelse til å legge til rette for norskopplæring og at den foreslåtte ordningen ikke kan sies å bryte med disse. Jeg mener at det er mulig menneskerettighetenes krav om tilgjengelig rettighetsinformasjon, strekker seg lenger enn departements vurdering og at norskopplæring med samfunnsfag således bør være gratis for alle innvandrere. Et annet spørsmålet blir om denne reglene kan virke ulikt på kvinner og menn, og dermed et brudd på kvinners diskrimineringsvern. Ettersom vi vet at kvinner gjennomsnittlig tjener mindre enn menn og at særlig innvandrerkvinner ofte blir forsørget av sine ektemenn, kan det derfor antas at det er færre kvinner som kan betale for opplæringen selv eller at betalingsplikten er et større inngrep i kvinners økonomi. Denne problemstillingen blir mer utførlig drøftet under del III punkt 2.1.1.1 og del IV punkt 2.2.

3.5.3.2 Innholdet i norskopplæring med samfunnsfag

Norskopplæring med samfunnsfag er først og fremst opplæring i det norske språk til innvandrere. Samfunnsfagopplæringen rommer all informasjon om det norske samfunnet. Problemstillingen nedenfor er om det blir gitt noen rettighetsinformasjon i opplæringen.

Samfunnsfagopplæringen har ingen tilsvarende lovhjemmel for innholdet som introduksjonsprogrammet. En forskrift til introduksjonslovens kap.4²⁶⁹ hjemler formålet og konkretiserer innholdet gjennom en læreplan. Her sies det at formålet med opplæringen er å gi innvandrere muligheten for likestilling, deltagelse og integrering i det norske samfunnet. Læreplanen er ujevnt fordelt på norskopplæringen og samfunnsfaget. Den inneholder kun to sider som beskriver kort hvilke temaer som skal tas opp i samfunnsfagopplæringen. Læreplanene redegjør for viktigheten av kjennskap til samfunnet for å fremme en god integrering og pedagogisk tilrettelegging av opplæringen med individuell tilnærming. Dette viser at myndighetene ser samfunnsfagopplæringen som en forutsetning for integrering.

²⁶⁹ Forskrift om læreplan i norsk og samfunnsfag for voksne innvandrere.

Opplæringen skal vare i 300 timene, av disse er det satt av 50 timer til samfunnsfagopplæring. Departementet vurderer dette som tilstrekkelig tid i forarbeidene, selv om høringsinstansene påpekte at 300 timer synes knapt.²⁷⁰

Etter introduksjonsloven § 19(1) skal det som under introduksjonsprogrammet, utarbeides en individuell plan. Opplæringen skal tilrettelegges individuelt slik at for eksempel kvinner som har ansvar for barn, skal få støtte av kommunen til barnepass for å kunne gjennomføre opplæringen. Dette er i tråd med et viktig prinsipp i Regjeringens integreringspolitikk, som også følger av likestillingsloven og KDK²⁷¹; at alle tiltak som blir i verksatt for å bedre innvandrernes situasjon, skal være like tilgjengelige for kvinner som for menn.²⁷²

Forarbeidene drøfter minoritetskvinnens situasjon særlig under punkt 5.4. Det understrekes at man har gjort opplæringen til en individuell plikt som er uavhengig av kjønn og familiesituasjon nettopp for å skape lik tilgjengelighet for kvinner og menn. Et forhold det ikke er tatt hensyn til i forarbeidene, er om kvinner og menn er innvandrere på like eller ulike innvandringsgrunnlag, og derfor har behov for ulik opplæring. Dette er underlig ettersom retten til opplæring er avhengig av hvilket innvandringsgrunnlag den enkelte innvandrers har.²⁷³ Denne problemstillingen er det redegjort for mer under del III punkt 2.1.1.1 og del IV punkt 2.2. Forarbeidene sier bare at den formelle tilgangen til kurset skal være lik for kvinner og menn. Det er ingen drøftelse av om menn og kvinners tilnærming til innholdet i opplæringen kan være ulik og således må tilrettelegges særskilt. Hensyn som her kunne vært trukket inn, er for eksempel rene kvinneklasser eller særskilt informasjon til kvinner som er relevant og aktuell for denne gruppen. Erfaringer generelt viser at kvinner og menn har ulike behov for informasjon om samfunnet, og innholdet i opplæringen burde tatt høyde for dette.

²⁷⁰ Introduksjonsloven §17 og Ot.prp. nr.50 (2003-2004) punkt 2.4.2 og 8.2.3.

²⁷¹ Se for eksempel General Recommendation No.21: Equality in marriage and family relations para.22, hvor dette prinsippet i familiesituasjonen er redegjort for nærmere. Se også del II punkt 2.5 for mer om dette prinsippet i KDK.

²⁷² Ot.ptp.nr.50 (2003-2004) punkt 5.4.

²⁷³ Se del II punkt 3.5.3.1.

Bestemmelsene må tolkes i lys av menneskerettslige forpliktelser som er styrende på området. Informasjonen som gis skal derfor ikke bare være tilgjengelig, men også forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat. Informasjonen skal videre tilrettelegges slik at den kan ta høyde for de sosiale og kulturelle utfordringer en minoritetskvinne kan møte.

Forståelighetskravet og pålitelighetskravet kan sies å være oppfylt gjennom at underviseren som hovedregel skal ha faglig og pedagogisk kompetanse etter §19(2). Videre, skal opplæringen i samfunnsfag gis på et språk den enkelte deltager forstår.²⁷⁴ Dette er kun en hovedregel og unntak kan gjøres hvis språk eller faglig kompetanse ikke er å oppdrive der undervisningen gis. Mange steder i landet er det ikke like lett å få tak i tilstrekkelig språk- og fagkunnskap og realiteten har således begrenset utformingen av loven.²⁷⁵ Det sistnevnte svekker påliteligheten av informasjonen som gis. Om kravet er oppfylt vil avhenge av en konkret vurdering av lærerens kompetanse.

Innholdet i opplæringen skal etter menneskerettighetene være aktuelt, pålitelig og adekvat. Læreplanen redegjør for det nærmere innholdet i opplæringen og de utvalgte emner det skal foreleses i. Disse emnene er valgt ut med utgangspunkt i at informasjonsbehovet er tosidig; det norske samfunnet vil gi informasjon om noe, og den som kommer til Norge, ønsker informasjon.²⁷⁶ Ingen av emnene er rettighetsinformasjon, men noen av dem kan sies å romme informasjon om rettigheter og plikter. De syv obligatoriske emnene er: Innvandrere i Norge, Demokrati, velferd og verdier, Helse, Skole, utdanning og kvalifisering, Arbeid, arbeidsliv og arbeidsmarked, Barn og familie og Befolkningsstruktur og naturforhold. I tillegg har læreplanen tre enkelt temaer som kan tas opp under de ovennevnte temaene der det passer seg. Disse temaene er: Kvinners rettigheter, Kjønnsslemlestelse og Arrangert ekteskap/tvangsekteskap. Temaene er ikke obligatoriske. Temaene er typiske kvinnetemaer

²⁷⁴ Ot.prp. nr 50 (2003-2004) s.43.

²⁷⁵ Intervju med Ingunn Westlund, undervisningsplanlegger ved Servicesenteret for voksenopplæring, den 10.03.08 og VOX (2005) s.50.

²⁷⁶ Forskrift om læreplan s.2-4.

og er et tydelig forsøk på å integrere aktuell informasjon i undervisningen. Innenfor alle temaene skal det fremgå hvor deltagerne kan få tak informasjon. Utover dette blir innholdet bestemt av deltakernes forutsetninger, ønsker og behov. Læreplanen er meget generelt utformet, og man får derfor ikke et godt inntrykk av hva det faktisk blir undervist i.

Læreboksmaterialet gir et bedre innblikk i hva som faktisk formidles av rettighetsinformasjon. Læreboksmaterialet består av en metodisk veiledning²⁷⁷ og to lærebøker med tilhørende veiledninger for lærerne.²⁷⁸ I den metodiske veiledningen til læreplanen²⁷⁹ står det:

*”Samfunnet har behov for å informere nye medlemmer om institusjoner, lover, regler. Plikter og rettigheter, og innvandrere har behov for sann og korrekt informasjon om samfunnet. Disse behovene vil ikke alltid være sammenfallende. I den offentlige debatten blir kjennskap til de norske lovene ofte trukket fram som det viktigste. Men innvandrerne selv vil i en tidlig fase som regel ha mest bruk for praktisk samfunnsinformasjon. Derfor er det viktig å opprette en dialog så tidlig som mulig for å få kartlagt hvilke informasjonsbehov den enkelte har.”*²⁸⁰

I denne uttalelsen er det tre ting som er viktige. For det første anser ikke myndighetene det som et primærbehov for innvandrere å få vite om lover og regler, men heller om praktisk samfunnsinformasjon.

For det andre, legger uttalelsen opp til at det er opp til klassen og lærerne å finne ut av hva som skal bli formidlet av informasjon i samfunnsfagopplæringen. Denne prioriteringen vil påvirke det fokuset rettighetsinformasjon får i undervisningen. Det må antas at rettighetsinformasjon vil få begrenset plass i den knappe tiden på 50 timer. Den enkeltes

²⁷⁷ VOX (2005).

²⁷⁸ Dolve (2005), Dolve (2005) lærerperm, Linnsund (2005) og VOX (2005) ressursperm.

²⁷⁹ VOX (2005).

²⁸⁰ Ibid. s.49.

tilgang på rettighetsinformasjon i opplæringen er således prisgitt lærerens prioritering av denne typen informasjon og opplæring. På den andre siden, har elevene læreboken og kan bruke denne ved senere anledninger. Dette forbedrer elevenes tilgjengelighet noe.

For det tredje påpeker uttalelser at informasjon som gis, skal være sann og korrekt. Dette samsvarer godt med det pålitelighetskravet menneskerettighetene oppstiller. Det er likevel ikke lagt opp til noen evaluering av kvaliteten på undervisningen.

Den metodiske veiledningen påpeker også at kvinners rettigheter er et tema som bør tas opp uansett og i alle gruppene. Det understrekes at likestillingsloven er sentral og bør behandles.

Til sammen er læreboksmaterialet omfattende og har mye god formidling av informasjon, som dekker de fleste og mest relevante områdene innvandrere kunne tenke seg informasjon om. Det er mye informasjon om rettigheter i materialet. Eksempler er kravene til statsborgerskap²⁸¹ og individets klagerett overfor det offentlige.²⁸² Læreboksmaterialet kan derfor sies å oppfylle kravene til tilgjengelig, forståelig og pålitelig informasjon. Likevel, grunnet undervisningstidens ramme, vil det kunne antas at rettighetsinformasjon i sin fulle bredde, kun vil dekkes i et fåtall av klassene.²⁸³ Dette vil først og fremst være klassene med elever med høy utdanningsbakgrunn og mindre forskjeller i forhold til den nordiske kultur. Det er derfor å anta at minoritetskvinner fra ikke-vestlige land, med lite eller ingen utdanningsbakgrunn, ikke vil nyte godt av denne bredden i informasjonen.

Ettersom det faktiske innholdet i undervisningen er underlagt sterke subjektive føringer har det vært nødvendig å være med en klasse og intervju lederen for undervisningen i Oslo. Dette er det nærmere redegjort for under del III.

²⁸¹ Linnsund (2005) s.22.

²⁸² Ibid. s.33.

²⁸³ Intervju med Westlund, hun uttaler at det er lite lærene rekke på 50 timer.

Et annet viktig poeng er at undervisningen kun gjelder for nye innvandrere. Alle som innvandret før 1.september 2005, har verken rett eller plikt til å delta på undervisningen. Det eksisterer derfor en stor gruppe minoritetskvinner som ikke nyter godt av denne ordningen. Det er også slik at dette programmet er det første innvandreren møter. Informasjon senere i oppholdsperioden, er derfor kun tilgjengelig i eksisterende brosjyremateriale, lærebøker og internett. Samfunnsfagopplæringen er uansett en god begynnelse og kan ikke på noen måte sies å være et dårlig tiltak, men kan være gjenstand for utbygging og videreutvikling.

3.6 Konkluderende bemerkninger

Retten til rettighetsinformasjon etter nasjonal rett bærer preg av fragmenter i lovverket og er lite helhetlig. Introduksjonsloven fremstår som den loven som gir et mest tilrettelagt tilbud til minoritetskvinnen.

Hvor langt statens plikt strekker seg, vil avgrenses av individets plikt til å orientere seg. Menneskerettighetene vil komme inn i denne balanseringen som momenter i avveiningen. Representanter for staten vil typisk fremføre at individets plikt strekker seg langt, menneskerettighetene legge her likevel føringer på hva myndighetene kan forvente av individet. Generelt kan man si at jo svakere individet står, det sterkere blir plikten staten har til å informere. I neste del vil jeg se på hva minoritetskvinner får av rettighetsinformasjon i realiteten, for dette å foreta en sammenlikning av retten og realiteten i del IV.

Del III: Empirisk del

1 Introduksjon

1.1 Problemstilling og rettslig relevans av den empiriske undersøkelsen

Problemstillingen som drøftes i denne delen av avhandlingen, er hva som foreligger av tiltak for å gi minoritetskvinner rettighetsinformasjon og hvordan rettighetsinformasjonen formidles, hvilke metoder som benyttes og hvordan disse virker. Altså minoritetskvinnens faktiske tilgang til rettighetsinformasjon.

Det er en kjent sak innen kvinnerettsteori at lover som er kjønnsnøytrale ikke alltid virker kjønnsnøytralt.²⁸⁴ Internasjonal og norsk rett forbyr indirekte diskriminering. Dette betyr at rettighetsinformasjon må ta høyde for kvinner og menns ulike forutsetninger for å ta til seg informasjon, for ikke å virke diskriminerende. Konsekvensbetraktninger blir dermed sentrale for vurderingen av om det foreligger indirekte diskriminering. Empiri som belyser minoritetskvinnens situasjon, er således rettslig relevant. Avhandlingen skjærer på dette punktet over i rettsosiologien. Det er her, som nevnt tidligere, viktig å huske på at minoritetskvinner ikke er en homogen og ensartet gruppe.

Under del II ble det redegjort for en rettslig plikt til å gi rettighetsinformasjon. Det ble deretter vist at denne plikten kommer til uttrykk i enkelte nasjonale lover. Del III viser at rettighetsinformasjonen ikke bare gis gjennom statlige kanaler, men også gjennom private tiltak eller private initiativer innen de lovhjemlete tiltakene. Myndighetene gir støtte til disse tiltakene, men har ikke foretatt noen samlet utredning og vurdering av hva de gir av rettighetsinformasjon og hvordan de gir rettighetsinformasjonen.²⁸⁵ I diskusjonene av om

²⁸⁴ Dahl (1985), se også se ot.prp.nr.33 (1974-1975) punkt 2.3 og ot.prp.nr.1 (1977-1978).

²⁸⁵ For evalueringer av andre sider ved prosjektene se for eksempel Kirkens bymisjon (2005), Sørholt (1997), Sørholt (1996), Stabæk (2005), Danielsen (2007), NOVA (2007) og Dyrnes (2007).

myndighetene skal finansiere tiltakene, har ikke vurderingen av om myndigheten har plikt til å tilrettelegge for formidling av rettighetsinformasjon, vært trukket inn i diskusjonen.

For å få et innblikk i praksis på området har jeg foretatt en kartlegging av eksisterende lovhjemlede og frivillige tiltak i Oslo-regionen. Disse er Primærmedisinsk verksted²⁸⁶, Juss-Buss, norskopplæring med samfunnsfag, Likestillings- og diskrimineringsombudet²⁸⁷, Kontoret for Fri rettshjelp, Regnbueprosjektet og JURK. Formålet har vært å få en samlet oversikt av hvilke tiltak som eksisterer, hva det informeres om og hvordan det informeres. Videre, å danne et første grunnlag for å beskrive og vurdere norsk innsats på rettighetsinformasjonsområdet i lys av de menneskerettslige standardene som er under utvikling.

1.2 Gjennomføring av den empiriske undersøkelsen

1.2.1 Geografisk begrensning

Betydningen av den geografiske begrensningen til Oslo-regionen av avhandlingen er først og fremst at empirien kun kan sies å være representativ for Oslo. Dette fordi det er store forskjeller på storby og små kommuner i Norge. Man kan gå ut i fra en antagelse om at rettighetsinformasjonen i Oslo er vesentlig bedre enn i andre deler av landet, fordi både språklig og faglig kompetanse i stor utstrekning er konsentrert i Oslo. Antall innvandrere er også mye høyere i Oslo enn andre steder i Norge.²⁸⁸

På den andre siden er miljøene mindre på bygda og i mindre byer, og som innvandrere kan man bli bedre tatt vare på fordi man synes bedre i samfunnet. Det kan også være lettere å lære norsk forttere fordi det ikke er mange fra samme land på stedet. Et eksempel på dette er Vinje kommune i Telemark hvor de somaliske flyktningene er godt integrert og kommunen

²⁸⁶ Heretter kalt PMV.

²⁸⁷ Heretter kalt LDO.

²⁸⁸ Intervju med Westlund bekrefter denne antagelsen for Servicesenterets vedkommende.

til og med ønsker seg flere.²⁸⁹ Det er derfor ikke nødvendigvis en fordel å bo i de store byene når det kommer til å lære å forstå det norske samfunnet og bli integrert. Likevel er rettighetsinformasjonstilbudene mindre jo lenger unna Oslo man kommer. Av de prosjektene jeg har vurdert, er det kun Norskopplæring med samfunnsfag som strekker seg over hele landet.

1.2.2 Utvelgelse av rettighetsinformasjonstiltak

Rettighetsinformasjonstiltakene avhandlingen behandler er norskopplæring med samfunnsfag, Likestillings- og diskrimineringsombudet, Oslo kommune fri rettshjelp, Regnbueprosjektet, Primærmedisinske verksted, Juss-Buss og JURK. Utvalget av rettighetsinformasjonstiltak er fortatt med utgangspunkt i hvilke tiltak som har rettighetsinformasjon som en del av sin drift. Studiet av JURK er mer dyptpløyende enn de andre tiltakene. Dette er gjort fordi JURK er det eldste og mest omfattende tilbudet, samtidig som JURK ikke har vært studert og evaluert tidligere.

Tiltakene som behandles er fast og sikre tiltak. Det dreier seg dels om offentlige lovhjemlede tiltak og dels om private tiltak som drives med offentlig støtte.

Da jeg begynte arbeidet med masteravhandlingen hadde jeg lyst til å undersøke for eksempel om og hvordan krisesentrene, NAV og andre typer institusjoner, som møter minoritetskvinner, gir rettighetsinformasjon. Dette viste seg likevel å være uoppnåelig innenfor de tidsrammer som er satt for masteravhandling.

Et gjennomgående trekk ved alle de prosjektene som er i avhandlingens søkelys, er at de ikke har rettighetsinformasjon som sin hovedbeskjeftigelse. Det er likevel kun rettighetsinformasjonssiden til prosjektene som vil bli sett på i denne avhandlingen.

²⁸⁹http://www.vinje.kommune.no/edlandbarnehage/sitecore/content/Vinje/Internett/Tenester/Nytt_raadmannen/Nyheiter%202008/nye%20flyktningar.aspx, lesedato 12.12.08 og evalueringsrapporten "Flyktningarbeidet i Vinje kommune 2008".

1.2.3 Innsamling av informasjon

1.2.3.1 Generelt

Avhandlingen foretar en gjennomgang av rettighetsinformasjonsformidlingen til de syv ovennevnte rettighetsinformasjonstiltak. På denne måten er hva som blir gitt av rettighetsinformasjons og hvordan denne gis satt i en bred kontekst og er gjenstand for sammenligning. Gjennom sammenligning et det lettere å oppnå en dypere forståelse av hva som er bra og dårlig med det objektet man har i fokus. Jeg har brukt kvalitativ metode for å se eksempler på hvordan rettighetsinformasjon kan arte seg gjennom disse ulike tiltakene.

For å samle informasjon om de ulike prosjektene har jeg hovedsakelig basert meg på informasjon som er tilgjengelig i skiftelige dokumenter, da særlig rapporter og diverse evalueringer av prosjektene. Jeg har supplert det skriftlige materialet med intervjuer av nøkkelpersoner, samt observasjoner av undervising. En liste over informanter og observasjoner ligger under kildelisten. Formålet har vært å få en bedre forståelse av hva slags rettighetsinformasjon tiltakene gir og hvordan de formidler informasjonen.

For å lære om PMVs rettighetsinformasjonsarbeid intervjuet to av de naturlige hjelperne²⁹⁰ hos PMV og daglig leder for PMV.²⁹¹ Videre har JURK holdt to foredrag for to av PMVs kvinnegrupper. Ett av foredragene ble gjort sammen med Ali, se nedenfor, og på det andre foredraget var LDO tilstede og holdt et innlegg om hva de driver med og diskrimineringsvernet.²⁹² Disse to sesjonene tjente både til å kunne sammenligne med JURKs vanlige måte å holde foredrag på og som grunnlag for å forstå PMVs arbeid og se

²⁹⁰ Naturlig hjelper er en prosjektarbeider hos PMV, og fungerer som kontaktperson mellom organisasjonen og deltagerne. Les mer om PMV under punkt 2.2.1.

²⁹¹ Intervju med Khadouj Adhdhar og Tahirah Iqbal, to naturlige hjelpere, og dagligleder Ella Gosh, hos PMV den 27.03.08.

²⁹² Henholdsvis 04.06.08 og 28.05.08.

hvilken type kvinner de jobber med. Videre, fikk jeg sett hvordan LDO informerte og snakket med saksbehandleren som holdt foredraget.

For å lære om Juss-Buss har jeg vært med på ett av deres voksenopplæringsprosjekter²⁹³ og snakket med saksbehandlerne på prosjektet.

På Regnbueprosjektet har jeg foretatt et intervju med en av prosjektlederne.²⁹⁴ Jeg fikk ikke mulighet til å observere et prosjekt, så jeg så gjennom det brosjyremateriale de gir ut til deltagerne på kurset og diverse evalueringer som er gjort av prosjektet.²⁹⁵

Da jeg skulle undersøke den statlige norskopplæringen i samfunnsfag, intervjuet jeg lederen for samfunnsfagopplæringen på voksenopplæringens servicesenter²⁹⁶ og en av lærerne i samfunnsfag²⁹⁷. Jeg har også vært med på tre²⁹⁸ foredrag i utlendingsrett, som er en del av dette programmet. Jeg har også gått gjennom pensumbøkene og metodepermene til undervisningen.

Jeg har også intervjuet lederen for Oslo kommune fri rettshjelp, for å kartlegge deres rettighetsinformasjonsarbeid.²⁹⁹

Da jeg intervjuet disse personene laget jeg alltid en åpen intervjuguide med en sjekkliste over spørsmål jeg ønsket å stille. Formålet var å stille noenlunde samme spørsmål til alle,

²⁹³ Romsås Smedstua den 04.03.08.

²⁹⁴ Janne Waagø, nestleder for Regnbueprosjektet, 24.01.08.

²⁹⁵ Brosjyren: Drømmer og forventninger – Den norske virkelighet, Bufetat (2006), halvårsrapport 2007 Regnbueprosjektet, årsrapport 2006 Regnbueprosjektet og NOVA (2007).

²⁹⁶ Intervju med Westlund.

²⁹⁷ Intervju med Mohammed Ibrahim, lærer ved Servicesenteret, 10.03.08.

²⁹⁸ Den 01.04.08 var jeg med i den filippinske og den engelske klassen og den 15.04.08 var jeg med i Tirinja-klassen.

²⁹⁹ Samtale med Bente Roli 30.09.08.

for bedre å kunne sammenlikne hva som blir gitt av rettighetsinformasjon og hvordan denne blir gitt.

1.2.3.2 JURK

For å samle inn det empiriske materiale i forhold til JURK, har jeg foretatt en gjennomgang av skriftlig materiale, samtaler med saksbehandlere og observasjoner av Skoleprosjektet.

Jeg fulgte Skoleprosjektet høst 2007 og vår 2008 og observerte til sammen 17 sesjoner av skoleprosjekter³⁰⁰. Jeg har vært tilhører til alle foredragene JURK har holdt disse to semestrene. Fremgangsmåten har vært at jeg har sittet og tatt notater, både av mine egne observasjoner og konkrete spørsmål som ble stilt i løpet av timen. Jeg satt ofte oppe ved siden av eller litt på siden av foreleserne eller på første rad. Ellers var jeg også ofte en del av selve foredraget, da saksbehandlerne ofte stilte meg konkrete spørsmål. På denne måten var jeg både en passiv og deltagende observatør.³⁰¹ Jeg pratet også av og til med elevene og nesten alltid med lærerne etter foredragene. I disse samtalerne forhørte jeg meg kun om hvordan de synes foredraget hadde gått og om de lærte noe.

Jeg ønsket å utvide sammenlikningsgrunnlaget mitt og se hvordan det fungerte å formidle rettsinformasjon i en normpluralistisk kontekst. Jeg organiserte derfor selv to sesjoner for Skoleprosjektet, ett i en moské (Islamic Cultural Center, ICC) og ett hos Primærmedisinsk verksted. Disse to foredragene ble holdt av JURK sammen med Shaheen Sardar Ali, som er professor II ved IOR, avdeling for kvinnerett, i islamsk og pakistansk rett. Programmet for sesjonen var slik at JURK holdt sitt sedvanlige foredrag om norske rettigheter, dog noe kortet ned. Ali holdt deretter ett innlegg om hvordan de parallelle rettighetene fortonet seg i en islamsk/pakistansk kontekst. På denne måten kunne man se hvordan kvinnene tok til seg rettighetene når de ble formidlet i deres egen kulturelle pakke og av en person som har stor

³⁰⁰ Se kildeliste for oversikt over de ulike sesjonene.

³⁰¹ Yin (2008) s.83-88.

respekt i miljøet. Se mer om dette punkt 3.2. Jeg forsøkte også å sammenlikne en klasse som hadde samfunnsfagsopplæring og en som ikke hadde mottatt slik opplæring.

Alle foredragene til skoleprosjektene ble observert fra ”lærer-ståstedet” og som nevnt snakket jeg med elevene etter hvert foredrag, men jeg fortok ikke noe dypere systematiske samtaler. Metoden føltes utilstrekkelig og jeg ønsket derfor å komplettere med dybdeintervjuer med noen elever. Jeg spurte en klasse om jeg kunne intervjuer noen elever etter at de hadde hørt foredraget.³⁰² Det ble avtalt at jeg skulle komme tilbake noen dager etter at de hadde hørt foredraget til JURK. Elevene ville likevel ikke bli intervjuet en og en, men til gjengjeld ville alle snakke med meg. Jeg intervjuet derfor tre og tre. Det kan hende at dette gjorde at kvinnene var mindre åpne når de hadde tilhørere. Men målet mitt var å høre hvordan de selv oppfattet foredraget og hva de lærte. Dette er ikke spesielt sensitive opplysninger, og jeg fikk inntrykk av at kvinnene følte de kunne snakke åpent. Jeg gjentok ikke slike intervjuer fordi jeg observerte at kvinne følte at de måtte prestere på intervjuet, de ble forlegne der de ikke kunne gjenfortelle det de hadde lært. Da jeg intervjuet elevene, hadde jeg også en intervjuguide som jeg fulgte helt slavisk. Dette var fornuftig i denne situasjonen, fordi elevene snakket dårlig norsk og det ble derfor ingen vanlig samtale.

Gjennom innsamlingen av data som jeg har beskrevet, har jeg hele tiden utviklet min kunnskap og teorier om minoritetskvinner og deres behov og forståelse av rettighetsinformasjon. Jeg har benyttet meg av en forskningsmetode som heter grounded theory, som det skal redegjøre for nærmere nedenfor under punkt 1.2.4.

1.2.3.3 Kildeproblemer i forhold til JURK

For å kartlegge hva JURK har gitt av rettighetsinformasjon, hvordan metoden for informasjonsformidling har blitt utviklet og hvor mange klienter med minoritetsbakgrunn JURK har, oppstod det noen kildeproblemer.

³⁰² Intervjuet ble foretatt den 14.04.08 i skolens lokaler.

Kildeproblemene i forhold til JURK arter seg på to måter; for det første foreligger det begrenset skriftlig materiale om JURKs drift og for det andre er statistikken begrenset.

Ettersom det er store utskiftninger av saksbehandlere på JURK, er JURK avhengig av å ha rutiner som sikrer videreformidling av informasjon og kunnskap om JURKs drift. Disse rutinene går ofte ut på å lage rapporter, særlig årsrapporter og halvårsrapporter. Etter en gjennomgang av det materiale som finnes på JURK, fant jeg ut at det er mange rapporter som mangler, og mye som ikke er dokumentert gjennom årenes løp. Det er videre et problem at eldre rapporter ikke er lagret elektronisk og derfor vanskelig å finne. Denne kilden ble derfor begrenset. På tross av mangelen, er mye informasjon bevart gjennom saksbehandlernes erfaringer og kunnskap. Ettersom jeg selv har vært saksbehandler på JURK, sitter jeg på mye selvopplevd informasjon, selv om det ikke finnes en rapport som dokumenterer dette. Videre har jeg gjennom samtale med andre saksbehandlere fylt hull og supplert med min egen erfaring og kunnskap.

En intensjon før avhandlingen å samle inn statistikk fra JURK som kunne si meg noe om rettighetsinformasjonsbehovet. Dette viste seg å være en vanskelig oppgave. Statistikk er nærmest fraværende og det meste av det som finnes er både dårlig og relativt ubrukelig. Den dårlige statistikken skyldes hovedsakelig dårlig dataprogram og dårlige registreringsrutiner. I punkt 2.2.3.3 er den statistikken som er brukelig, redegjort for.³⁰³

1.2.4 Metode: avhandlingens bruk av grounded theory

Under dette punktet redegjøres det for den konkrete anvendelse av grounded theory som metode for avhandlingen. En generell gjennomgang av grounded theory ble gjort i del I punkt 1.4.4.

³⁰³ For Juss-Buss' vedkommende har de noe bedre statistikk enn JURK. Problemet er likevel at det ikke registreres kryssning mellom kjønn, etnisitet og problemområde.

Grounded theory handler om å gå inn i feltet og skape begreper og teorier ut i fra det man finner. Forskere har foreslått seks verktøy man bør ha/benytte seg av for å anvende grounded theory. For det første må forskeren ha et åpent sinn. Med dette menes ikke ”tabula rasa”, et sinn som ikke er påvirket av tidligere erfaringer og oppfatninger, men at forskeren er inneforstått med sine antagelser og fordommer før man går ut i feltet og er villig til å la antagelsene og fordommene påvirkes av det man finner.³⁰⁴

Som nevnt tidligere, har jeg selv jobbet i rettighetsinformasjonsfeltet gjennom mitt arbeid i JURK. Dette betyr at jeg hadde en del erfaringsbaserte antagelser før jeg begynte med undersøkelsene og observasjonene. Ettersom disse antagelsene var gjort på grunnlag av eget arbeid i prosjektet følte jeg at det var et godt utgangspunkt for en mer objektiv observasjonsprosess. De antagelsene jeg hadde om rettighetsinformasjonsbehovet og hvilke faktorer som fører til at budskapet i rettighetsinformasjonen når frem til minoritetskvinnene var hovedsakelig:

- Rettighetsinformasjonsbehovet er betydelig.
- Minoritetsvinner bør få informasjon i rene kvinnegrupper.
- Informasjon bør gis på et enkelt språk eller et språk de forstår godt (som morsmålet)
- Rettighetsinformasjon bør ikke gis i en kultursensitiv innpakning, da dette kan hemme integrering.
- Dialog er viktig for at kvinnene skal oppnå forståelse.

Under hele datainnsamlingsprosessen har jeg vært klar over mine forutinntatte holdninger og antagelser. Jeg har hele tiden justert mine holdninger og antagelser etter hvert som disse har blitt bekreftet, avkreftet eller modifisert underveis i forskningen. Et eksempel på hvor mine antagelser og forutinntatte holdningen har blitt kraftig modifisert og utviklet har vært i forhold til metoder å formidle informasjon på. Da jeg begynte denne forskningen, hadde jeg den innstillingen at rettighetsinformasjon ikke burde formidles i et kulturelt perspektiv, pakket inn i en kulturell riktig pakke. Etter at jeg har lest mye teori om

³⁰⁴ Hellum (1998) s.178-179 og Glaser (1999) s.3.

rettighetsinformasjonsformidling og observert ulike metoder i praksis, har jeg sett at rettighetsinformasjon formidlet i et normpluralistisk og komparativt rettslig perspektiv er nyttig og virkningsfylt.

For det andre er det viktig å bruke en neste spørsmål-teknikk. Dette betyr at man analyserer og samler inn data parallelt. Betydningen av en fleksibel analyseplan, hvor man modifierer analysen etter det man finner gjennom innsamling av data, er at man på den måten utvikler teorier og begreper seg underveis.³⁰⁵ Jeg har anvendt dette verktøyet gjennom å observere og analysere parallelt. Dette var grunnen til at jeg ønsket å teste ut ulike metoder å formidle informasjon på gjennom JURK. På denne måte har jeg sett JURKs modell i ulike settinger og kontekster, sammen med de andre rettighetsinformasjonstiltakene. Mine funn er likevel ikke på noen måte endelige og kan derfor bli gjenstand for ytterligere modifikasjon og begrensning ved videre forskning.

For det tredje må man tenke gjennom hvordan man bygger teorier og begreper og hvordan disse utvikler seg underveis. Dette verktøyet likner de ovenfornevnte, men handler mer om hvordan man lager konsepter ut i fra hvordan man samler inn data. Altså må metoden eller planen for innsamlingen av data også utvikles i tråd med hvilke teorier og antagelser man gjør seg underveis. På denne måten må også abstrakte tanker hele tiden utvikles og modifieres i tråd med det man finner i realiteten.³⁰⁶ I denne avhandlingen har jeg gjennom å undersøke hva som blir gitt av rettsinformasjon, prøvd å undersøke hva minoritetskvinnene kan om rettigheter. Det er her lett å komme i den fellen at man setter det at kvinnene ikke kan uttrykke noen kunnskap om rettigheter gjennom språk, synonymt med at kvinnene ikke kan noe. Hvordan man snakker med kvinnene utvikler seg etter hva man lærer om den gruppen man snakker med. For eksempel kan de pakistanske kvinnene ofte masse om islamske rettigheter, mens dette kanskje ikke kommer frem hvis man spør dem om hva norsk lov handler om. Man kan derfor i dette eksempelet se at det å spørre om

³⁰⁵ Hellum (1998) s.179-182.

³⁰⁶ Ibid. s.182-185.

temaer og hva de selv ville gjort, vil lede til mer informasjon om hva de faktisk kan, enn å for eksempel spørre om hva norsk lov gir som rettighet.

Den fjerde verktøyet er en konstant sammenlikning av data. Når man sammenlikner de ulike dataene man har, finner man ut mer om deres karakteristika og sammenheng i det større bilde man prøver å tegne.³⁰⁷ I min innsamling av data har jeg sammenliknet ulike kvinnegrupper med hverandre og ulike tiltak og foredrag med hverandre. På denne måten har jeg klart å kategorisere gruppene av kvinner og kartlegger hvilke typer metodene som anvendes til formidling av informasjon.

Det femte verktøyet som grounded theory anbefaler, er en teoretisk vurdering av hvilke data man burde og kan samle inn til enhver tid. Dette kan gå ut på å ta inn et nytt geografisk område eller en nytt utvalg.³⁰⁸ I avhandlingen har jeg hele tiden prøvd å gjøre en vurdering av hvilke grupper kvinner det er interessant å undersøke. Samtidig som utvalget av noen skoleprosjekter og moskee-prosjektet har vært bevisst, har mange av foredragene også en tilfeldig opprinnelse. Dette fordi det er JURK som bestemmer hvilke foredrag de skal holde, og noe som altså har ligget utenfor min kontrollsfære. Videre har utvelgelsen av andre tiltak vært bestemt av om de formidler noe rettighetsinformasjon og således ikke etter hvilken innvandrerguppe de jobber med.

Tilslutt er det viktig å se grensene til metoden som teoriutvikler. Spørsmålet henger sammen med ressurser både i form av penger og tid. Grensen går ved at man aldri kan vite helt sikkert at man har en teori som kan applikeres til alle grupper, eller til alle menneskene i den gruppen man ser på. Man må likevel på et tidspunkt kunne si at man har en teori, spørsmålet er hvor man setter denne grensen. Det er viktig at man er klar over denne grensen, og som forsker har et kritisk blikk på sin egen teoriutvikling.³⁰⁹ I avhandling satte jeg ett år som begrensning for datainnsamling. Jeg har under dette året møtt rundt ca. 346

³⁰⁷ Ibid. s.185.

³⁰⁸ Ibid. s.186.

³⁰⁹ Ibid. s.187-188.

kvinner³¹⁰. Begrensingen ved mine data er at det er vanskelig å si helt sikker om de er representative for alle minoritetskvinner. De teorier, begreper og kategorier jeg har utviklet, er likevel dannet på grunnlag av de data som har dukket opp jevnlig og de linjer jeg har sett, og således det nærmeste jeg kan komme hva som gjelder for denne gruppen kvinner. Mer forskning ville selvfølgelig vært ønskelig og er nødvendig.

1.3 Videre fremstilling

Under punkt 2 redegjøres det for hva minoritetskvinnene mottar av rettighetsinformasjon gjennom de ulike prosjektene og tiltakene. Fremstillingen er delt opp i tiltak som er offentlige (punkt 2.1) og tiltak som er private (punkt 2.2). I punkt 2.3 foretas det en gjennomgang av rettighetsinformasjonsbehovet blant minoritetskvinner. Regnbueprosjektet er allerede nedlagt og Oslo kommune fri rettshjelp står i fare for å bli nedlagt. Jeg har likevel valgt å ta disse tiltakene med i fremstillingen fordi de kan tjene som illustrasjon for hvordan informasjon kan formidles. Videre kan hyppigheten av nedleggelser på rettighetsinformasjonsområdet si noe om hvilken prioritet denne typen tiltak har hos norske myndigheter. Redegjørelsen er en oversikt mer enn en dybdeanalyse. Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) er likevel behandlet mer utførlig, da organisasjonen er dypdykket for analysen i punkt 3.

Under punkt 3 redegjøres det for hvordan rettighetsinformasjonen formidles og er en kategorisering av de ulike metodene som eksisterer. Videre vurderes det under punkt 3.2 ulike metoder som er utprøvd gjennom JURK, med hensikt å komme nærmere en effektiv og virkningsfylt metode å formidle informasjon på. I punkt 4 foretar jeg en oppsummering. Her har jeg også laget en tabell som viser en oversikt over rettighetsinformasjonstiltakene jeg har undersøkt, hvorvidt de er statlige eller private og om de benytter den kultursensitive metode eller den fagfokuserte metode.

³¹⁰ Antall kvinner som har deltatt på vært foredrag ganget med antall foredrag.

2 Minoritetskvinnens faktiske tilgang til rettighetsinformasjon

2.1 Statlige informasjonstiltak

2.1.1 Norskopplæring med samfunnsfag

2.1.1.1 Reell formidling av rettighetsinformasjon

Servicesenteret for norskopplæring med samfunnsfag organiserer og driver norskopplæringen i Oslo og samfunnsfagopplæringen i hele landet.³¹¹ Servicesenteret driver også samfunnsfagopplæringen under introduksjonsprogrammet. Dette er grunnen til at introduksjonsprogrammet i seg selv ikke er ytterligere behandlet i denne faktiske fremstillingen.

Klassene på Servicesenteret er organisert etter etnisitet og ikke etter kjønn. Hvor mye rettighetsinformasjon som blir formidlet i de ulike klassene, varierer etter hvilken etnisk gruppe man har med å gjøre, språknivået klassen har og utdanningsbakgrunnen til deltagerne. De gruppene som har høyt språknivå og kunnskapsnivå, som for eksempel engelske akademikerklassen, får mer dybdeinformasjon enn for eksempel en klasse fra Somalia med lite språkkunnskaper og utdanning. I for eksempel Thai-klassen er det stor oppmerksomhet på ekteskapsrett. Dette fordi klassen nesten utelukkende består av thailandske kvinner gift med norske menn. Lærerne som underviser denne klassen, er også thailandske og vet godt hva slags type informasjon disse kvinnene trenger. Dette gjelder for flere av klassene. Ettersom lærerne oftest har samme etniske opprinnelse som deltagerne og har vært i samme situasjon som dem, har de god innsikt i hvordan man kan vinkle undervisningen. Dermed får deltagerne undervisning på et språk de forstår og satt inn i en kulturell sammenheng, tilpasset deres egen kultur og utfordringer i Norge.³¹²

³¹¹ Det følgerne er basert på intervjuer med Westlund og Ibrahim og observasjoner i tre klasser.

³¹² Intervju med Westlund.

Ettersom kurset har et vel utarbeidet læreboksmateriale³¹³, brukes dette aktivt i undervisningen. Likevel har ikke lærerne tid til å behandle alt, og på denne måten prioriteres emnene av lærere og elever i felleskap. Elevene har dog en lærebok de sitter igjen med etter kurset.³¹⁴

Servicesenteret har sett at alle klassene har behov for ekstra informasjon om utlendingsrett. Dette fordi utlendingsrett ikke blir dekket godt nok gjennom det vanlige pensumet, og de har erfart at få elever og lærere vet noe om dette temaet. Alle klassene får derfor en time undervisning av Ibrahim i utlendingsrett. Undervisningen er lagt opp slik at utlendingen skal klare seg selv, hjelp til selvhjelp. Både Westlund og Ibrahim³¹⁵ understreker at det er viktig at en person som forstår lovverket, underviser i utlendingsrett, fordi det er viktige lover for elevene og det kan ha fatale konsekvenser hvis de misforstår. Foredraget er det nærmeste samfunnsfagopplæringen kommer ren rettighetsinformasjon og er det eneste faste foredraget som blir gitt til samtlige klasser. Det er likevel avhengig av en enkeltpersons initiativ og er ikke garantert å fortsette dersom Ibrahim for eksempel slutter.

Rettighetsinformasjonen gitt under samfunnsfagopplæringen er sporadisk og av lite fast karakter. Det er ingen spesiell tilrettelegging for minoritetskvinner, menn og kvinner behandles likt, eller oppmerksomhet rundt kjønnsperspektivet. Det foreligger heller ingen kvalitetssikring av undervisningen.

2.1.1.2 Tilgangen til samfunnsfagopplæringen

Ovenfor, under del II punkt 3.5.3.1, er det redegjort for hvilken personkrets som har rett til samfunnsfagopplæringen dekket av kommunen og hvem som har en plikt til å gjennomføre opplæringen. Hvorvidt utlendingen faller i den ene eller andre kategorien er avhengig av

³¹³ Se del II punkt 3.5.3.2 om læreboksmateriale.

³¹⁴ Læreboksmateriale, Intervju med Westlund og Ibrahim.

³¹⁵ Intervjuobjektene hos Servicesenteret.

innvandringsgrunnlag. Innvandringsgrunnlaget har derfor noe å si for hvilken type tilgang utlendingen har til opplæringen.

Statistikk om minoritetskvinner innvandringsmønster viser³¹⁶ at kvinner innvandrer annerledes enn menn. Av alle familiegjenforeninger fra 1990-2007 var 65% kvinner og 35% menn. Av alle kvinnelige førstegenerasjonsinnvandrere med ikke-nordisk bakgrunn som innvandret i perioden 1990-2005, kom 55% gjennom familieinnvandring. 25% kom som flyktninger, 7% som arbeidsinnvandrere og 12% gjennom utdanningstillatelser og som familiegjenforente til flyktninger. Bare 1% er ikke identifisert med innvandringsgrunn. 30% av mennene kom på familiegjenforening i samme tidsepoke.

Statistikken viser at menn og kvinner har ulike innvandringsgrunnlag og bakgrunn. Menn kommer hovedsakelig på grunnlag av arbeid og flukt, mens kvinner kommer på familiegjenforening enten med etniske norske menn eller med mennene som har fått asyl eller arbeidstillatelse.

Ettersom det stort sett er menn som får opphold på asyl og humanitært grunnlag³¹⁷, er det flest menn som har rett til samfunnsfagopplæringen etter loven. Dog, har familiegjenforente kvinner med denne gruppen rett til opplæring. Likevel, kommer flest kvinner på familiegjenforening med en person som er arbeidsinnvandrer³¹⁸. Denne gruppen har ikke rett til gratis opplæring etter loven. Minoritetskvinner må derfor i større grad betale for sin opplæring enn det minoritetsmenn må. Dette fører til at minoritetskvinner får

³¹⁶ Se statistikk fra SSB. Tabell 7: innvandring etter innvandringsgrunnlag, kjønn, Daugstad (2008), <http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/200802/07/art-2008-04-11-01.html>, lesedato 22.12.08, og Henriksen (2008), <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html>, lesedato 22.12.08.

³¹⁷ Ibid.

³¹⁸ UDI "tall og fakta 2007" s.11 - 6% av familiegjenforente kom til en herboende med asyl som oppholdsgrunnlag, mens 45% kom til en arbeidsinnvandrer. For første tertial i 2008 er tallene henholdsvis 7% og 46%. Statistikken gjelder menn og kvinner, men kan likevel si noe om antallet familiegjenforente med asyl.

dårligere tilgang på rettighetsinformasjon gitt gjennom programmet. Mer om diskrimineringssiden av dette drøftes under del IV punkt 2.2.

2.1.2 Likestilings- og diskrimineringsombudet

LDO har, som det er redegjort for ovenfor under del II punkt 3.4, en generell aktivitetsplikt og pådriverrolle med hensyn til rettighetsinformasjon. LDO har kun holdt ett foredrag for minoritetskvinner. Foredraget ble holdt hos Primærmedisinsk verksted³¹⁹ og sammen med JURK³²⁰. JURK la frem sitt rettsinformasjonsprogram og en representant for LDO snakket om LDO som ombud og om diskrimineringsvernet. Dette foredraget var LDOs debut på å gi informasjon direkte til minoritetskvinner.³²¹ LDO har nesten ikke saker med minoritetskvinner som part, og de tror at rettighetsinformasjon rettet mot minoritetskvinner kan kaste lys over mørkelagte saker og således øke saksantallet. LDO foreleste om diskrimineringsvernet og hvordan man kan få hjelp av ombudet. Foreleseren brukte ikke overhead og hadde ikke tilrettelagt språket etter minoritetskvinnens vanlige norsknivå. Foreleseren brukte også mange juridiske begreper. Tilhørerne falt etter hvert fra og begynte å drive med andre ting, enn å lytte til foredraget.

2.1.3 Oslo kommune fri rettshjelp

Fri rettshjelp er i utgangspunktet en ordning som innbefatter fritt rettsråd og fri saksførsel etter Lov om fri rettshjelp av 23.juni 1980 nr. 35.³²² Loven er en sosial støtteordning med formål å sikre nødvendig juridisk bistand til personer som ikke selv har økonomiske

³¹⁹ Foredrag den 28.05.08.

³²⁰ Jeg var tilstedet og observerte.

³²¹ Samtale med representanten fra LDO, hun fortalte også at LDO ønsker og starte opp en fast praksis med å gi informasjon direkte til minoritetskvinner. Jeg vet ikke om de har fulgt opp dette foredraget med flere foredrag.

³²² Lov om fri rettshjelp 13.juni 1980 nr.35 kapittel 2 og 3, heretter kalt fri rettshjelpsloven.

forutsetninger til å betale for slik hjelp.³²³ Rettsområdene den enkelte kan få hjelp innen, er sterkt begrenset og inntektsgrensen er lav.^{324 325}

Oslo kommune har opprettet et særskilt fri rettshjelp kontor: Oslo kommune fri rettshjelp³²⁶, som en særordning under fri rettshjelpsloven. Systemet på kontoret er slik at alle får en gratis halvtime med advokat på tross av begrensningene på saksområde og inntekt. Slik unngår kontoret egenandelen og advokatterskelen. Kontoret driver også oppsøkende rettighetsinformasjonsvirksomhet for minoritetskvinner. Dette gjøres gjennom to årlige møter med norskopplæringen på Rosenhof. Her får kvinnelige elever en forelesning om ekteskapsrett, barnerett, trygd- og sosialrett og utlendingsrett av en av kontorets advokater. Foredragene er særlig konsentrert rundt kvinnerettslige problemstillinger som for eksempel konsekvensene av det å inngå et særeie og oppholdstillatelser på grunnlag av vold.³²⁷ Kontoret holder også informasjonsmøter og saksinntak på Prosenteret.³²⁸ Kontoret foreleser kun for kvinner ettersom de har ansett problemene for å være størst blant minoritetskvinner. Denne oppsøkende virksomheten har ingen lovhjemmel, og glir således over i de private tiltakene ettersom den bærer mer preg av frivillighet hos de ansatte enn et pålegg fra myndighetene. Advokatene og ledelsen hos kontoret har sett seg nødt til å formidle informasjon, grunnet det store tilfanget av enkeltsaker på kontoret innen de aktuelle rettsområdene.

Oslo kommune fri rettshjelp er i dag nedleggingstruet av hovedsakelige budsjettmessige grunner, men også fordi Kontoret gir rettshjelp og rettighetsinformasjon utover fri rettshjelplovens bestemmelser. Nedleggelse forslaget kan tyde på at det oppsøkende og tilgjengelige lavterskelrettshjelpstilbudet blir ansett å ha liten verdi og viktighet av

³²³ Lov om fri rettshjelp 13.juni 1980 nr.35 §1.

³²⁴ Forskrift til lov om fri rettshjelp kapittel 1,2,3 og 4.

³²⁵ Rundskriv til Lov om fri rettshjelp punkt 5.2.1.

³²⁶ Kontoret bytter stadig navn. Per 28.11.08 heter kontoret Oslo kommune fri rettshjelp.

³²⁷ Utlendingsforskriften §36.6.

³²⁸ Samtale med Bente Roli, daglig leder, 30.09.08.

byrådspolitikerne i Oslo kommune. Videre tyder det også på manglende kunnskaper om det offentliges forpliktelser til å gjøre rettighetsinformasjon tilgjengelig for sine borgere.³²⁹

2.1.4 Regnbueprosjektet

Regnbueprosjektet ble startet i 2004 og var et ledd i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets (Bufdir) forebyggende satsing overfor minoritetsfamilier. Prosjektet ønsker å bedre minoritetsfamiliers forhold til staten, dette særlig gjennom mekling i separasjons- og skilsmisssaker. Prosjektet har fokus på familien og dette reflekteres gjennom de temaer som tas opp. Prosjektet ble avsluttet ved utgangen av 2007, fordi det ikke fikk videreført sine bevilgninger.³³⁰ Prosjektet har tre hovedmålsetninger:

- Å skape en annerledes møteplass tuftet på verdier som integrering, mangfold og likeverd.
- Å forebygge uønskede og vanskelige konflikter i minoritetsfamilier.
- Ansatte i familievernnet skal kunne øke sin kunnskap, forståelse og kompetanse i møte med familier med en annen kulturbakgrunn enn den norske.

Prosjektet er organisert som et dialog- og opplæringsseminar for innvandrersfamilier. Det er således foreldrene i familien som deltar på kurset. Undervisningen foregår derfor hovedsakelig i blandede grupper av menn og kvinner, men er inndelt etter etnisitet.³³¹ Og undervisningen settes i en kulturell kontekst. Temaene er sentret omkring deres erfaringer i møte med Norge, informasjon om lover og regler i Norge, diskusjoner om familiekultur, kjønnsroller, seksualitet og oppdragelse av barn og unge og trening i kommunikasjon i familier.³³² Hovedfokus er således ikke på rettighetsinformasjon, men rettighetsinformasjon er en del av prosjektet.

³²⁹ Kontoret ble reddet ved at bevilgningene ble videreført for to år på et byrådsmøte i desember 2008. Likevel, kontoret er nærmest alltid nedleggingstruet ved hver budsjettforhandling.

³³⁰ Se avisartikkel fra Aften aften onsdag 27.08.08.

³³¹ Waagø fortalte meg at de noen ganger må skille menn og kvinner for å få en god dialog. Dette gjelder særlig den somaliske gruppen.

³³² NOVA (2007), Bufetat (2006) og samtale med Waagø, 24.01.08, prosjektmedarbeider Regnbueprosjektet.

Regnbueprosjektet er organisert slik at prosjektet sentralt, bestående av ansatte prosjektmedarbeiderne, rekrutterer ressurspersoner fra ulike innvandrers organisasjoner som representerer ulike etniske grupper. Disse ressurspersonene går på kurs for å bli gruppeledere, som igjen underviser grupper med innvandrere. Når gruppelederne holder kurs, har de en perm, som er utarbeidet av prosjektet sentralt, å forholde seg til. De har også en brosjyre som de kan dele ut til deltagerne. Det foreligger ingen kvalitetssikring av den rettighetsinformasjon gruppelederne gir. Gruppelederne blir heller lært opp til å innrømme det de ikke vet og eventuelt søke ekstern informasjon hvor de er usikre. Brosjyren er en lettere versjon enn permene. Det er brosjyren deltagerne får med hjem og det er denne informasjonen de sitter igjen med skriftlig etter kurset.³³³ Det er kun del tre i kursmaterialet som formidler direkte rettighetsinformasjon.³³⁴ Denne delen er utarbeidet av de ansatte ved familievernkontoret. Dette er i hovedsak familieterapeuter, som i utgangspunktet har god innsikt i de ulike juridiske emnene på grunnlag av erfaring. Den juridiske delen er likevel lest igjennom av en jurist, som en kvalitetssikring. Brosjyren er lik for kvinnene og menn. Brosjyren tar opp kjønnsrelaterte temaer som kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og likestilling.

Fremstillingen fremstår som informativ og formidlet på et enkelt språk. Juridiske særtermer er ikke brukt uten forklaring, som for eksempel underholdsplikten. Det er likevel mye tekst på hver side og det er ingen oppramsning av for eksempel vilkår som loven setter for å for eksempel få innvilget skilsmisse. På denne måten ser fremstillingen ut til å være bedre egnet til å gi en kjapp innføring, enn til å gi en oversikt over rettigheter og hvordan man hevder dem. Den er videre fokuser på særlige temaer, kjønnslemlestelse og tvangsekteskap, som har prioritet i offentlig politikk og debatt, og er således ikke nødvendigvis en fremstilling hva minoriteter flest trenger informasjon om.

³³³ Jeg fikk ikke ta kopi av kursholderpermene, og har derfor kun brosjyren kursdeltagerne får med seg.

³³⁴ Brosjyren: familiehefte s.11-16.

Det er heller ikke henvisninger til organisasjoner som kan gi rettshjelp, så som Juss-Buss, JURK eller Fri Rettshjelp. Det er dog henvisninger til andre hjelpetelefoner som barnevernvakten, Røde kors-telefonen om tvangsekteskap, selvhjelp for innvandrere og flyktninger og kompetanseteamet for tvangsekteskap. Brosjyren er en ren fremstilling av norske rettsregler og bærer således ikke preg av det flerkulturelle eller normpluralistiske perspektivet prosjektet hviler på.

2.2 Private informasjonstiltak

2.2.1 Primærmedisinsk verksted - PMV

Primærmedisinsk verksted (PMV) er et senter der det utvikles aktiviteter og metoder for helsefremmende arbeid i et flerkulturelt fellesskap.³³⁵ Senteret var tidligere en del av Oslo kommune, men eies og drives i dag av Stiftelsen Kirkens Bymisjon. PMV arbeider i et menneskerettighetsperspektiv. Dette medfører at de arbeider for å skape forståelse for det idégrunnlag som menneskerettighetene hviler på. PMV er også et sted der minoritetskvinner kan lære om eget språk og kultur. Arbeidet gir kvinnene trygghet og bedre grunnlag for å nærme seg norsk språk og kultur.³³⁶

Arbeidet i PMV er organisert i tre etniske grupper: pakistansk, somalisk og arabisk. Senteret er således tilgjengelig for minoritetskvinner tilhørende disse gruppene. De fleste kvinnene som benytter seg av PMV, kom til Norge på familiegjenforening. Temaene gruppene jobber med, springer ut fra temaer deltagerne selv ønsker å arbeide med. Informasjon og kunnskap blir formidlet av ressurspersoner som betegnes som naturlige hjelpere.³³⁷ De viktigste bærebjelkene til senteret er samarbeid mellom naturlige hjelpere og ulike fagpersoner. En naturlig helper er en vanlig person, med interesse for helsefremmede tiltak og som har evnen og interessen til å samarbeide med fagpersonene.

³³⁵ http://www.bymisjon.no/templates/Page____2444.aspx, lesedato 22.12.08.

³³⁶ Ibid. og Intervju med Gosh.

³³⁷ Ibid.

Det er de naturlige hjelperne som skal fungere som kontaktskapere og veivisere inn i eget miljø, og gjøre det mulig for fagfolk å utvikle tillit i disse miljøene. Formålet er at de skal fungere som kulturformidlere/kulturoversettere ved at de i sitt eget miljø informerer om norsk kultur, det norske hjelpeapparatet og norske lover og regler.³³⁸

I de muslimske gruppene er oppmerksomheten på islam og dens forhold til norsk rett viktig. Dette fordi de naturlige hjelperne ser det som viktig å lære kvinnene islam etter koranen, slik at de ikke praktiserer sin egen kultur når de kommer til Norge og kaller dette Islam. Det fokuseres på Koranen som primærkilde, slik at kvinnene kan lese denne selv og tolke selv og ikke automatisk tro på kulturer og tradisjoner de har med seg fra hjemlandet.³³⁹ Mange land setter sedvaner som gir kvinner svakere rettigheter, islam til side. Dette er vanlig i for eksempel store deler av Pakistan.³⁴⁰ PMV har erfart at det er stort behov blant unge muslimske kvinner å lære å tolke islam etter koranen, slik at de kan finne ut hva islam egentlig er. Dette er viktig for å bygge opp en argumentasjon overfor fedre og brødre som forkynner en islam basert på kulturer og tradisjoner fra hjemlandet. På denne måten kan jentene bruke religiøse argumenter fundert i en mer feministisk tolkning av Koranen tilbake for å fremme kvinners rettigheter og rettsstilling.³⁴¹

PMV gir gjennom de naturlige hjelperne også generell og konkret juridisk rådgivning. Generell informasjon om rettigheter foregår i gruppene i plenum, hvor temaene bestemmes hovedsaklig av deltagerne. Den konkrete rådgivningen i enkelt saker, omhandler som oftest saker om skilsmisse, utlendingsrett og barnvern. De naturlige hjelperne bidrar både til de praktiske og rettslige sidene i disse sakene. Et særlig fokus har gruppene på

³³⁸ Se her Thun (2007) når det gjelder omskjæring og intervju med Gosh, Adhdhar og Iqbal hos PMV.

³³⁹ Det finnes mange autorative tolkninger av Koranen, PMV ønsker at kvinnene skal tolke selv og ha et kritisk forhold til hva som er kultur, tradisjon og religion.

³⁴⁰ Se både Mehdi (2001) og Ali (2000) som dokumenterer dette. Omtale av bøkene finnes i artikkel av Anne Hellum i DEMROK-artikkelsamling s.157.

³⁴¹ WLUML (1996), WLUML (2003), WLUML (2006) peker også på undervisning i Islam parallelt med vestlig rett er viktig.

underholdskravet i ekteskapet, fordi mange kvinner opplever at mennene ikke gir dem penger til det daglige underhold.³⁴² Man kan si at denne hjelpen er en form for rettshjelp uten formell kompetanse og organisering. Kvinnene bruker ikke jurister i sitt arbeid, men søker profesjonell kompetanse der de står fast. Der foreligger ingen kvalitetssikring av denne juridiske bistanden. Evalueringene som er foretatt av PMV, har ikke sett på rettighetsinformasjonsaspekt i PMVs drift.³⁴³

Rettighetsinformasjonen som blir gitt hos PMV, er dermed varierende og avhenger av hva deltagerne ønsker. For eksempel har både JURK og LDO vært hos PMV og holdt sine respektive foredrag. Erfaringer fra senteret er at kvinnene, ved å delta i en av gruppene, blir mer aktive, og mange tar skrittet videre til å delta i gruppearbeid der det kreves mer av deltagerne. Noen blir også ledere av grupper. Mange kvinner søker seg ut i skoler og arbeidsliv etter en tid som deltager i PMV.³⁴⁴

2.2.2 Juss-Buss

Juss-buss er et rettshjelpstiltak drevet av jusstudenter. Juss-Buss har en firedelt målsetning; yte konkret rettshjelp i enkeltsaker, drive rettspolitisk arbeid, drive forskning og være et praktisk undervisningstilbud til juridiske studenter.³⁴⁵ Voksenopplæringsprosjektet er en del av Juss-buss sitt rettspolitiske arbeid. Denne fremstillingen ser kun på rettighetsinformasjonen formidlet gjennom voksenopplæringsprosjektet til Juss-Buss.

Hovedfokuset til Juss-Buss' drift er rettshjelp. Innvandrergruppa på Juss-buss så likevel et behov for rettighetsinformasjon blant sine klienter, og opprettet voksenopplæringsprosjektet. Prosjektet formidler informasjon om utlendingsloven til

³⁴² Intervju med Gosh, Adhdhar og Iqbal.

³⁴³ Se for eksempel Thun (2007), Sørholt (1997), Stabæk (2005) og Sørholt (1996).

³⁴⁴ http://www.bymisjon.no/templates/Page____9457.aspx, lesedato 22.12.08 og intervju med Adhdhar og Iqbal.

³⁴⁵ Vedtekter for Juss-Buss §1 og <http://www.jussbuss.no/mainmenu.php?ObjectId=73>, lesedato 22.12.08.

innvandrere.³⁴⁶ Juss-Buss hjelper både kvinner og menn i sin drift, og informasjonen som gis gjennom voksenopplæringsprosjektet gis derfor både til kvinner og menn. Juss-Buss har alltid et etterfølgende klientmottak³⁴⁷ og tilbyr således konkret rettshjelp samtidig med rettighetsinformasjonen. Foredraget gis på norsk, men har en enkelt språkbruk. Prosjektet har blitt evaluert internt flere ganger og erfaringene er positive.^{348 349}

2.2.3 JURK

2.2.3.1 Organisasjonen JURK

Juridisk rådgivning for kvinner (JURK) er en uavhengig rettshjelpsorganisasjon som drives av kvinnelige jusstudenter.³⁵⁰ Organisasjonen ble startet i 1974 og regnes som en del av kvinnebevegelsen som vokste frem i løpet av 70-årene. Bakgrunnen for å starte JURK var en hypotese om at kvinner kan ha vanskelig for å søke råd hos advokat eller andre tradisjonelle rettshjelpsinstanser på grunn av svak økonomisk eller sosial stilling.³⁵¹ JURK var således en del av den kvinneverettslige aksjonsforskningen. Organisasjonens formål er i dag å bedre kvinners rettsstilling ved å yte gratis rettshjelp til kvinner, drive rettspolitisk virksomhet og gi generell rettsinformasjon.³⁵² JURK driver sitt rettspolitiske arbeid på grunnlag av den informasjonen om kvinners rettsstilling de får inn gjennom saksbehandlingen. Dette gjelder også rettsinformasjonsarbeidet.³⁵³ Denne metoden å arbeide på har vært den samme for JURK siden starten i 1974.³⁵⁴ JURK har således fra

³⁴⁶ Samtale med saksbehandlerne på prosjektet og Åsa Hebnes Sellevoll, initiativtager til prosjektet.

³⁴⁷ Erfaringsrapport vår 2007.

³⁴⁸ Se for eksempel erfaringsrapport fra prosjektet for våren 2007.

³⁴⁹ Oppsummeringer av erfaringsrapport fra prosjektet for våren 2007, årsrapport Juss- Buss fra 2007 og planleggingsdokument for prosjektet våren 2008.

³⁵⁰ Vedtekter JURK §12-3.

³⁵¹ Spetalen (1978): årsrapport JURK del 1, Dahl (1985) og Bull (2000) s.11 flg, 15 flg og 91 flg.

³⁵² Vedtekter JURK §1.

³⁵³ Årsrapport JURK 2007 s.6.

³⁵⁴ Spetalen (1978): årsrapport JURK, Buestad (1979): årsrapport JURK, Lineikro (1980): årsrapport JURK. Lauvstad (1992), Bull (2000), JURK (2004) og årsrapporter JURK 2002-2007.

starten av lagt stor vekt på rettighetsinformasjon både generelt og gjennom svar på henvendelser fra individer. På denne måten sitter JURK på mye kunnskap om kvinners reelle rettsstilling, hvor skoen trykker og effektive tiltak for å bedre kvinners rettsstilling.

JURK har utarbeidet brosjyremateriale³⁵⁵ på nesten alle rettsområder, disse deles ut til kvinner som kontakter JURK i søken etter generell rettsinformasjon og til kvinner som kommer på foredragene til JURK. JURK har også utarbeidet to bøker om kvinners rettsstilling; ”Kjenn din rett”³⁵⁶ og ”Hverdags juss for kvinner”³⁵⁷.

JURK er det tiltaket av utvalget jeg har sett på, som har mest systematisk og målrettet over tid prioritert rettighetsinformasjon og hjelp til selvhjelp for kvinner.³⁵⁸ Der hvor mange av de andre tiltakene kun har informasjon som en liten del av driften, er rettighetsinformasjon en stor del av JURKs hoveddrift. JURK har to prosjekter som kun har rettighetsinformasjon som sin målsetning. Dette er Skoleprosjektet og Asylprosjektet. Skoleprosjektet er det mest omfattende og etablerte prosjektet, og er således gjenstand for dypdykket i denne avhandlingen. Problemstillinger har vært den samme for undersøkelsen av JURK, som når jeg har undersøkt de andre tiltakene: hva gir tiltaket av rettighetsinformasjon og hvordan gis denne informasjonen? Men JURK er et dypdykk i den forstand at tiltaket er undersøkt mer utførlig og behandlingen er dermed mer omfattende.

2.2.3.2 Skoleprosjektet

Bakgrunnen for opprettelsen av Skoleprosjektet var at JURK lenge hadde sett et stort behov blant minoritetskvinner for å få informasjon om juridiske rettigheter og hvordan rettigheter

³⁵⁵ Brosjyrene JURK fører er: Innvandrerkvinneres rettsstilling (vedlegg 2), Asylsøker i Norge – innføring i norsk rett, Håndtering av gjeldsproblemer, Sameie, Småbarnsforeldres rettsstilling, Arv, diverse Arbeidsrettsbrosjyrer, Ektefellers rettsstilling, Husleie, Kvinners rettsstilling ved overgrep, Rettigheter ved graviditet og fødsel, Erstatning fra staten, Ugift samliv, Kvinner og odel osv.

³⁵⁶ Lauvstad (1992).

³⁵⁷ JURK (2004).

³⁵⁸ Bull (2000), Vogt (1979), Fastvold (1985), egne erfaringer, Årsrapporter 1978-2007.

kan hevdes. Allerede i 1986 opprettet JURK en innvandrerkvinnegruppe, som jobber særlig med disse problemstillingene.³⁵⁹ Gruppen hadde likevel problemer med å nå ut til kvinnene og få dem til å komme med sakene sine til JURK. Det sies for eksempel i årsrapporten fra 1991 at gruppen kun hadde 20 saker.³⁶⁰ Gruppen så derfor et behov for å finne arenaer der de kunne nå minoritetskvinner direkte med informasjon. Dette var begrunnelsen for innlemmelsen av minoritetskvinner i Skoleprosjektet i 1997. Skoleprosjektet var opprinnelig et prosjekt som hadde til formål å informere skoleungdom og kvinner om deres juridiske rettigheter.³⁶¹ Gjennom innlemmelsen, begynte JURK å informere minoritetskvinner i norskopplæringsklasser. Prosjektet så at norskopplæringsklasser var et fint sted å drive oppsøkende virksomhet. I dag er det Bolig- og innvandringsgruppen³⁶² på JURK som har ansvaret for Skoleprosjektet og dets gjennomføring. Arbeidet består i å gi rettshjelp i konkrete enkeltsaker, arbeide rettspolitisk og gi rettighetsinformasjon. Skoleprosjektet har over tid bitt endret etter ulike tilbakemeldinger JURK har fått fra deltagere og arrangører. Temaene det foreleses om, er derfor valgt ut på grunnlag av disse tilbakemeldingene og JURKs erfaringer over tid. JURK har også fått kontakt med flere kvinnegrupper, i tillegg til de opprinnelige norskopplæringsklassene, som har ønsket foredrag. I disse gruppene får JURK kontakt med alle typer kvinner, også de som ikke får gå på skole.³⁶³

Formålet til Skoleprosjektet er å bevisstgjøre minoritetskvinner om deres rettigheter og plikter i det norske samfunn. Flere kvinner JURK har fått kontakt med gjennom prosjektet ville ikke hatt mulighet til å oppsøke JURK på kontoret. Språkproblemer gjør også at

³⁵⁹ Årsrapport JURK 1986 s.60 flg.

³⁶⁰ Årsrapport JURK 1991 s.59, rettshjelpsbehovet er også dokumentert gjennom Juss-Buss' rettshjelpsundersøkelse Graver (2002) s.109 flg.

³⁶¹ Årsrapport JURK 1991 og JURK (1995).

³⁶² Boliggruppen jobber med rettsområdene: Husleierett, utlendingsrett, internasjonalprivatrett, odelsrett og fasteiendomsrettsforhold. Til sammen gjenspeiler gruppens saksområder det gruppen foreleser om i Skoleprosjektet. Vedtekter JURK §6-1, årsrapport JURK 2007 s.37-38 og årsrapport for Skoleprosjektet 2007.

³⁶³ Årsrapporter JURK 1997-2007.

terskelen for å oppsøke rettshjelpere er høy hos minoritetskvinner. Et av formålene med prosjektet er å senke denne terskelen.³⁶⁴

Et viktig ledd i prosjektet er å gi kvinnene hjelp til selvhjelp. JURK informerer minoritetskvinnene om rettighetene de har, fremgangsmåter i forskjellige saker og hvor de kan henvende seg for å få hjelp. Dette gjør at det blir enklere for kvinnene og orientere seg i det norske samfunnet og oppsøke hjelp ved behov. JURK tar også opp sensitive temaer som vold og tvangsekteskap. Disse temaene skaper mye diskusjon og kaster lys over ellers tabubelagte områder.³⁶⁵ Skoleprosjektet holdes kun for kvinner. Det er JURKs erfaring at informasjonen når best ut til kvinnene når det ikke er menn til stede.^{366 367}

Skoleprosjektet holdes for alle grupper av innvandrerkvinner som ønsker det. Gruppene JURK foreleste for året 2007/2008 kan fordeles i hovedsakelig tre kategorier:

1. Norskopplæringsklasser (Statlige og private)
2. Grupper med samme etnisitet og religion
3. Private diskusjonsgrupper³⁶⁸

Norskopplæringskategorien består i kvinner som går på en skole for å lære norsk. Skolen kan enten være privat eller offentlig organisert. Grupper med samme etnisitet og religion er hovedsakelig moskeer og PMVs kvinnegrupper. Private diskusjonsgrupper er en samlekategori og består av alle smågruppene JURK foreleser for. I hovedsak er dette diskusjonsgruppene til Røde Kors og Norsk Folkehjelp. Noen av disse gruppene kan bestå av deltagere med samme etnisitet og religion, så her er det et visst overlapp med kategori to.

³⁶⁴ Årsrapporter JURK 2002-2007 og årsrapporter Skoleprosjektet 2005-2007.

³⁶⁵ Mine observasjoner og årsrapporter fra JURK.

³⁶⁶ Årsrapporter Skoleprosjektet 2005-2007 og egne erfaringer.

³⁶⁷ Se årsrapport 2007 s.5.

³⁶⁸ Kategoriene er utarbeidet på bakgrunn av de gruppene JURK har forelest for høst 07 og vår 08 og mine observasjoner.

Foredraget som holdes, er tredelt og varer i to skoletimer. Det gis først en innføring i utlendingsrett, herunder temaene familiegjennforening, bosettingstillatelse, visum og statsborgerskap. Deretter gis det en innføring i norske rettsregler vedrørende familierett, barnerett og noe om hjelp og støtte fra staten.³⁶⁹ Den siste delen omhandler vold og hva man kan gjøre dersom man blir utsatt for vold. Etter og under foredraget er det åpent for diskusjon og spørsmål. I tillegg har JURK av og til, vurdert etter behov og om det er tid, et klientmottak etter foredraget hvor kvinnene kan få hjelp i enkeltsaker.^{370 371} Grunnet tidsrammen, er det ikke mulig å dekke et bredere spekter av temaer, selv om dette ville vært ønskelig.³⁷²

Hver enkelt del av foredraget er bygd opp med spørsmål til deltagerne, slik at man før hvert nytt emne eller del-emne starter med et spørsmål som deltagerne må svare på. Spørsmålene er stort sett meget enkle, men deltagerne kan likevel ofte ikke svare. Dette er dog varierende etter gruppen. Deretter fortelles det om de ulike vilkårene for den aktuelle rettighet eller plikt. Foredragsholderne spør deltageren om de forstår hvorfor vilkårene er utformet slik og slik. Altså den samfunnsmessige begrunnelsen for reglene. Dette fører ofte til spørsmål og diskusjon, særlig om eksempler de selv har erfaring fra. Foredraget er bygget opp som en powerpoint-presentasjon, hvor hvert enkelt spørsmål, svar og vilkårsoversikt er en egen foil. Foredragsholderne har også en veiledermanual, hvor hver foil er mer utdypet.³⁷³ Foredraget er også det samme for alle gruppene JURK foreleser for. Etter JURKs erfaringer er dette foredraget fleksibelt i forhold til det enkelte behov i de ulike gruppene. Etter hvert foredrag deles også JURKs brosjyremateriale ut. Det er derfor informasjonen i dette materialet deltagerne sitter igjen med i skriftlig form etter foredraget. Brosjyrene er mange og deltagerne velger etter eget behov og interesse. Alle kvinnene får tildelt brosjyrene; "Innvandrerkvinnens rettsstilling" og "Ektefellers rettsstilling".

³⁶⁹ JURKs brosjyremateriale deles ut på hvert foredrag.

³⁷⁰ Skoleprosjektets veiledermanual og egne observasjoner.

³⁷¹ Etter samtaler med JURK skal det nå bli fast praksis med klientmottak etter foredraget.

³⁷² Årsrapporter Skoleprosjektet 2002-2007.

³⁷³ Veiledermanual Skoleprosjektet.

2.2.3.3 Effekten av Skoleprosjektet

Det er interessant om Skoleprosjektet har hatt noen positiv effekt for minoritetskvinner. Mitt grunnlag for å kunne komme med noen betraktninger er min egen tilstedeværelse på ulike sesjoner til Skoleprosjektet. En positiv effekt ser jeg i denne sammenheng om minoritetskvinnene kan mer om sine rettigheter og vet hvor de skal oppsøke hjelp.

En indikasjon på at Skoleprosjektet har en effekt, er alle spørsmålene som blir stilt under foredraget og saksstrømmen på eventuelle klientmottak i etterkant. Når kvinnene stiller spørsmål er det et tegn på at de er inne i en erkjennelsesprosess av hvilken rettstilling de innehar. Intervjuet med elevene i en klasse fra Lakkegata skole, bekrefter dette. Kvinnene fortalte at mye av det de lærte var nytt, og at de ønsket å få mer hjelp og informasjon om rettighetene sine.³⁷⁴

Ett annet forhold som kan gi grunnlag for antagelser om effekten, er statistikk. Er det flere minoritetskvinner som oppsøker JURK etter at Skoleprosjektet startet?

Ettersom JURK kun registrer på statsborgerskap, kan tallene nedenfor derfor bare si oss noe om tallet på klienter med utenlandsk statsborgerskap. Det er frivillig å svare på spørsmålet om statsborgerskap og det er derfor mange klienter som velger å ikke svare. Dette forsterkes hos gruppen minoritetskvinner fordi de ofte har utlendingssaker og er livredde for at utlendingsmyndighetene skal finne ut noe som kan skade dem. Kvinnene ønsker derfor minst mulig opplysninger registrert om dem i JURKs registrer. Det hefter derfor store mangler ved disse tallene, og statistikk fra JURK blir på denne måten lite representativ. Det er likevel det eneste tallmateriale som finnes for å kunne si noe om effekten til Skoleprosjektet, utover egne erfaringer og observasjoner.³⁷⁵

³⁷⁴ Intervju med en klasse på Lakkegataskole, 14.04.08.

³⁷⁵ Se mer om kildeproblemer del III punkt 1.2.3.3.

I 1997, da Skoleprosjektet startet, hadde JURK 137 klienter med utenlands statsborgerskap, i 2006 var dette tallet oppe i 208 og i 2007 157. Man kan ut i fra dette se at det ikke er store økningen i klienter med utenlandsk statsborgerskap. Tallene i prosent ser slik ut:

Tall fra 1997, 2002, 2006 og 2007.³⁷⁶

	1997	2002	2006	2007
Ikke norsk statsborgerskap	8,2%	6,54%	8,74%	6,36%
Norsk statsborgerskap	87,7%	67,67%	61,76%	56,08%
Ikke svart	4,1%	25,73%	29,5%	37,56%

Som vi ser av dataene ovenfor er det i de senere årene et stort antall klienter som ikke oppgir statsborgerskap i forhold til i 1997. Man kan derfor si at det er sannsynlig at en del av klientene som ikke har oppgitt statsborgerskap, er innvandrere. Prosentene ovenfor viser kun det helt sikre antallet og representerer derfor kun en minstestandard.

Hvis man trekker fra klientandelen som ikke har gitt noen opplysninger om statsborgerskap, kan man komme nærmere det reelle forholdstallet mellom klientene på JURK som er norske statsborgere og som ikke er det. Her forutsettes det at det er lik fordeling av norsk statsborger og ikke norsk statsborger blant dem som ikke har svart. Det er også viktig å ha i bakhodet at mange av de som er norske statsborgere kan ha innvandrerbakgrunn, uten at dette vil synes i tallmaterialet til JURK.

³⁷⁶ Dataene er hentet fra de respektive årstalls årsrapporter.

Hvis man trekker fra antall klienter som ikke har svart, får man fordelingsnøkkelen vist nedenfor:

	1997	2002	2006	2007
Ikke norsk statsborgerskap	8,5%	8,87%	12,40%	10,19%
Norsk statsborgerskap	91,5%	91,13%	87,60%	89,81%

Vi ser ut i fra disse tallene at prosentandelen minoritetskvinner er relativt lik. Det har likevel vært en økning i fire prosentpoeng fra 2002 til 2006, men en nedgang på to prosentpoeng fra 2006 til 2007. Man kan ut i fra disse tallene slutte at det har vært en økning av klienter med minoritetsbakgrunn hos JURK. Likevel kan man ikke si noe sikkert om hva som er grunnen til økningen. Det blir kun en antagelse at dette kan skyldes Skoleprosjektet. Hvis man sammenlikner disse tallene med befolkningen generelt, opplyser SSB at 9,7% av befolkning i dag er innvandrere.³⁷⁷ Dette viser at JURKs klientantall gjenspeiler befolkningen generelt og på denne måten er fordelingsnøkkelen normal.

2.2.3.4 Asylprosjekt

JURK startet Asylprosjektet på grunn av media-oppmerksomheten rundt kvinnelige asylsøkere som lever i frykt for vold og overgrep.³⁷⁸ Prosjektet hadde som formål å informere kvinner om deres rettigheter på asylmottaket. Prosjektet var lite vellykket fordi man sjelden bare fikk informert kvinner, og fordi kvinnene var mer opptatt av hvordan det gikk med asylsøknaden enn hvilke rettigheter de har i Norge.³⁷⁹ Prosjektet bestemte seg derfor høst 2006 å utarbeide en brosjyre.³⁸⁰ Som grunnlag for denne brosjyren foretok

³⁷⁷ <http://www.ssb.no/innvandring/>, lesedato 22.12.08.

³⁷⁸ Årsrapport JURK 2006 og Dagsavisen 19.07.02.

³⁷⁹ JURK (2006).

³⁸⁰ Jeg var selv med på dette prosjektet som saksbehandler på JURK og var med på beslutningen om å omdefinere prosjektet: årsrapport JURK 2006.

JURK en spørreundersøkelse ved samtlige asylmottak i Norge. Resultatet av undersøkelsen var at informasjonen som ble gitt på de ulike asylmottakene, var meget forskjellig og bar mer preg av ildsjeler på det enkelte asylmottak enn et fast og gjennomarbeidet opplegg for alle asylmottak.³⁸¹ Brosjyren er i dag ferdig og distribueres på samtlige asylmottak i landet. Av kapasitetshensyn behandles dette prosjektet ikke nærmere. Prosjektet kan likevel tjene som illustrasjon av rettighetsinformasjonsbehovet blant innvandrerkvinner.

2.3 Oppsummering av rettighetsinformasjonsbehovet blant minoritetskvinner

Under dette punktet drøftes rettighetsinformasjonsbehovet generelt.

Under alle intervjuer med representantene for de ulike rettighetsinformasjonstiltakene ble det påpekt at grunnlaget for etableringen av de respektive prosjekter, var å spre kunnskap, herunder om rettigheter. Regnbueprosjektet ønsket å vennliggjøre familievernkontorene for å få flere innvandre til å møte til mekling. PMV ønsket å formidle helseinformasjon og har etter hvert utvidet sitt nedslagsfelt til rettighetsinformasjon og konkret rettshjelp. Den pliktige samfunnsfagopplæringen er et ledd i statens økte satsing på integrering, fordi man så et kunnskapsbehov. LDO ønsket å få flere saker fra minoritetskvinner og så at de måtte ut å informere om seg selv. JURK startet Skoleprosjektet fordi de så et behov blant minoritetskvinner for rettighetsinformasjon gjennom den konkrete saksbehandling. Flere prosjektermedarbeidere forteller også om sjokk i det de innså hvor lite minoritetskvinner kan om sin egen rettsstilling.

Etter endt foredrag deler JURK ut evalueringsskjema til læreren eller den ansvarlige for gruppen. Skjemaene spør om nytten av de ulike temaene og om noe burde vært utelatt eller noe annet tatt med. Disse skjemaene kan derfor si noe om hva lærerne synes om nytten av Skoleprosjektet. I flere av skjemaene fra de statlige norskopplæringsklassene står det at det er et stort rettsinformasjonsbehov blant elevene og at foredraget til JURK burde vært obligatorisk i alle klasser, også for menn. De fleste skjemaene sier at Skoleprosjektet gir

³⁸¹ JURK (2006).

informasjon som minoritetskvinnene ikke får andre steder, og at det er viktig og nyttig informasjon for kvinnene.

Det finnes ingen statistikk som viser at minoritetskvinner har et rettighetsinformasjonsbehov eller at dette er større enn i andre deler av befolkningen. Det foreligger heller ingen statistikk om rettighetsinformasjonsbehovet blant innvandrerbefolkningen generelt, eller som tar for seg kjønnsperspektivet.³⁸² Det er likevel å anta ut i fra det ovennevnte at det foreligger et rettighetsinformasjonsbehov. Det finnes dog mye statistikk fra rettshjelpsforskningen som viser et stort rettshjelpsbehov og at dette også er udekket generelt og også blant minoritetskvinner.³⁸³ Ettersom rettshjelpen er mer personlig og problemspesifikk, enn rettighetsinformasjonen, kan man anta at der det er et rettshjelpsbehov er det også et rettighetsinformasjonsbehov. Det må derfor være klart at det foreligger et stort rettighetsinformasjonsbehov blant minoritetskvinner. Minoritetskvinneres behov for informasjon forsterkes av den særlige kulturelle konteksten de befinner seg i. Som redegjort for under punkt 2.1.1.2 innvandre minoritetskvinner som oftest gjennom familiegjenforeningsinstituttet. De møter således en etablert mann eller familie her i Norge, og tvinges dermed ikke til å oppsøke informasjon på samme måte som om de kom alene. Minoritetskvinnene kommer også ofte fra et meget forskjellig samfunn enn det norske og trenger derfor mer informasjon enn andre. Det er derfor grunn til å anta at det foreligger et stort udekket rettighetsinformasjonsbehov blant minoritetskvinner.

³⁸² Jeg ønsket å lage en statistikk som viste spørsmålene stilt under JURKs skoleprosjekt for å komme nærmere noen tall på informasjonsbehovet. Av tidsmessige grunner fikk jeg ikke gjennomført dette.

³⁸³ Se mer om disse undersøkelsene del I punkt 3.4.2 og 3.4.3.

3 Metoder for informasjonsformidling

3.1 To hovedmetoder for informasjonsformidling

3.1.1 Introduksjon

Rettighetsinformasjonstiltakene og prosjektene har ulike metoder å formidle informasjon på. Når man ser alle prosjektene i sammenheng, avdekkes et mønster av ulike metoder. Utvalget viser i hovedsak to kategorier av metoder, mens et av prosjektene synes å være en mellomting av de to metodene og blir således plassert i begge kategorier. De to hovedmetodene er den kultursensitive metoden og den fagfokuserte metoden.

Fremstillingen under dette punktet er en redegjørelse av de to metodene å formidle informasjon på. Positive og negative sider vil bli belyst. Positive sider ved prosjektene vil i dette tilfelle være der mine observasjoner og uttalelser fra kvinnene og prosjektarbeidere, tyder på at rettighetsinformasjonen er tilegnet og forstått av deltagerne. Negative sider vil være det motsatte. En vurdering av hvorvidt rettighetsinformasjonen er i tråd med de føringer menneskerettighetene oppstillinger, blir gjort i del IV.

3.1.2 Kultursensitiv rettighetsinformasjonsformidling

Den kultursensitive rettighetsinformasjonsformidlingen kjennetegnes ved at det tas hensyn til mottageres kulturelle bakgrunn når man formidler rettighetsinformasjon. PMV, Regnbueprosjektet og den statlige samfunnsfagopplæringen er representanter for denne metoden å gi rettighetsinformasjon på (samfunnsfagopplæringen bruker ikke fullt ut denne metoden, dette vil jeg gå nærmere inn på nedenfor).

Prosjektene representerer ulike sider ved den kultursensitive metoden. PMV og Regnbueprosjektet representerer en side, mens samfunnsfagopplæringen representerer en annen. Jeg vil derfor først se på PMV og Regnbueprosjektet, og deretter på samfunnsfagopplæringen.

Metoden PMV og Regnbueprosjektet anvender, består i at man lærer opp representanter/lekfolk fra en etnisk gruppe, for at disse igjen går tilbake for å lære opp medlemmer av denne gruppen. Metoden har som mål at informasjonen som formidles pakkes inn i en kulturelt riktig pakke. Dette betyr at rettighetsinformasjonen gis til deltagerne på deres eget språk og på deres kulturs egne premisser. Baktanken er at medlemmer av etniske grupper kommuniserer best med sine egne.³⁸⁴ Et eksempel er PMVs pakistanske kvinnegruppe som alltid sammenlikner med koranen når de gir rettighetsinformasjon. Dette fordi denne etniske gruppen føler seg like bundet, om ikke mer, av koranen som norsk lov. PMV tar også hensyn til miljøets egne normer og kutymer når de driver med rettighetsinformasjon og rettshjelp. Et eksempel er når de har medlemmer som har problemer med barnevernet. Her går de naturlige hjelperne inn og forklarer vedkommende hva barnevernet er og hva de ønsker å gjøre, med kulturens og språkets egne ord og begreper. På denne måten prøver de naturlige hjelperne å oppnå en forståelse hos den det gjelder utover det barnevernet selv klarer å formidle. De samme hensynene tas i for eksempel familiesituasjoner, hvor PMV meglar mellom partene. Informasjonsformidlingen er kultursensitiv, fordi den tar hensyn til deltagerne opprinnelse når informasjonen formidles.

Begrunnelsen for metoden er å nå ut til de deler av innvandrerbefolkningen som ikke ellers blir nådd av den vanlige informasjonen, og å lette integrering og forståelse for det norske samfunn blant innvandrere. Metoden handler om å snakke samme språk og ha tid til å sette seg inn i og prøve å forstå minoritetspersonenes virkelighet og forhold til det samfunn vi lever i.³⁸⁵ Som en medarbeider på Regnbueprosjektet sa: "Si at vi diskuterer et tema, da sier vi ikke; slik gjør vi det i Norge og dette er den riktige måten å gjøre det på. Men vi spør heller; hvordan gjør dere det? Deretter redegjør vi for hvordan forskning har funnet løsningen på dette tema, og så diskuterer vi hvordan vi skal oppnå et slikt resultat." På

³⁸⁴ Denne tankegangen er ikke sær for PMV. Det er en del av den større grunntanke innen pedagogikk om at mennesker man ønsker å utdanne må møtes der de er, slik at man kan forstå hva de forstår for igjen og kunne lære dem, se for eksempel Freire (2003).

³⁸⁵ Søholt (1997) s.24 og intervju med PMV og Regnbueprosjektet.

denne måten tar Regnbueprosjektet hensyn til hvordan utlendingene gjør det i hjemlandet. Medarbeideren illustrerte dette med et konkret eksempel om hvordan man viser omsorg: ”I Norge gir vi masse kos, kyss og klem for å vise omsorg, mens for eksempel i Somalia vil man gi det samme med et varmt blikk. Så lenge barnet forstår at blikket er et uttrykk for kjærlighet er dette like bra som den norske måten. Dette preger også måten det blir gitt informasjon om rettigheter og plikter på. For eksempel når det gjelder temaet likestilling, hvis man har med grupper som har vanskeligheter med konseptet full likestilling, prøver vi å formidle dette fra en mer praktisk synsvinkel. Et eksempel kan være at hvis mannen nekter å gjøre husarbeid, sier man ikke; det skal være likestilling i hjemmet. Men man sier; det norske samfunnet er lagt opp til at kvinnen må ut å jobbe. Hvis kvinnen jobber er det vanskelig for henne å både jobbe og gjøre alt arbeidet i hjemmet. Hun trenger hjelp og man må hjelpe hverandre.”³⁸⁶ Med denne metoden mener Regnbueprosjektet og PMV at man sammen kan finne en ny vei å gå, mot bedre integrering og forståelse av det norske samfunnet.

Regnbueprosjektet er blitt kritiser for å være for kultursensitivt, gjennom å fremme for mye dialog og diskusjon, og dermed mister mye av informasjonen om ”norsk væremåte” i formidlingsprosessen.³⁸⁷ Regnbueprosjektet mener selv at man fikk utrettet mye ved bruk av den kultursensitive metoden og at oppnåelse av målet måtte være det viktigste.³⁸⁸

Ettersom underviserne er av samme etniske opprinnelse som deltagerne, snakker de som oftest samme språk. Dette gjør at deltagerne alltid får formidlet informasjon på et språk de forstår.

Den juridiske fagkunnskapen i den kultursensitive metoden ligger i prosjektene sentralt eller hos eksterne fagpersoner. Prosjektet sentralt lærer opp ressurspersonene. Hvor prosjektet sentralt mangler fagkompetanse, innhentes denne av ressurspersonene selv eller

³⁸⁶ Samtale med Waagø.

³⁸⁷ Dyrnes (2007), se særlig punkt 6.2.

³⁸⁸ Samtale med Waagø, årsrapport (2006) og halvårsrapport (2007).

av prosjektet. Det foreligger intet skarpt skille for når det ene gjøres fremfor det andre i det enkelte tilfelle. Mine undersøkelser tyder på at graden av ekstern fagkunnskap som innhentes avhenger, av fagkunnskapen sentralt i prosjektet. Hos PMV er det lite fagkunnskap i prosjektet sentralt, og de naturlige hjelperne er derfor nødt til å hente inn ekstern fagkunnskap ofte. Dette gjorde de likevel kun for den generelle informasjonsformidlingen og ikke den konkrete rettshjelpen.³⁸⁹ Hos Regnbueprosjektet var det mer fagkunnskap sentralt. Regnbueprosjektet var en del av Sentrum familievernkontor som har mange fagfolk ansatt. Til forskjell fra PMV, trengte derfor ikke Regnbueprosjektet i samme grad å innhente ekstern fagkompetanse. Regnbueprosjektet hadde også en jurist tilgjengelig, som så over det skriftlige rettighetsinformasjonsmaterialet. En annen forskjell mellom PMV og Regnbueprosjektet er at PMV innhenter fagfolk til å snakke med deltagerne direkte, mens hos Regnbueprosjektet spurte gruppelederne en fagperson for deretter selv å bringe svaret tilbake til deltagerne. Man kan derfor si at Regnbueprosjektet er noe mer kultursensitivt på fagkompetanseområdet enn PMV.

Er annet mål ved den kultursensitive metoden, er at man ønsker at kunnskapen skal gå begge veier mellom deltager og prosjekt. Deltagerne får informasjon om rettigheter fra prosjektet, og prosjektet sentralt får kunnskap om den aktuelle innvandrerguppen.³⁹⁰

Temaene det undervises i, velges ut på bakgrunn av erfaringer gjort av representantene for den etniske gruppen om hva som er sentrale og viktige temaer for den aktuelle etniske gruppe, og ønsker fra gruppen selv. På denne måten er deltagerne med på å bestemme hva det blir gitt informasjon om.

Den statlige samfunnsfagopplæringen består av to informasjonsformidlings- og undervisningskomponenter; opplæringen loven hjemler, og den spesielle utlendingsrettimen. Den sistnevnte er et eksempel på den fagfokuserte rettighetsinformasjonsformidlingen og vil derfor bli behandlet nedenfor.

³⁸⁹ Intervju med de naturlige hjelperne.

³⁹⁰ Bufetat (2006).

Undervisningen som loven hjemler, er en del av den kultursensitive rettighetsformidlingen. Metoden som benyttes i klasserommet, er bygget på de prinsipper det er redegjort for ovenfor; språket er deltagerens, inndelingen er etter etnisitet og læreren er representant for den etniske gruppen og velger ut temaer fra pensum på bakgrunn av egne erfaringer.³⁹¹ Samfunnsfagopplæringen skiller seg likevel fra de to overnevnte prosjektene ettersom det i utgangspunktet er lærere som er informasjonsformidlere, og således har en utdanning i informasjonsformidling. Lærere har på den andre siden ingen juridisk utdanning og er derfor ikke fagpersoner i rettighetsinformasjonsformidlings henseende.³⁹² Lærerutdanning er heller ikke gjort til et absolutt krav i loven.³⁹³ Man kan derfor ikke si at det er direkte kontakt mellom fagkompetanse og rettighetsinformasjonsformidler. Loven har her lagt mest vekt på den kulturelle konteksten, fremfor den faglige kompetansen. PMV og Regnbueprosjektet har likevel større fokus på det kulturelle og på denne måten skiller samfunnsfagopplæringen seg ut.

Det positive med den kultursensitive informasjonsformidlingsmetoden, er at den når ut til minoritetskvinnene og den blir forstått. Forståelsen oppnås gjennom språk og erkjennelse av den kulturelle kontekst og den normpluralistiske virkelighet minoritetskvinner lever i. Hva det foreleses om, er også aktuelt for deltagerne ettersom underviserne vet hvor skoen trykker for de ulike etniske gruppene.

På den andre siden står metoden i fare for at rettighetsinformasjonen som formidles, blir feil eller forsvinner. Grunnen til dette er at rettighetsinformasjonen går gjennom flere ledd, og formidles således ikke direkte av fagekspertisen. Det er viktig at rettighetsinformasjon er riktig og nyansert, slik at minoritetskvinnene får et riktig bilde av hvilken rettsstilling de har. Hos PMV oppleves det til og med at rettigheter forhandles bort for å komme til en

³⁹¹ Mine observasjoner og intervjuer.

³⁹² Dette utelukker selvfølgelig ikke at lærere kan lære seg juss og formidle dette, men jussen er ikke en obligatorisk del av lærerstudiet eller pedagogikkstudier.

³⁹³ Introduksjonsloven §19(2).

minnelig løsning i for eksempel en familiekonflikt. Påliteligheten av den informasjonen som formidles, er således svak.

Den kultursensitive metoden ligner på mange måter på den grunnleggende tanke om empowerment. Metodikken er en kombinasjon av undervisning og dialog, der deltakernes egne erfaringer er utgangspunktet for diskusjoner.³⁹⁴ For eksempel er målene til PMV å lære kvinnene nye ting, utvide horisonten deres og gi dem en opplevelse av å mestre. Etter hvert som kvinnene får mer kunnskap og blir mer bevisst sin egen situasjon, utvides deres aktive deltagelse i samfunnet.³⁹⁵ Den kultursensitive metoden bryter likevel med legal empowerment tankegangen på ett vesentlig punkt: de som formidler informasjonen er ikke faglig kvalifiserte til å gjøre dette. I internasjonale legal empowerment-tiltak benyttes jurister til informasjonsformidling.³⁹⁶ Den faglige siden som den fagfokuserte metoden er representant for, er dermed ikke representert i disse tiltakene.

3.1.3 Fagfokusert rettighetsinformasjonsformidling

Den fagfokuserte rettighetsinformasjonsformidlingen går ut på at fagkunnskapen ligger hos de ansatte på prosjektet og disse formidler informasjonen direkte til minoritetskvinnene.

JURK og Juss-Buss er hovedrepresentanter for fagfokuserte rettighetsinformasjonsformidling. Men LDO, Oslo kommune fri rettshjelp og den spesielle samfunnsfagopplæringen til Servicesenteret benytter seg også av metoden.

Den fagfokuserte metoden har mer direkte kontakt mellom fagkunnskapen og deltagerne på kurset, enn den kultursensitive metoden. Metoden er også oftest knyttet til rettshjelp. Dette gjelder for JURK, Juss-Buss, LDO og Oslo kommune fri rettshjelp. Dette betyr at det blir

³⁹⁴ NOVA (2007), Bufetat (2006) og samtale med Janne Waagø den 24.01.08, prosjektmedarbeider Regnbueprosjektet.

³⁹⁵ Stabæk (2005) s.28.

³⁹⁶ Tsanga (1999).

kort vei fra rettighetsinformasjonen og erindring hos den enkelte om et juridisk problem, til hjelp for å finne en løsning og/eller hevde en rettighet.³⁹⁷

Informasjonen som gis, bygges på prosjektenes erfaringer med rettslige problemer som minoritetskvinner i særlig grad kan komme opp i. LDO foreleser om diskrimineringsrett, mens Juss-Buss og samfunnsfagopplæringen underviser i utlendingsrett. JURK formidler et bredere spekter av rettigheter, alle valgt ut på grunnlag av erfaringer som tilsier at disse temaene er de mest relevante. Dermed er det prosjektet selv som bestemmer informasjonsstrømmene. Selv om for eksempel JURK har skjemaer der deltagerne kan komme med tilbakemeldinger, er det JURK selv som bestemmer hva minoritetskvinnene skal få informasjon om.

En annen karakteristikk ved den fagfokuserte metoden er at den ikke er opptatt av gruppens etniske sammensetning. Metoden har ikke fokus på kulturelt riktig innpakning av informasjonen som gis. Når JURK og Juss-Buss er ute og foreleser, er det helt tilfeldig hvilken sammensetning av etnisitet de møter.

Språk er ofte et problem ved den fagfokuserte metoden, ettersom prosjektene ikke har tilstrekkelige språkkunnskaper eller ressurser til å fremskaffe språkkunnskaper³⁹⁸. Ettersom gruppene ikke er delt inn etter etnisitet, vil det alltid være mange ulike språk i en klasse. Jussen som formidles gjennom metoden, er vanskelig og hadde vært mer forståelig for deltagerne dersom den ble formidlet på deres eget språk. For å bøte på dette problemet, har både JURK og Juss-Buss utviklet foredrag som er tilpasset utlendingers normale språkkunnskaper i en tidlig fase. JURK er også nøye med å forklare ord, og da særlig ord det erfaringsvis, er lite forståelse for blant minoritetskvinner. For eksempel er vold et ord få vet betydningen av. Da må foredragsholderne ofte illustrere begrepets innhold gjennom rollespill, for eksempel late som om hun slår den andre foredragsholderen. Enda mindre

³⁹⁷ Mine observasjoner.

³⁹⁸ Skoleprosjektet har søkt mange ganger om midler til tolk fra stat, kommune og privat næringsliv, men har fått utelukkende avslag.

forstår minoritetskvinnene av juridiske termer; disse brukes derfor aldri uten forklaring. Dette gjelder kun for prosjekter med lang erfaring med minoriteter, LDO hadde for eksempel ingen forklaring av de juridiske begreper foredragsholderen benyttet seg av. Ettersom deltagerne forlot lokale under dette foredraget, er det et sikkert tegn på at det var lite forståelig for dem.

Mangelen på språkkunnskaper er blant de negative sidene til den fagfokuserte metode, ettersom minoritetskvinner en gruppe som ofte har lite norskkunnskaper. Videre rommer ikke metoden noen sammenlikning med hjemlandets rett eller kulturelle tradisjoner. Dette en faktor som kan hemme deltagernes forståelse.

Formidling av rettighetsinformasjon på norsk har likevel også en positiv side: det hjelper minoritetskvinnene til å lære ord og begreper på norsk, og fremmer dermed hjelp til selvhjelp. Det er lettere for minoritetskvinnene å orientere seg i det norske samfunnet og hevde sine rettigheter, med de norske begrepene i verktøykassa.

En av de sterke sidene ved metoden er påliteligheten av den rettighetsinformasjonen som gis. Dette kommer særlig av den direkte kontakten mellom fagkunnskapen og minoritetskvinnen. Positivt er det også at temaene er valgt ut på grunnlag av rettslige problemstillinger som minoritetskvinner ofte kommer opp i. Dette har en annen type aktualitet enn den under den kultursensitive metoden, hvor temaene ble basert på mer generelle erfaringer hos representanten for det etniske miljøet. Grensen er likevel uklar og det vil være mange temaer som i realiteten går ut på det samme.

Informasjonen som formidles er også kun norsk juss. Dette kan føre til at for eksempel sterkt religiøse grupper godtar informasjonen. Et eksempel er at JURK alltid får forelese hos Urtehagen skole³⁹⁹, mens Regnbueprosjektet ble nektet adgang.⁴⁰⁰ Begrunnelsen for å

³⁹⁹ En muslimsk privatskole for kvinner i Oslo.

⁴⁰⁰ Intervju med Waagø og mine observasjoner.

nekte Regnbueprosjektet var at de snakker om for tabubelagte ting. Dette gjør JURK også, forskjellen må derfor være at JURK snakker ut i fra et juridisk perspektiv.

Den fagfokuserte metoden gir også adekvat rettighetsinformasjon. Ettersom den legger mye opp til hjelp til selvhjelp, gir den grunnlaget for at minoritetskvinnene kan gå ut i samfunnet i ettertid og utføre den plikten man har til å opplyse seg selv.

3.1.4 Sammenblanding av de to metodene

I mitt empiriske materiale forekommer det eksempler på en sammenblanding av de to metodene. Ett eksempel er da JURK foreleste hos PMV.⁴⁰¹ I disse situasjonene er JURK på besøk hos PMV, som benytter den kultursensitive metoden, mens JURK benytter seg av den fagfokuserte metoden. Den naturlige hjelperen for den etniske gruppen JURK foreleste for, fungerte som tolk, og på denne måten utfylte den naturlige hjelperen mangelen den fagfokuserte metoden lider av; språkbarrieren. Den naturlige hjelperen kjenner også kvinnene godt, dermed kan hun samarbeide lett med JURK gjennom å vite hva kvinnene ønsker, og særlige problemer gruppen har. På denne måten får kvinnene mer ut av foredraget, enn hvis JURK alene var tilstede.

Den samme sammenblandingen oppstår også når det foreleses om utlendingsrett i samfunnsfagopplæringen. Informasjonen som blir gitt i denne timen, er kun utlendingsrett og blir formidlet av en jurist. Det blir således direkte kontakt mellom tilhører og formidler. Juristen som formidler informasjonen, er opprinnelig fra Sudan, og når han formidler informasjonen til sin egen etniske gruppe, blir metoden en del av den kultursensitive metode. Når det blir forelest i de andre klassene, oversetter lærerne til språket elevene forstår. Metoden blir således en blanding av den fagfokuserte og den kultursensitive metoden.

⁴⁰¹ 28.05.08 og 04.06.08.

3.2 Ulike metoder utprøvd gjennom Skoleprosjektet og deres virkning

3.2.1 Innledning

Under dette punktet foretas det en beskrivelse og analyse av ulike metoder utprøvd gjennom JURK. Jeg har observert disse ulike måtene å gi informasjon på og vil i det følgende komme med noen sammenlignende betraktninger.

3.2.2 Betydning av komparativrettslig

Ideen til å formidle rettighetsinformasjon i en komparativ rettslig og normpluralistisk kontekst oppstod da JURK våren 2007 foreleste i en moske⁴⁰². Erfaringene her i fra var at deltagerne forstod lite av det som ble formidlet av informasjon og ønsket en sammenlikning med sin hjemlandsrett. Videre ønsket de informasjon på urdu. En av saksbehandlerne på prosjektet var da av pakistansk opprinnelse og forsøkte å simultanoversette til urdu. Dette fungerte likevel ikke så bra fordi saksbehandleren ikke var forberedt og følte seg ubekvem i rollen. Hun var yngre enn de fleste kvinnene i moskeen og følte at hun hadde lite autoritet når det gjaldt å fortelle dem om håndteringen av vold i nære relasjoner. Under samtaler med deltagerne i etterkant av prosjektet kom det frem at mange ønsket informasjon om arverett. Transnasjonale arvespørsmål er, i følge disse kvinnene, et voksende problem blant pakistanere.

Med bakgrunn i disse erfaringene holdt JURK et komparativt rettslig foredrag i den samme moskeen.⁴⁰³ En lignende sesjon ble også gjennomført for PMVs pakistanske kvinnegruppe.⁴⁰⁴ Foredraget i moskeen ble gjennomført i samarbeid med Shaheen Sardar Ali⁴⁰⁵ og Rukhsana Ashraf⁴⁰⁶. Opplegget var slik at JURK først snakket om norsk lov på

⁴⁰² JURK holdt Skoleprosjektet i Islamic Culture Center's (ICC) lokaler den 05.05.07.

⁴⁰³ Foredraget ble gjennomført i Islamic Culture Center's (ICC) lokaler den 13.04.08.

⁴⁰⁴ Denne sesjonen ble holdt i PMVs lokaler den 04.06.08.

⁴⁰⁵ Ali er professor II på avdeling for kvinnerett ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo.

⁴⁰⁶ Mastergradstudent ved avdeling for Kvinnerett. Hun skriver avhandling om arveretten i en norsk-pakistansk kontekst. Masteravhandlingen ble levert høst 2008.

norsk, etterfulgt av Ali og Ashraf, som snakket om de parallelle rettighetene i pakistansk og islamsk rett på urdu. På denne måten fikk kvinnene relatert de norske rettsreglene til sin egen rett, og dermed sett retten i et komparativt perspektiv. Da JURK holdt en lignende sesjon for PMV, var kun Ali tilstedet. Opplegget var likevel likt, men unntak av delen om arverett.

Erfaringene fra disse sesjonene var veldig positive. Deltagerne stilte mange spørsmål i etterkant og mange ønsket å snakke med Ali om sin sak, privat. Tilbakemeldingene fra kvinnene var at de forstod mye og følte at retten ble deres egen.⁴⁰⁷ Dette særlig fordi kvinnene kunne se at det ikke er så store forskjeller mellom islamsk rett og norsk lov, og at det å følge norsk lov ikke er uislamsk. Språket som ble brukt var en blanding av urdu og norsk, og alle språkfordeler ble derfor oppfylt, både fordi kvinnene fikk informasjon på eget språk og lærte de norsk juridiske termene.

Denne utprøvingen er et eksempel på rettighetsinformasjon formidlet i et kulturelt perspektiv. Utprøvingen viser at den kultursensitive metode kan gjøres på mange måter. Den kan ende opp i koranlesning eller som en akseptering og forståelse av norsk rett som sin egen. I begge tilfeller blir den norske retten diskutert i sammenheng med hjemlandets normer og regler.

3.2.3 Betydning av hvem som formidler

Det ovenfornevnte punktet viser også at hvem som formidler informasjonen er av betydning. Da JURK var alene første gang i moskeen oppnådde man ikke samme kontakt med tilhørerne, som den påfølgende gangen da Ali foreleste. Dette kan være en indikasjon på at alder, kunnskap og samme etniske bakgrunn er viktige faktorer for å oppnå en god kommunikasjon.

⁴⁰⁷ Oppsummeringsnotat fra Ali og egne samtaler med deltagerne.

3.2.4 Betydning av utdanning fra før

Vanligvis har gruppene JURK foreleser for lite utdanning eller ingen fra før. Likevel hadde en av klassene JURK forleste for, kun elever med høy utdanning. Dette var en klasse hos Asker folkeuniversitet. Elevenes bakgrunn fikk betydning for hvilke spørsmål de stilte. Elevene så nyansene og uklarhetene i jussen og spurte flittig. Skoleprosjektets utforming fungerte likevel godt, men foredraget burde kanskje ha vært noe mer detaljert. Det er dermed en fordel og undersøke hvilket utdanningsnivå elevene har, før man reiser ut og holder foredrag.

3.2.5 Betydning av samfunnsfagsopplæring

Urtehaven friskole⁴⁰⁸ har to norskopplæringsløp, ett hvor elevene kun lærer norsk, og ett hvor de lærer samfunnsfag i tillegg. På denne skolen fikk jeg muligheten til å observere Skoleprosjektet holdt for en klasse uten samfunnsfagopplæring og en klasse med denne opplæringen. Jeg kunne således observere om en klasse som har generell samfunnsfagopplæring, skjønner og kan mer om rettigheter enn en klasse som ikke mottar opplæring i samfunnsfag. Det var ingen merkbar forskjell mellom disse klassene, noe som kan tyde på at samfunnsfaginformasjonen som gis, ikke har rettigheter for øyet. Læreren for samfunnsfagopplæringen bekreftet dette.⁴⁰⁹ Hun fortalte at de for det meste ga opplæring i vanlig samfunnslære og ikke i juss. Hun påpekte også at hun selv ikke hadde noen kunnskap om juss, men ønsket gjerne å lære. Dette kan tyde på at norsk med samfunnsfagopplæring ikke nødvendigvis et godt alternativ til ren rettighetsinformasjon.

⁴⁰⁸ Skolen er en muslimsk privatskole for kvinner hvor elevene kun er muslimer, men med ulik etnisk bakgrunn.

⁴⁰⁹ Intervju med Camilla Raudberget, 28.09.07.

4 Oppsummering

Fremstillingen ovenfor viser at det gis mye rettighetsinformasjons til minoritetskvinner ved benyttelse av ulike metoder. For oppsummere hvilke tiltak som er statlige og privat, og hvilken metode det enkelte tiltak bruker har jeg laget en tabell:

	Kultursensitiv rettighetsinformasjonsformidling	Fagfokusert rettighetsinformasjonsformidling
Statlig	<ul style="list-style-type: none">• Norskopplæring med samfunnsfag• Regnbueprosjektet	<ul style="list-style-type: none">• Likestillings- og diskrimineringsombudet• Oslo kommune fri rettshjelp• Utlendingsrettsopplæringen i Norskopplæring med samfunnsfag
Privat	<ul style="list-style-type: none">• Primærmedisinsk verksted	<ul style="list-style-type: none">• Juss-Buss• JURK

Nedenfor foretar jeg en nærmere analyse av den rettighetsinformasjonen som gis holdt opp mot de internasjonale føringene det ble redegjort for i del II.

Del IV: Norges forhold til de internasjonale forpliktelsene: Realiteten holdt opp mot det juridiske rammeverket

1 Introduksjon

Under denne delen vil realiteten det er redegjort for under del III, vurderes i lys av foreliggende menneskerettsstandarder, som det er redegjort for under del II. På denne måten kan det foretas en analyse av hvordan disse forpliktelsene gjennomføres eller kan gjennomføres i norsk praksis. Først drøftes kravet til tilgjengelig rettighetsinformasjon. Under dette punktet vil også diskrimineringsstandarden drøftes. Deretter drøftes det om rettighetsinformasjonen som gis er i tråd med kravene til forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat informasjon.

2 Kravet til tilgjengelig rettighetsinformasjon

2.1 Det udekkede rettighetsinformasjonsbehovet.

Om rettighetsinformasjonsbehovet er dekket eller udekket kan si oss noe om tilgjengeligheten av rettighetsinformasjonen. Rettighetsinformasjonsbehovet er det redegjort for under del III punkt 2.3.

Utgangspunktet er at staten har en plikt til å gjøre rettighetsinformasjon tilgjengelig for sine borgere. Der rettighetsinformasjonsbehovet ikke er dekket av et statlig tiltak, er behovet udekket. Der rettighetsinformasjonsbehovet er dekket av private tiltak, bør det offentlige støtte opp under disse og passe på at informasjonsformidlingen tilfredsstiller kravene menneskerettighetene oppstiller.

Det meste av rettighetsinformasjonen er tilgjengelig på internett. For eksempel er alle lover offentlige og tilgjengelig på nett. Men rettighetsinformasjonsplikten til staten strekker seg lenger enn til bare å gjøre informasjonen tilgjengelig på nettet, tilgjengeligheten bør tilrettelegges. Dette gjør staten allerede til dels ved å ha brosjyrer tilgjengelig på offentlige kontorer og gjennom det offentliges veilednings- og informasjonsplikt. Grunnet minoritetskvinnens språklige og sosiale situasjon, kreves det særlig tilrettelegging av informasjon til denne gruppen. I avhandlingens forstand er det kun rettighetsinformasjon tilrettelagt for minoritetskvinnene, som dekker rettighetsinformasjonsbehovet og er tilgjengelig.

Den obligatoriske samfunnsfagopplæringen er det offentlige rettighetsinformasjonstiltaket som når ut til flest minoritetskvinner. Denne når likevel kun ut til minoritetskvinner innvandret etter 1.september 2005. Det er således en stor gruppe minoritetskvinner som ikke omfattes. Rettighetsinnholdet i opplæringen er, som det er redegjort for ovenfor, avhengig av læreren og elevenes ønsker og behov. Rettighetsinformasjonsformidlingen kan være alt fra innholdsrik og bred, til nærmest ingenting. Det er derfor vanskelig å si noe generelt om rettighetsinformasjonsbehovet blir dekket gjennom dette prosjektet. Et unntak her er opplæringen i utlendingsrett som gis til alle deltagerne. Samfunnsfagopplæringen gis i 50 timer og blir gitt i løpet av de tre første årene minoritetskvinnene er i Norge. Det er således ikke noe tiltak som går over lang tid, eller som gjelder lenger ut i oppholdsperioden.

LDO har vært ute blant minoritetskvinner en gang. Dette var et enkeltstående initiativ og foredraget kan ikke sies å dekke rettighetsinformasjonsbehovet. Regnbueprosjektet er nedlagt og Oslo kommune fri rettshjelp er foreslått nedlagt på neste års budsjett, disse bidrar derfor ikke til å gjøre rettighetsinformasjon tilgjengelig for minoritetskvinner og vil derfor ikke bli drøftet videre. Nedleggelsen kan likevel synes å være på kollisjonskurs med det offentliges minimumsforpliktelse: å gjøre rettighetsinformasjon tilgjengelig for alle samfunnsborgere.

De statlige rettighetsinformasjonstilbudene kan verken sammen eller hver for seg, sies å dekke det eksisterende rettighetsinformasjonsbehovet og det foreligger således et gap mellom standardene og det faktiske tilbudet. Dette er således ikke i tråd med prinsippet om tilgjengelig informasjon som menneskerettighetene stadfester.

Neste spørsmål er hvorvidt dette udekkede behovet er avhjulpet av de private rettighetsinformasjonstiltakene.

Juss-Buss informerer kun om utlendingsrett og bare til norskopplæringsklasser. De når således ut til et vilkårlig og begrenset antall minoritetskvinner. PMV når ut til et bredt antall minoritetskvinner og er fast og varig tiltak for minoritetskvinner. Likevel tilhører minoritetskvinnene en etnisk gruppe, og er deltager etter ”jeg kjenner en som kjenner en...” –prinsippet. På denne måten når ikke PMV ut til alle; minoritetskvinnen er avhengig av å tilhøre eller bli en del av et bestemt miljø. Dog forsøker PMV å rekruttere kvinner som er isolerte i eget hjem. Likevel rekrutterer for eksempel ikke den pakistanske kvinnegruppen, kvinner med thailandsk opprinnelse som ikke kommer seg ut.

Rettighetsinformasjonsformidlingen er avhengig av deltagernes ønsker og behov. Det er derfor her, som under samfunnsfagopplæringen, vanskelig å si noe konkret om hvilke deler av informasjonsbehovet som faktisk blir dekket.

JURK når ut til mange minoritetskvinner i ulike miljøer. Skoleprosjektet er således det prosjektet jeg har sett på, som når ut til flest minoritetskvinner. Likevel er Skoleprosjektet ikke av en oppfølgende karakter. All erfaring viser at minoritetskvinner har problemer med å oppsøke hjelp på egen hånd. Den tiden JURK er hos kvinnene kan derfor ikke sies å være tilstrekkelig for å bygge opp et tillitsforhold til den enkelte kvinne. På den andre siden kan organisasjonen JURK sies å ha bygget opp et tillitsforhold til gruppen minoritetskvinner, noe det stadig økende antall henvendelser kan tyde på. Temaene JURK foreleser om, er faste og der og da uavhengige av gruppens ønsker. Foredraget dekker således noe av rettighetsinformasjonsbehovet innen områdene ekteskap, vold og mishandling, hjelp og støtte fra staten, barnerett og utlendingsrett. Likevel er foredragets innhold preget av

pensum på master i rettsvitenskap, dette kan synes naturlig ettersom foredragsholderne er studenter og det er disse områdene de føler seg tryggest innen.

Rettighetsinformasjonen som gis er samlet sett preget av vilkårlighet og lite fasthet, det er derfor vanskelig å fastlegge konkret hvorvidt rettighetsinformasjonsbehovet er dekket eller ikke. Staten har et ansvar for å tilse at rettighetsinformasjon er tilgjengelig for alle. Ansvaret kan ikke sies å være oppfylt i dag. Det foreligger således ett behov for mer systematisk offentlig politisk handlekraft både fra stat og kommune, i forhold til rettighetsinformasjonens nedslagsfelt, emner, organisering og økonomisk innsats.

2.2 Diskrimineringsstandarden holdt opp mot den kjønne virkelighet

Under del III punkt 2.1.1.2 ble det redegjort for minoritetskvinnens faktiske tilgang til samfunnsfagopplæringen. Det ble konkludert med at kvinner innvandrerer annerledes enn menn, fordi minoritetskvinnene hovedsakelig innvandrer gjennom familieforeningsinstituttet, og på grunn av dette har mindre tilgang på opplæringen. Konsekvensen er en indirekte forskjellsbehandling av minoritetskvinner, selv om lovverket er helt kjønnsnøytralt. Hvis man holder diskrimineringsstandarden det er redegjort for ovenfor opp mot denne kjønne virkeligheten, ser man at minoritetskvinnen blir indirekte diskriminert etter KDK art.1 og likestillingsloven §3.

Videre, kan man si at minoritetskvinnen generelt har dårligere forutsetninger i samfunnet enn minoritetsmannen. Dette fordi familieforening forutsetter at man blir forent med et familiemedlem allerede bosatt i Norge. Førstkommende må orientere seg selv på en helt annen måte enn den som kommer som nummer to. Når kvinnene oftest kommer som nummer to, lærer de mindre om det norske samfunnet og av det norske språket. Dette forsterkes ved at mange minoritetskvinner kommer fra mannsdominerte kulturer, hvor kvinnens stilling er svak og underlegen. Kvinnene er vant til at mannen tar ansvar og er

familiens ansikt utad.⁴¹⁰ Minoritetskvinner kommer derfor mer bakpå med tilegnelsen av rettighetsinformasjon gjennom de tradisjonelle informasjonskanalene, enn mannen.

Erfaringer gjort av informasjonstiltakene underbygger dette. Rektoren på Lakkegata norskopplæring har for eksempel sett det som nødvendig å skille menn og kvinner totalt. Etter hennes erfaringer lærer minoritetskvinner dårligere med menn til stede.⁴¹¹ JURK og Juss-Buss har også erfart at minoritetskvinner enten ikke kommer⁴¹² eller kommer i følge med en mann til klientmøte.⁴¹³ JURKs kun kvinner-holdning medfører at kvinnen må være alene på klientrommet og snakke sin egen sak, mannen må sitte utenfor og vente. Dette kan tale for at informasjonen blir mest tilgjengelig for minoritetskvinner når denne gis til kvinner alene eller i rene kvinneklasser.

I intervjuet med de naturlige hjelperne hos PMV kom det frem at de antok at grunnen til at kvinnene på senteret vet lite om sin rettstilling i Norge, var nettopp at kvinnene ofte blir importert som ektefeller for menn med fast opphold i Norge. På denne måte kommer kvinnen til en etablert familie og følger derfor dens skikker og normer. De trenger derfor ikke lære om det norske samfunnet for å overleve. Kvinnene er også ofte analfabeter, noe som gjør det ytterligere vanskelig å oppfatte skriftlig informasjon om rettigheter. Ektemennene er heller ikke ofte interessert i å la kvinnene gå ut eller fortelle dem om sine rettigheter. De er ofte redde for at kvinnene skal bli for frigjorte og skape skam for familien. Disse kvinnene forblir derfor uopplyste.

⁴¹⁰ Rismark (2000) s.42. Rismark spør en lærer for minoritetskvinner hvorfor hun er så opptatt av å bli mer samfunnsengasjert: "Innvandrerkvinner har en tendens til å melde seg ut ved å la mannen ivareta kontaktene utad mens de selv styrer hjemmets domene."

⁴¹¹ Samtale med rektor Lakkegataskole, 27.03.08.

⁴¹² Juss-Buss (2000) og Graver (2002) s.109. Disse kildene tolker underrepresentasjonen ut av statistikken til Juss-Buss: få kvinner med innvandringsbakgrunn ift til menn.

⁴¹³ Samtaler med saksbehandlerne på JURK og Juss-Buss.

Ovenfor beskrives en struktur i samfunnet som gjør at minoritetskvinner har færre forutsetninger enn andre i samfunnet, grunnet minoritetskvinnens kjønnsstereotype trekk og hennes etniske tilhørighet. Dette eksemplifiseres gjennom at minoritetskvinnen får mindre tilgang til informasjon generelt fordi hun har innvandret. Og samtidig mindre tiltang til de statlige og private tilrettelagte tiltakene fordi hun er kvinne. Det foreligger dermed en strukturell diskriminering av minoritetskvinnen etter KDK art.5a.

Minoritetskvinnen blir også et offer for det som kalles interseksjonalitetsdiskriminering⁴¹⁴. Interseksjonalitet foreligger der kombinasjonen av flere diskrimineringsgrunnlag gjør at minoritetskvinnen blir diskriminert. Kombinasjonen er her avgjørende for at denne typen diskriminering inntreffer. Der minoritetskvinnen blir diskriminert både på grunnlag av kjønn og etnisitet, samtidig og uavhengig av hverandre, blir diskrimineringen kalt multippeldiskriminering.⁴¹⁵

Norge er forpliktet etter de internasjonale konvensjonene til å bekjempe alle typer diskriminering. Norge er således forpliktet til å tilrettelegge slik at minoritetskvinner kan delta på lik linje med andre i samfunnet. Tilrettelagt rettighetsinformasjon til minoritetskvinner, er et tiltak som kan utjevne den forskjellbehandling de blir utsatt for. En mulig måte å tilrettelegge informasjonstiltak på, kan for eksempel være å gi informasjon i rene kvinneklasser. På denne måten kan man unngå mange av de kulturelle barrierene minoritetskvinner hindres av. Dette vil være i tråd med KDK art.4, ettersom et slikt tiltak tar sikte på å fremme likestilling mellom kjønnene.

⁴¹⁴ Crenshaw (1989) er opphavskvinnen til interseksjonalitetsbegrepet. Begrepet ble dannet etter en rettssak i USA, hvor svarte kvinner ikke fikk reist sak fordi de ikke var diskriminert på grunnlag av kjønn eller rase.

⁴¹⁵ DEMROK-seminar, 20.11.08, innleder Ronald Craig.

3 Kravene til forståelig, aktuell, pålitelig og adekvat rettighetsinformasjon

3.1 Introduksjon

Kravene til tilgjengelighet og tilrettelegging av rettighetsinformasjonen som følger av SP, ØSK og KDK, er utdypet gjennom fire krav til uformingen av rettighetsinformasjonen; forståelighet, aktualitet, pålitelighet og adekvans. Under dette punktet drøftes det om den rettighetsinformasjon som blir gitt til minoritetskvinner, oppfyller disse kravene. Det er først og fremst de statlige tiltakene som er en del av statens oppfyllelse av menneskerettighetene. Likevel skal staten påse og legge til rette for at de private tiltakene overholder menneskerettighetenes føringer.⁴¹⁶ De private tiltakene har også offentlig støtte. Det er derfor interessant å drøfte både de statlige og private tiltakene. Fremstillingen nedenfor er derfor en samlet fremstilling av de ulike kravene.

3.2 Praksis i forhold til forståelighetskravet

Forståelighetskravet inneholder et språkkrav og et krav om at metoden informasjon formidles på, skal være forståelig for minoritetskvinnene.

Samfunnsfagopplæringen gir informasjon på et språk elevene forstår. Språkkravet er derfor oppfylt. Det er ikke oppmerksomhet rundt hvordan den muntlige fremstillingen av rettighetsinformasjon skal være i ressurspermen for lærere og instruktører. Det er derfor vanskelig å vurdere om eventuell rettighetsinformasjon som formidles i undervisningen er forståelig for elevene. Utlendingstimen fremstår som et unntak, her er jussen forenklet og eksemplifisert, noe som gjør den mer forståelig for minoritetskvinnene. Praktiske hensyn er tatt, som at UDIs hjemmeside brukes flittig i undervisningen. Det skriftlige materiale som elevene sitter igjen med, er lærebøkene. I disse bøkene er mye av jussen eksemplifisert og gjort enklere. All rettighetsinformasjonsformidling bærer likevel preg av mye tekst og få tegninger. Noen steder er det laget punkter med vilkår. Lærebøkene blir utgitt på mange språk og det er således letter for deltagerne å tilegne seg informasjonen, forutsatt at de kan

⁴¹⁶ Se del II punkt 2.5.1.

lese og skrive. Læreboksmateriale tilfredsstiller kravet til forståelighet, men kunne nok vært gjort enda enklere ved for eksempel visuelle illustrasjoner.

Legal empowerment-forskning viser at det er viktig for minoritetskvinnene å motta informasjonen gjennom undervisning. Dette fordi minoritetskvinnen ofte ikke er vant til å lese for å tilegne seg informasjon. Samfunnsfagopplæringen er en kombinasjon av muntlig og skriftlig tilnærming til informasjonen. Dette er positivt og gjør undervisningen mer forståelig. Opplæringen legger likevel ikke opp til noe rollespill eller sang, slik som legal empowerment-forskningen til Tsanga anbefaler.⁴¹⁷

Samfunnsfagopplæringen dekker kun rettighetsinformasjonsbehovet tidlig i oppholdstiden for minoritetskvinnen. Rettighetsinformasjon tilgjengelig på et senere tidspunkt er informasjon tilgjengelig på internettet, i statlige brosjyrer og særtiltak som tvangsekteskapstelefonen. Denne informasjonen er stort sett på norsk.⁴¹⁸ Alle utlendinger har en plikt til å gjennomføre 250 timer norskopplæring. Spørsmålet blir således om man kan si at minoritetskvinnen kan tilstrekkelig norsk til å tilegne seg den informasjonen som er tilgjengelig. Svaret på spørsmålet vil være en konkret vurdering av den enkelte minoritetskvinne. Erfaringer fra den empiriske undersøkelsen viser likevel at minoritetskvinner generelt kan lite om innholdet i norske juridiske termer, selv om de har lang oppholdstid i Norge. Dette tyder på at språkopplæringen ikke er tilstrekkelig til å forvente at minoritetskvinnene skal kunne orientere seg på egenhånd i etterkant. Til dette kommer den særlige kulturelle kontekst kvinnene lever i. Det kan ikke forventes at kvinnene skal prestere det samme som menn etter endt norskopplæring. Dette taler for at tilbudet burde vært bedre tilrettelagt kvinnes faktiske situasjon, som for eksempel å gi rettighetsinformasjon over lenger tid til kvinner og mer tilpasset deres problemområder.

⁴¹⁷ Tsanga (1999) for eksempel s.115-119 og 124.

⁴¹⁸ Noen brosjyrer er oversatt, jeg ringte informasjonsforvaltningen 19.11.08 for å få en oversikt. De hadde ingen slik oversikt.

På grunnlag av lærebøkernes kvalitet sammenholdt med den muntlige undervisningen kan man si at disse er i tråd med kravet til forståelig rettighetsinformasjon ved begynnelsen av oppholdet for minoritetskvinnen. Ettersom minoritetskvinnene etter endt opplæring, må forholde seg til nettet og brosjyrene, er ikke informasjonen like forståelig over tid.

Av de private tiltakene er det kun PMV som oppfyller språkkravet til forståelighet, fordi de gir informasjon på deltagernes eget språk. Verken JURK eller Juss-Buss tilbyr informasjon på et annet språk enn norsk.

Når det gjelder metoden informasjonen formidles på, har PMV mer fokus på den kulturelle situasjon minoritetskvinnene står i, enn det JURK og Juss-Buss har. PMV synes og lykkes meget godt med å formidle forståelig informasjon til sine deltagere. JURK har også utviklet en formidlingsmetode som erfaringsmessig er lett tilgjengelig og forståelig for minoritetskvinnene. Kvinnene får dog ikke noen formidling i en normpluralistisk kontekst. Både PMV og JURK er spesielt tilrettelagt for minoritetskvinner og har kun oppmerksomhet på deres faktiske situasjon. Disse to prosjektene er de eneste som tilrettelegger så klart for minoritetskvinner. Erfaringene er gode og er således et argument for at minoritetskvinner lærer best i kvinneklasser og når opplegget er laget med utgangspunkt i kunnskap om kvinnes situasjon.

3.3 Praksis i forhold til aktualitetskravet

Aktuell informasjon handler om at informasjonen skal være relatert minoritetskvinnenes faktiske situasjon.

Samfunnsfagopplæringen er utformet med sikte på å være aktuelt for elevene. Dette fordi lærere med samme etnisk bakgrunn, har mulighet til å velge ut aktuelle temaer de selv har erfart, og som ofte er særlig aktuelle for den etniske gruppen de selv representerer. Foredraget i utlendingsrett er også et supplement for å gjøre undervisningen mer aktuell.

Departementet som har utarbeidet lærerplanen⁴¹⁹ har også forsøkt å lage undervisningen mer aktuell for kvinner ved å ha fokus på tre kvinnetemaer; tvangsekteskap, omskjæring og likestilling. Utover dette har ikke undervisningen noe kjønnsperspektiv eller noen særlig tilrettelegging for kvinner.

Alle de private tiltakene foreleser om rettigheter de anser ut i fra egen erfaring å være aktuelle for minoriteter. Likevel er det ingen som foreleser om arverett og diskrimineringsrett, temaer som er etterspurt i Skoleprosjektet. Aktualiteten er forskjell mellom PMV og JURK og Juss-Buss. PMV formidler informasjon på grunnlag av problemstillinger de naturlige hjelperne selv har erfart. JURK og Juss-Buss gir informasjon om rettsområder deres konkrete saksbehandling viser at er aktuell. Juss-Buss har ikke noe kjønnsperspektiv på sin formidling. JURK på den andre siden har utarbeidet sitt informasjonsmateriale etter hva deres saksbehandling viser er mest aktuelle problemstillinger for minoritetskvinner. Det kan argumenteres for at JURKs utvalg av aktuell informasjon er den mest representative for minoritetskvinnens situasjon og aktuelle juridiske problemer, selv om arverett og diskrimineringsrett mangler.

3.4 Praksis i forhold til pålitelighetskravet

Pålitelighetskravet krever at informasjonen som formidles er riktig og kvalitetssikres. I dag foreligger det ingen kvalitetssikring eller evaluering av rettighetsinformasjon formidlet gjennom noen av prosjektene.

Verken PMV eller den statlige samfunnsfagopplæringen kan ikke sies å tilfredsstille kravet til pålitelighet. Informasjonen formidles ikke av jurister eller en person med opplæring i juss. Et unntak fra dette er opplæringen i utlendingsrett, som holdes av en jurist. Både JURK og Juss-Buss har juss studenter som formidler informasjon og informasjonen kan således sies å være pålitelig.

⁴¹⁹ Forskrift om lærerplan for norsk og samfunnsfag for voksne innvandrere.

Manglende kvalitetssikring er problematisk med tanke på at alle tiltakene har stor effekt på kvinnenens liv og deres rettsstilling.

3.5 Praksis i forhold til adekvanskravet

I adekvanskravet ligger det at det ikke er alt staten trenger å gi informasjon om, individet har også en plikt til å orientere seg. Staten må likevel legge til rette slik at individet kan tilegne seg de forutsetninger som trengs for å kunne orientere seg om rettigheter i samfunnet. En slikt forutsetning er at man kan norsk og norske juridiske begreper.

Når den statlige samfunnsfagopplæringen er på eget morsmål, lærer ikke deltageren noen norske begreper og har således vanskeligere for å orientere seg i etterkant. Dette er avhjulpet av den ene timen i utlendingsrett, hvor læreren er oppmerksom på å formidle de norske juridiske begrepene. Dette er likevel kun på utlendingsrettens område. En av testene JURK foretok i sitt Skoleprosjekt (del III punkt 3.2.5), viser at samfunnsfagopplæring ikke nødvendigvis bidrar til bedre forståelse av de juridiske begrepene. Dette kan tyde på at det er noe annet eller mer enn samfunnsfagopplæring som skal til for å tilrettelegge minoritetskvinnens møte med det norske samfunnet.

Alle de private tiltakene har hjelp til selvhjelp som overordnet mål og er derfor oppmerksomme på å formidle informasjon som gjør at minoritetskvinnene kan være selvhjulpne i ettertid. Prosjektene kan derfor sies å legge til rette for adekvanskravet. Prosjektene ruste minoritetskvinnen til å klare seg selv i det norske samfunnet.

4 Konklusjon

Norge kan ikke sies å oppfylle forpliktelsen til å gjøre rettighetsinformasjonen tilgjengelig i KDK, SP og ØSK, på en tilfredsstillende måte. Informasjonsformidlingen er likevel usystematisk, fragmentarisk, lite fast og lite helhetlig. Det er gap mellom retten til rettighetsinformasjon slik den kommer til uttrykk i SP, ØSK og KDK, og praksis. All informasjonsformidling er heller ikke like tilgjengelig for begge kjønn. Til dette kommer at kvinner i større grad enn menn, ikke har rett til norskopplæring med samfunnsfag. Videre at minoritetskvinner har større behov for tilrettelegging av informasjon enn andre samfunnsborgere.

Der rettighetsinformasjon blir tilrettelagt og er tilgjengelig gjennom samfunnsfagopplæringen, er undervisningen i tråd kravene til tilgjengelighet, forståelighet og aktualitet. Men ikke kravene til pålitelighet og adekvans. Samfunnsfagopplæringen tar kun i begrenset grad hensyn til minoritetskvinnens særlige situasjon. Det er for eksempel ikke engang drøftet i forarbeidene om klassene burde vært inndelt etter kjønn.

PMV, Juss-Buss og JURK er med på å gjøre rettighetsinformasjon mer tilgjengelig for minoritetskvinner og således med på å dekke rettighetsinformasjonsbehovet. Tiltakene oppfyller i ulik grad kravene til tilgjengelig og tilrettelagt rettighetsinformasjon. PMV skårer poeng på forståelighet og aktualitet. Hvor Juss-Buss og JURK har sterk pålitelighet og adekvans.

Det er det offentlige som har det overordnede ansvaret for å legge til rette for at rettighetsinformasjon når frem til alle samfunnsborgere, herunder minoritetskvinner. De har også ansvaret for å formidle rettighetsinformasjon på en måte som er forståelig, pålitelig, aktuell og adekvat. Det kreves derfor en systematisk gjennomtenkning og prioritering av faglige og økonomiske ressurser i lys av standardene menneskerettighetene oppstiller.

Del V: Konkluderende bemerkninger

1 En effektiv metode for formidling av rettighetsinformasjon

Under dette punktet drøftes hvordan en effektiv formidlingsmetode kan utformes. Metoden som beskrives er den som vokser frem på grunnlag av teoretiske og praktiske erfaringer gjort i løpet av avhandlingskrivingen. Drøftelsen vil være en rettspolitisk drøftelse om hvordan retten burde formidles for å kunne nå flest minoritetskvinner og oppnå legal empowerment (rettslig selvmyndiggjørelse) av minoritetskvinner i Norge. Drøftelsen vil også være et eksempel på hvordan informasjonstiltak tilrettelagt minoritetskvinner kan utformes.

For at rettighetsinformasjon skal nå ut til minoritetskvinner må den være tilgjengelig for dem. Man er i denne prosessen avhengig av å ta inn over seg den sosiale situasjon og kulturelle kontekst minoritetskvinne befinner seg i. Det nærmere spørsmålet blir hvor og hvordan rettighetsinformasjon skal være tilgjengelig. Rettighetsinformasjonen må være tilgjengelig der minoritetskvinner er. Her kan man benytte seg av allerede eksisterende fora der minoritetskvinner oppholder seg. Alt fra offentlige kontorer, som NAV, eller norskopplæringsklassen til private tilbud, som PMV, er steder der rettighetsinformasjon bør være tilgjengelig. I forlengelsen av dette bør det offentlig evaluere møteplasser for minoritetskvinner, slik at alle blir gitt et like godt tilbud. Møteplassene bør også være geografisk tilgjengelig og helst i nærheten av der minoritetskvinne bor. Kvinne bør selv være med på bestemme en eventuell opprettelse av møteplass, slik at det blir et sted de ønsker å benytte.

For at minoritetskvinner skal kunne forstå den informasjonen som gis dem, er det viktig at rettighetsinformasjon blir gitt i en kombinasjon av skriftlig og muntlig fremstilling. Skriftlige fremstillinger, som for eksempel brosjyrer, må være tilgjengelig på et språk

minoritetskvinnene forstår⁴²⁰ og på en måte slik at kvinnene forstår det. Språket må ikke bare være minoritetskvinnens eget, men inneholde oversettelser av sentrale juridiske termer til norsk, slik at minoritetskvinnen kan orientere seg i det norsk samfunnet i ettertid. Et forslag kunne være å lage brosjyrer med to kolonner, hvor den ene var på norsk og den andre på minoritetskvinnens eget språk. Formidlingsmåten kan ikke bare være tekst, men burde inneholde illustrasjoner ved hjelp av tegninger, vilkårsoversikter og for eksempel organisasjonskart over hvordan forvaltningen fungerer.

Muntlige fremstillinger bør også være både på minoritetskvinnens eget språk og norsk. Den som underviser burde ha enkle powerpoint-foiler med problemstillinger som er identifiserbare for minoritetskvinnene, tegninger og vilkårsoversikter. Skriftlig materiale om det som undervises, bør deles ut parallelt med undervisningen slik at minoritetskvinnen slipper og ta notater og kan lese selv etterpå. Informasjonen bør også gis i rene kvinneklasser eller at det er mulig å velge kvinneklasser, da erfaringer viser at kvinneklasser skaper best læringsmiljø for minoritetskvinner.

Både muntlig og skriftlige fremstillinger bør formidle jussen i et normpluralistisk og komparativrettslig perspektiv, slik at minoritetskvinnen kan sammenlikne med hennes respektive hjemlands rett. Dette er viktig for å kunne oppnå aksept og en dypere forståelse av den norske retten hos minoritetskvinnene, slik at retten får legitimitet.

Rettighetsinformasjonsmateriale må alltid formidle hvordan og hvor man kan få hjelp til å hevde de rettigheter det gis informasjon om. Videre hvor man kan henvende seg for å få mer informasjon om de ulike rettsområdene.

All erfaring tilsier at rettighetsinformasjonen bør komme så tidlig som mulig, etter minoritetskvinnens ankomst til Norge. Men Rettighetsinformasjonen må også være tilgjengelig over tid. Minoritetskvinnen vil ofte være restriktive med å tilegne seg nye regler.

⁴²⁰ Forsøk fra Sverige og Nederland har vist at samfunnskunnskap gitt på deltageres morsmål, gir godt læringsutbytte, VOX (2005) s.50.

Det er derfor viktig å gi denne informasjonen ikke en gang, men mange ganger i løpet av minoritetskvinnens opphold i Norge. Man kan ikke forvente at kvinnene tar retten til seg med en gang. For å oppnå forandring må man påvirke over tid.

For å kartlegge hvilke rettsområder det skal formidles informasjon om, bør myndighetene gjøre systematiske undersøkelser i kryssningsfeltet av juss, rettshjelpsforskning, sosiologi, pedagogikk og sosialantropologi for å finne de mest aktuelle temaene for minoritetskvinner. Informasjonen bør videre ha oppmerksomhet på hovedreglene i jussen, men unntak burde også formidles der dette er påkrevd for å gi et riktig bilde av jussen.

Det er viktig at rettighetsinformasjonsformidlingen kvalitetssikres. Dette har to sider. For det første må innholdet i det juridiske materialet være utarbeidet av en jurist og helst en som jobber med det aktuelle rettsområdet. For det andre må undervisning i rettighetsinformasjon kvalitetssikres gjennom statlige kontroller. Det er viktig at den informasjonen som gis, er faglig korrekt og at alle temaer formidles til kvinnen, slik at alle blir gitt like muligheter.

Denne metoden å formidle rettighetsinformasjon på, kaller på mye ressurser og tett samarbeid mellom ulike fagfelt. For å utdype og tilrettelegge metoden enda bedre, burde det forskes mer på hvordan rettighetsinformasjon kan formidles til minoritetskvinner i en mer vestlig kontekst som Norge. Videre burde det forskes fra ulike fagfelts perspektiver, og ikke kun den juridiske kontekst.

2 Menneskerettighetenes utvikling – fremtiden?

Menneskerettighetene er i stadig utvikling, både når det gjelder tolkning av allerede eksisterende konvensjoner og utarbeidelse av nye. Oppmerksomheten rundt rettighetsinformasjon er voksende. I en av FNs nyeste konvensjoner, CMW⁴²¹, er retten til rettighetsinformasjon klart hjemlet.⁴²² Etter både art.33 og 65 har arbeidsinnvandrere rett til informasjon om sine rettigheter under konvensjonen og om rettigheter vedrørende arbeid generelt i den staten de skal jobbe i. CMW trådte i kraft 1.juli 2003, men er ikke ratifisert av Norge⁴²³. Hvorfor konvensjonen ikke er ratifisert, er ikke begrunnet av norske myndigheter. Ettersom KDK, SP og ØSK er gamle konvensjoner, kan CMW si noe om dagens menneskerettskonvensjoner og hvor langt verden har kommet i utviklingen av menneskerettighetene. Dette kan igjen si oss noe om hva Norge kan vente av føringer og forpliktelse som må overholdes i nasjonal rett..

3 Rettspolitiske anbefalinger

3.1 Utvikling av allerede eksisterende tilbud

Problemstillingen er hva Norge kan gjøre for å bedre tilgjengeligheten og tilretteleggingen av rettighetsinformasjonen for minoritetskvinner.

Hovedanbefalingen er å forbedre det eksisterende tilbud. Myndighetene bør forsøke å nærme seg den effektive metoden det er redegjort for under punkt 1 ovenfor. Det synes derfor mest hensiktsmessig å satse mer på samfunnsfagopplæringen ut i fra det tilbud som allerede eksisterer i dag. Det er likevel viktig at det blir viet mer oppmerksomhet til

⁴²¹ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, heretter kalt CMW.

⁴²² Ibid. se art.33, 37, 38(2) og 65.

⁴²³ Konvensjonen er ratifisert av 51 land, hvor kun tre av statene ligger i Europa: Serbia, Montenegro og Albania.

rettigheter og at undervisningen kvalitetssikres. Slik opplegget er i dag, fremstår det som lite pålitelig for minoritetskvinnen. Et viktig funn er at det hjelper lite å kun informere ved begynnelsen av oppholdet til minoritetskvinnen. Det må derfor også lages et informasjonstilbud senere i oppholdet. Hvorvidt en slik opplæring skal være statlig eller privat, tar jeg ikke stilling til.

En annen mulighet, er å benytte seg av den lovpålagte pådriverrollen til LDO. Dette vil kun hjelpe på informasjon om diskrimineringsvernet. Men diskriminering er som vi har sett i denne avhandlingen et sentralt problem i minoritetskvinnens liv og hemmer dem fra å benytte seg av de rettigheter de har. Menneskerettighetene kan således legge føringer på hvordan LDO skal prioritere ressursene sine.

Videre kunne man tenke seg et mer effektivt og helhetlig tilbud hvor man kunne kombinert flere fagfelt i ett stort hjelpeorgan. Dette fordi juridiske problemer og informasjonsbehov sjelden kommer alene, men i kombinasjon med mange ulike sosiale problemer.

3.2 Rettighetsinformasjon som integreringsmodell

Erfaringer gjort i denne prosessen, viser at jo mer minoritetskvinner vet om egen rettstilling, jo mer kan de ta bevisst stilling til det samfunnet de lever i.

Rettighetsinformasjon kan derfor også gjøres til en integreringsmodell og bør være en del av myndighetenes integreringsarbeid. Når rettighetsinformasjon blir gitt i et pluralistisk perspektiv, kan minoritetskvinnene kombinere det de har med fra opprinnelseslandet, med det de lærer i Norge.⁴²⁴

Når den statlige rettighetsinformasjonen gis utelukkende i et kulturell kontekst gjennom samfunnsfagopplæringen, kan man spørre seg om man segregerer en etnisk gruppe mer enn å inkludere den. Man kan spørre seg om man har en etnifisering av rettighetsinformasjonen. En slik segregering ser jeg som negativ og mer til hinder for integrasjon og orientering i

⁴²⁴ Se også NOVA (2007) som understreker dette.

samfunnet på egen hånd. Likevel må målet med all informasjon være, at den forstås. Disse to hensynene må avveises nøye ved utformingen av et rettighetsinformasjonsformidlingstiltak.

4 Avslutning

Når man ser de sterke føringene menneskerettighetene har utviklet på rettighetsinformasjonsområde og den fremtiden menneskerettighetene legger opp til, bør Norge foreta en evaluering av sitt rettighetsinformasjonstilbud og ta innover seg den virkelighet som eksisterer i dagens samfunn. Norge bør jobbe for legal empowerment av minoritetskvinner ikke bare i utenrikspolitikken og i utviklingsland, men også i forhold til svake grupper, her under minoritetskvinner, i Norge.

Liste over forkortelser

KDK	FNs konvensjon om å fjerne alle former for diskriminering mot kvinner, Vedtatt av de Forente nasjoner 18.desember 1979
SP	FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, Vedtatt av de Forente nasjoner 16.desember 1966
ØSK	FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, Vedtatt av de Forente nasjoner 16.desember 1966
EMK	Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, vedtatt 4.november 1950
CMW	International Convention on the Protection of the Rights of All Mirgrant Workers and Members of Their Families
Wien-konvensjonen	Wien-konvensjonen om traktatrett av 23.mai 1969
ICJ-statuttene	Statuttene til The Internation Court of Justice
Mrl	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr.30
Likestillingsloven	Lov om likestilling mellom kjønnene av 9.juni 1978 nr. 45
JURK	Juridisk rådgivning for kvinner
Juss-Buss	
PMV	Primærmedisinsk verksted
LDO	Likestillings- og diskrimineringsombudet

Kildeliste

Litteratur:

Ali, Shaheen Sardar, *Gender and Human Rights in Islam and International Law. Equal Before Allah, Unequal Before Man?*. Kluwer International, 2000.

Allott, Antony N, *The limits of law*. London, 1980.

Andenæs, Kristian, *"Kontoret for fri retshjelp: Retshjelp til ubemidlede."* Evaluering av en Oslo-institusjon gjennom 112 år. Oslo, 2005.

Ashraf, Rukhsana, *Normativ pluralisme og arv. Norsk-pakistanske kvinners rett til å sitte i uskiftet bo*, Oslo 2008.

Aubert, Vilhelm, *Rettens sosiale funksjon*. Oslo, 1976.

Bakke, Hjallis Eddie, *Retts hjelp i grise-grendte strøk: om et Juss Buss-prosjekt i Troms 1974*. (1975).

Beauvoir, Simone de, *Det annet kjønn*. Oslo, 2005. Oversatt av Rønnaug Eliassen og Atle Kittang. Oslo 1996.

Bentsen, Heike og Olaf Halvorsen Rønning, *Bruken av unntaksbestemmelsen i lov om fri retts hjelp*. 2008.

Berntsen, Kristin, *Hjelperens rolle i arbeidet med voldsutsatte kvinner og deres barn*. 2008. Krisesentersekretariatet.

Bolstad, Tove M, *Bondekvinne: liv og lov*. Oslo, 1991.

Bolstad, Tove M, *Om kårkontrakter og om tilgiftede kvinners eiendomsforhold til gårder*. Oslo, 1994.

Bolstad, Tove M, *Eiendomsforhold til gårder: om kårkontrakter og tilgiftedes rettigheter*. Oslo, 1995.

Brøther, Mona Elisabeth, Jon-Andreas Solberg og Erik Berg, *Legal empowerment - a way out of poverty, issue 1, June 2006*. 2006.

Brøther, Mona Elisabeth, Jon-Andreas Solberg og Erik Berg, *Legal empowerment - a way out of poverty, issue 2*. Oslo, 2006.

Brøther, Mona Elisabeth og Jon-Andreas Solberg, *legal empowerment - a way out of poverty. June 2007 - issue 3*. Oslo, 2007.

Brøther, Mona Elisabeth og Jon-Andreas Solberg, *Legal empowerment - a way out of poverty issue 4*. Oslo, 2007.

Buestad, Gunhild, Eva Haugen og Wenche Kverneland, *Årsrapport 1978*. Oslo, 1979.

Bull, Kirsti Strøm og Anne Karin Storhaug, *Festskrift JURKs 25 års jubileum: kvinnerett - før og nå, betydningen av rettshjelpstiltak, rettspolitisk arbeid*. Oslo, 2000.

Hellum, Anne, *Legal Advice as research Method in Norwegian and African Women's Law*, s.91.

Bratholm, Anders, *Glimt fra JURKs og kvinneverettens historie*, s.11.

Cook, Rebecca J, *Human rights of women: national and international perspectives*. Philadelphia, Pa., 1994.

Craven, Matthew C. R., *The International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights: a perspective on its development*. Oxford, 1995.

Crenshaw, Kimberly, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, feminist Theory and Antiracist Politics*. 1989.

Dahl, Tove Stang, *Kvinnerett I*. Oslo, 1985.

Dahl, Tove Stang, *Kvinnerett II*. Oslo, 1985.

Danielsen, Kirsten og Ada Engebrigtsen, *Regnbueprosjektet - en evaluering: forebyggende arbeid med minoritetsfamilier*. Oslo, 2007.

Daugstad, Gunnlaug og Torill Sandnes, *Noe er likt - mye er ulikt*. I:SSB (2008).

DEMROK – Demokrati, religionsfrihet og kvinners menneskerettigheter. Artikkelsamling. Se særlig **Hellum, Annes** artikkel, *Se for dere et sammenfiltret kratt: omtale av to bøker om islams samspill med internasjonal og lokal rett, belyst gjennom kvinners stilling i Pakistan*. 20008.

Dolve, Ingebjørg og Janne Grønningen, *Intro: samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Oslo, 2005.

Dolve, Ingebjørg og Janne Grønningen, *Intro: samfunnskunnskap for voksne innvandrere, lærerperm.* Oslo, 2005.

Dyrnes, Joakim, *En studie av et prosjekt rettet mot å forebygge konflikter i minoritetsfamilier*. 2007.

Eckhoff, Torstein, *Statens styringsmuligheter, særlig i ressurs- og miljøspørsmål*. Oslo, 1983.

Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen, *Rettskildelære*. Oslo, 2001.

Eskeland, Ståle og Just Finne, *Almenhetens behov for rettshjelp*. Oslo, 1973.

Eskeland, Ståle og Just Finne, *"Rettshjelp": en analyse og empirisk undersøkelse av tradisjonell rettshjelps muligheter og begrensninger særlig for folk som lever under vanskelige økonomiske eller sosiale kår*. Oslo, 1973.

Europakommisjonen, *Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross-border litigant*. Luxembourg, 2000.

Fastvold, Marianne og Anne Hellum, *Penger og arbeid i ekteskap: et kvinnesyn på familieretten : 3 artikler*. Oslo, 1985.

Feydt, Fridtjof, *Rapport om SØMNA-prosjektet 1.5.1973-30.4.1974*. Oslo, 1974.

Fjordholm, Finn Skre, *"Er det meg, er det han, eller hva er det?": opplevelse og rettsregler i diskriminertes møte med Likestillingsombudet*. (2007).

Freire, Paulo og Odd Are Berkaak, *De undertryktes pedagogikk*. Oslo, 2003.

Glaser, Barney G. og Anselm L. Strauss, *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. New York, 1999.

Graff, Irene, *Empowerment, accountability and equality: quotas for women in international law and Pakistani politics; They give us respect but no rights: women's*

participation in local government in Pakistan, a case study of four union councils in the North West frontier province. Oslo, 2005.

Graver, Ane Broch, *Retts hjelp 2001: behovet for retts hjelp i Oslos befolkning - deriblant et utvalg innvandrerkvinner. Oslo, 2002.*

Haugen, Merethe S. og Elisabeth Vigerust, *Det udekkede behov for retts hjelp: et uløst problem : rapport fra en undersøkelse i Oslo og Akershus i 1991. Oslo, 1992.*

Hellum, Anne og Kirsten Ketscher, *Diskriminerings- og likestillingsrett. 2008.*
Hellum, Anne, *Kvinnekonvensjonens betydning for det alminnelige kjønnsdiskrimineringsvernet, s.58.*

Hellum, Anne, *Kvinnens sosiale rettigheter i utviklingsrettslig perspektiv. København, 2008.*

Hellum, Anne, *Bistandsrelevant kvinnerett: avslutnings rapport, 2002-2007. Oslo, 2007.*

Hellum, Anne, *Women's human rights and legal pluralism in Africa: mixed norms and identities in infertility management in Zimbabwe. 1999.*

Hellum, Anne, Julie Stewart og Agnete Weis Bentzon, *Pursuing grounded theory in law: South-North experiences in developing women's law. Harare, 1998.*

Henriksen, Kristin, *Hvem er de og hvordan går det med dem? I:SSB 2008.*

Høstmælingen, Njål, *Internasjonale menneskerettigheter. Oslo, 2003.*

Johannessen, Roy-Arne, *Retts hjelp i landlige strøk. Tromsø, 2002.*

Johnsen, Jon T, *Juss-buss i Troms*. Oslo, 1978.

JURK *Hverdagsjuss for kvinner*. Oslo, 2004.

Jørgensen, Stine, *Etniske minoritetskvinders sociale rettigheder: arbeidsmarked, seksualitet og uddannelse*. 2007.

Lauvstad, Reidun og Anne Robberstad, *Kjenn din rett*. Oslo, 1992.

Lid, Børre, *Fangers rettshjelpsbehov*. Oslo, 1981.

Linnsund, Øivind... [et al.], *Velkommen: håndbok for nye innbyggere i Norge : innføring i samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Oslo, 2005.

Mathiesen, Thomas, *Retten i samfunnet: en innføring i rettssosiologi*. Oslo, 2005.

Mehdi, Rubya, *Gender and property Law in Pakistan. Resources and Discourses*. DJØF Publishing, 2001.

Møse, Erik, *Menneskerettigheter*. Oslo, 2002.

Narasimhan, Sakuntala, *Empowering women: an alternative strategy from rural India*. New Delhi, 1999.

Nowak, Manfred, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR commentary*. Kehl, 2005. Bibliografi: s. 1245-1258.

Nowak, Manfred, Elizabeth McArthur og Kerstin Buchinger, *The United Nations Convention against Torture: a commentary*. Oxford, 2008.

Opsahl, Torkel, *Internasjonale menneskerettigheter: en foreløpig innføring*. Oslo, 1991.

Opsahl, Torkel, *Internasjonale menneskerettigheter: en innføring*. Oslo, 2003.

Regan, Francis, *The Transformation of legal aid: comparative and historical studies*. Oxford, 1999.

Rismark, Marit, *Klasseromsstudie fra B-løp innenfor norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Trondheim, 2000.

Rosvoll, Berit, *Adgang til forskjellige informasjonskanaler i to lokalsamfunn*. Oslo, 1976.

Ruud, Morten og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett*. Oslo, 2006. 2. utg. 2004.

Schuler, Margaret *Empowerment and the law: strategies of Third World women*. Washington, D.C., USA, 1986.

Schuler, Margaret og Sakuntala Kadirgamar-Rajasingham *Legal Literacy - A Tool for Women's Empowerment*. 1992.

Soar, Peter, *The New international directory of legal aid*. The Hague, 2002.

Stabæk, Monica, *Naturlige hjelpere: en narrativ analyse av de naturlige hjelperne ved Primærmedisinsk verksted og deres omsorgsutøvelse, med utgangspunkt i en fenomenologisk forståelse av omsorgsbegrepet*. 2005.

Søholt, Susanne, *Primærmedisinsk verksted: kartlegging av erfaringer med en pakistansk /norsk helseopplysningsgruppe*. Oslo, 1996.

Søholt, Susanne, *Helsefremmende ledelse: en evaluering av gruppeledere med innvandrerbakgrunn*. Oslo, 1997.

Thun, Cecilie og Katrine Fangen, *Dialog og bottom-up som tiltak mot omskjøring - En evaluering av primærmedisinsk verksteds prosjekt- Memorandum*. (No 2:2007. bind). 2007.

Tsanga, Amy Shupikai, *Taking law to the people - Gender, law reform and community legal education in Zimbabwe*. 1999.

Vogt, Agnes, *Rapport til Justisdepartementet om prosjektet "Kvinnens familierettslige stilling" 1/1-78 - 31/12-78*. Oslo, 1979.

Vogt, Agnes, *Kvinnens rett til fellesboligen ved separasjon og skilsmisse: en undersøkelse av JURK-sakene*. Oslo, 1981.

VOX, Nasjonal senter for læring i arbeidslivet, *Metodisk veiledning - Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere*. Oslo, 2005.

VOX, Nasjonal senter for læring i arbeidslivet, *Ressursperm for lærere og instruktører*. Oslo, 2005.

Walseth, L.T., *Salutogenese og empowerment i allmennmedisinsk perspektiv*. nr 1, 2004: 124 (2004).

Women Living Under Muslim Law – WLUML, *Shifting boundaries in marriage and divorce in Muslim communities*. Montpellier, 1996.

Women Living Under Muslim Law - WLUML, *Knowing our rights- Women, family, laws and customs in the Muslim World*. Lahore, 2003.

Women Living Under Muslim Law - WLUML, *Recognizing til Un-Recognized. I: Inter-Country Cases and Muslim Marriages and Divorces in Britain* (2006).

Wærstad, Tone Linn, *Retten til ikke å bli diskriminert ved skilsmisse: en rettsantropologisk studie av skilte muslimske innvandrerkvinner i Norge*. 2006.

Yin, Robert K, *Case study research: design and methods*. Thousand Oaks, Calif., 2008.

Zetterberg, Hans L, *On theory and verification in sociology*. Totowa, N.J., 1965.
(på svensk: *Om teori och belägg i sociologien*. Uppsala, 1967.)

Supplerende litteratur:

Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter: en innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjon*. Bergen, 2007. 1. utg. 2004

Barnett, Hilaire, *Sourcebook on feminist jurisprudence*. London, 1997.

Barnett, Hilaire, *Introduction to feminist jurisprudence*. London, 1998.

Bull, Kirsti Strøm og Anne Karin Storhaug, *Festskrift JURKs 25 års jubileum: kvinnerett - før og nå, betydningen av rettshjelpstiltak, rettspolitisk arbeid*. Oslo, 2000.
Samtlige artikkler.

Ervik, Helga Fastrup, *Individuell klage som instrument for kvinners menneskerettigheter: spørsmålet om en tilleggsprotokoll til FNs kvinnekonvensjon*. Oslo, 1998.

Francioni, Francesco, *Access to justice as a human right*. Oxford, 2007.

Hellum, Anne og Kirsten Ketscher, *Diskriminerings- og likestillingsrett*. 2008.

Hellum, Anne, *Introduksjon til diskriminerings- og likestillingsretten*, s.17.
Ketscher, Kirsten, *Diskrimineringsforbudet – Nogle generelle overvejelser*, s.33.
Hellum, Anne, *Mot et strukturelt diskrimineringsvern: aktivitetsplikt og midlertidige særtiltak*, s.377.

JURK, *Likestilling: teori og praksis: Skoleprosjektet 1991-1992*. Oslo, 1995.

Loe, Mette Cecilie, *Forholdet mellom kvinners menneskerettigheter og religionsfriheten: belyst gjennom jentebarns vern mot diskriminering under utdanning*. Oslo, 2005.

Nowak, Manfred, *Introduction to the international human rights regime: by Manfred Nowak*. Leiden, 2003.

Opsahl, Torkel... [et al.], *Law and equality: selected articles on human rights*. Oslo, 1996.
Opsahl-bibliografi: s.703-721.

Schuler, Margaret A, *From basic needs to basic rights: women's claim to human rights*. Washington, 1995.

Sørlie, Cathrine, *Kvinne- og kjønnsperspektivet i master i rettsvitenskap: en vurdering av integreringen av kvinne- og kjønnsperspektivet i de obligatoriske fag ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo*. Oslo, 2008.

Thomsen, Ellen Heiberg, *Mediating women's rights in South Africa: a case study*. Oslo, 2000.

Rapporter:

Ali, Shaheen Sardar, Oppsummeringsnotat fra foredraget i moskeen, 13.04.08.

Beijing Declaration and Platform for Action, Fourth World Conference on Women, 15 september 1995

Bufetat, *Regnbueprosjektet 2004-2006*. 2006.

Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008. Mål for inkludering. Vedlegg til St.prp.nr.1(2007-2008), videreført for 2009 i St.prp.nr.1(2008-2009) punkt 2.2.8.

JURK, Årsrapporter fra 1985-2007.

JURK, Årsrapporter Skoleprosjektet fra 1997-2008.

JURK, *Rapport fra Spørreundersøkelse om informasjonstilbudet på asylmottak i Norge*. 2006.

Juss-Buss, Årsrapport, 2007.

Juss-Buss, *Rapport fra Juss-Buss' rettshjelpsprosjekt for innvandrerkvinner 2000*. 2000.

Juss-Buss, *Erfaringsrapport: Oppsummering av erfaringer fra Voksen Opplæringsprosjektet, våren 2007*

Juss-Buss, *Planleggingsdokument for prosjektet våren 2008 Juss-Buss: Voksen Opplæringsprosjektet*.

Kirkens Bymisjon, Oslo, *Brobyggerprosjektet: sluttrapport*. Oslo, 2005.

Lineikro, Unni og Karen Sophie Steen, *Årsrapport 1979*. Oslo, 1980.

NOVA, *Regnbueprosjektet - en evaluering- Forebyggende arbeid for minoritetsfamilier*. (skriftserie 5. bind). 2007.

Regnbueprosjektet, *Halvårsrapport*, 2007.

Regnbueprosjektet, *Årsrapport*, 2006.

Spetalen, Else Marie, *Juridisk rådgivning for kvinner: årsrapport*. Oslo, 1978.

Statskonsult, *Faglig frihet eller politisk frigang? En evaluering av Likestillingssenteret*. rapport 2003:10.

UDI, ”tall og fakta 2007”.

UDI, ”tall og fakta første tertial 2008”.

UN Commision on Legal Empowerment of the Poor – UNCLEP, *Making law work for everyone vol 1*. (1. bind). New York, 2008.

Vienna Declaration and Program of Action adopted by the World Conference on Human Rights 1993

Vinje kommune, Evalueringsrapporten ”Flyktningarbeidet i Vinje kommune 2008”.

Lover:

Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10.februar 1967 (Forvaltningsloven)

Lov om vern mot tobakkskader av 3.september 1973 nr.14

Lov om svangerskapsavbrudd av 13.juni 1975 nr.50

Lov om likestilling mellom kjønnene av 9.juni 1978 nr.45 (Likestillingsloven)

Lov om fri rettshjelp 13.juni 1980 nr.35

Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her av 24.06 1988 nr. 64
(utlendingsloven)

Lov om folketrygd av 28.februar 1997 nr.19 (folketrygdloven)

Lov om eierseksjoner av 23.mai 1997 nr.31 (Eierseksjonsloven)

Lov om husleieavtaler av 26.mars 1999 nr.17 (Husleieloven)

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21.mai 1999 nr.30
(Menneskerettighetsloven)

Lov om Bustadbyggjelag av 6.juni 2003 nr.38 (Bustadbyggjelaglova)

Lov om Burettslag av 6.juni 2003 nr.39 (Burettslaglova)

Lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere av 04.07
2003 nr.80 (introduksjonsloven)

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 03.06 2005 nr.33

Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet likestillings- og diskrimineringsnemnda
av 10.juni 2005 nr.40 (diskrimineringsombudsloven)

Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern av 17.juni 2008 nr.62 (arbeidsmiljøloven)

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne av 20.06 2008 nr.42, trer i kraft 1.januar 2009 (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)

Sør-Afrikas grunnlov vedtatt den 4.desember 1996 og trådte i kraft den 4.februar 1997.

Forarbeider:

Ot.prp.nr.33 (1974-1975) Lov om likestilling mellom kjønnene

Ot.prp.nr.1 (1977-1978) Lov om likestilling mellom kjønnene

Ot.prp.nr.77 (2000-2001) (endringslov) Likestillingsloven mv. (plikt til å arbeide for likestilling, skjerping av forbudet mot forskjellsbehandling på grunn av kjønn, forbud mot seksuell trakassering mv.)

Ot.prp.nr.50 (2003-2004): Om lov om endringer i introduksjonsloven mv.

Ot.prp.nr.34 (2004-2005) Likestillings- og diskrimineringsombudet og Likestillings- og diskrimineringsnemnda (diskrimineringsombudsloven)

Ot.prp.nr.35 (2004-2005) (endringslov): Avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner med tilleggsprotokoll i norsk lov

Ot.prp.nr.44 (2007-2008) Forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)

St.meld.nr.72 (1981-1982)

NOU1978: 37: Offentlig informasjon.

NOU 1993: 18: Lovgivning om menneskerettigheter

NOU 2001: 37: Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere

Forsrifter:

Forskrift om læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere (FOR-2005-09-16-1055 KD)

Forskrift til lov om fri rettshjelp (FOR-2005-12-12-1443 JD)

Rundskriv til lov om fri rettshjelp 2005/03203 SIA VD (G-12/05)

Konvensjoner:

FN-pakten vedtatt av de forente nasjoner 26.juni 1945

Den Internasjonale konvensjon om **sivile og politiske rettigheter** (SP) vedtatt av de forente nasjoner 16.desember 1945

Den Internasjonale konvensjon om **økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter** (ØSK) vedtatt av de forente nasjoner 16.desember 1945

Statute of the **International Court of Justice** (ICJ-statuttene), av 10.12.1948

Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (**EMK**) vedtatt 4.november 1950

Wien-konvensjonen om traktatrett av 23.mai 1969

FNs Konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (**kvinnekonvensjon**) vedtatt av de forente nasjoner 18.desember 1979

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 21.desember 1965 om avskaffelse av alle former for **rasediskriminering** (Rasediskrimineringskonvensjonen)

Den europeiske konvensjon om **fremmedarbeiders rettslige** stilling av 1977

Den reviderte **europeiske sosialpakt**:

Den europeiske sosialpakt ble vedtatt av Europarådet i 1961. Den trådte i kraft for Norges del 26.februar 1965. Europarådet undertegnet i 1996 en revidert versjon av sosialpakten.

Den reviderte sosialpakt trådte i kraft for Norges del 1.juli 2001

Tilleggsprotokoll til FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner vedtatt 22.desember 2000

International Convention on the Protection of the Rights of All **Migrant Workers** and Members of Their Families vedtatt den 18.desember 1990, trådt i kraft 1.juli 2003

Generelle kommentarer og anbefalinger til konvensjonene:

Generelle anbefalinger fra kvinnekomiteen:

General Recommendation No.3: Education and public information programmes, sixth session, 1987

General Recommendation No.10: Tenth anniversary of the adoption of CEDAW, eighth session, 1989

General Recommendation No.14: Female circumcision, ninth session, 1990

General Recommendation No.19: Violence against women, eleventh session, 1992

General Recommendation No.21: Equality in marriage and family relations

General Recommendation No.23: Women in political and public life, thirteenth session, 1994

General Recommendation No.24: Women and Health, twentieth session, 1999

General Recommendation No.25: Article 4, paragraph 1: Temporary Special Measures, thirtieth session, 2004

General Recommendation No.26: Women Migrant Workers, forty-second session, 2008

For en helhetlig liste over alle anbefalingene, se:

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm>

Generelle kommentarer ØSK:

General Comment No.3: The nature of States parties' obligations, 1990

General Comment No.7: The Right to Adequate Housing: forced evictions, 1997

General Comment No.9: The domestic application of the Covenant, (Substantive issues arising in the implementation of the ICESCR) 1998

General Comment No.10: The role of national human rights institutions in the protection of economic, social and cultural rights, 1998

General Comment No.13: The right to education, 1999

General Comment No.14: The right to the highest attainable standard of health, 2000

General comment No.16: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights, 2005

General Comment No.18: Right to work, 2005

For en helhetlig liste over alle kommentarene, se:

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm>

Generelle kommentarer SP:

General Comment No.25: The right to participation in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service, 1996

General Comment No.31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States parties to the Covenant, 2004

For en helhetlig liste over alle kommentarene, se:

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/comments.htm>

Periodiske rapporter:

Kvinnekonvensjonenes kommentarer til staters periodiske rapporter:

Generelt:

A/54/38/Rev.1 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women Twentieth session (19 January-5 February 1999) Twenty-first session (7-25 June 1999) Supplement No.38

A/55/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2000

A/57/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women
Twenty-sixth session (14 January-1 February 2002) Twenty-seventh session (3-21 June
2002) Exceptional session (5-23 August 2002) Supplement No.38

A/58/38 - supplement No 38: Report of the Committee on the Elimination of
Discrimination against Women, Twenty-eighth session (13-31 January 2003) and Twenty-
ninth session (30 June-18 July 2003)

A/59/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women,
2004

A/60/38 Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women,
2005

Norge:

CEDAW/C/2003/I/CRP.3/Add.2/Rev.1 eller A/58/38 para 90 flg: Consideration of
Norway's fifth and sixth periodic reports.

CEDAW/C/NOR/CO/7: Consideration of Norway's seventh periodic report.

CEDAW/C/NOR/7: Norway's seventh periodic report

Full oversikt over alle "concluding observations", se:

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

Komiteen for ØSK kommentarer til staters periodiske rapporter:

E/2004/22 (2003): Concluding observation of the Committee on Economic, Social en
Cultural Rights: New Zealand

E7C.12/1/Add.109: Concluding observation of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights: Norway

Full oversikt over alle ”concluding observations”, se:
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/sessions.htm>

For SP, se:
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/sessions.htm>

EU-direktiv:

Council Directive 2000/43/EC of 29.06 2000: Implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin.

Individklager:

Alberta Union v. Canada, Menneskerettighetskomiteen, No. 118/1982

Judge v Canada, SP, Menneskerettighetskomiteen, No. 829/1998

Velasquez Rodriguez Case, Judgment of July 29, 1988, Inter American Court of Human Rights (Ser. C) No.4. (1988)

Szijjart v. Hungary, Kvinnekomiteen, A/61/38 (2006),

Saker fra nemnda:

4/2007 - Haugeland

10/2006 - stillingsannonse

24/2006 - graviditet

98/2005 - JURK

4/2003 - sterilisering

8/2001 - Oslo plaza

1/2001 - ACE-saken

Rettsavgjørelser:

Rt.1997 s.580: OFS-saken

Rt.2004 s.957

Rt.2004 s.1006

EF-domstolen sak V-170-84: Bilka saken

EMDs dom 10.11.05: Leyla Shin v. Turkey

Andre statlige dokumenter:

Høyringsnotat – Inkorporering av kvinnediskrimineringskonvensjonen i menneskerettighetslova. Justis- og politidepartementet, Lovavdelingen 2008, saksnr. 200807079.

Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008. Mål for inkludering. Vedlegg til St.prp.nr.1(2007-2008) videreført i St.prp.nr.1(2008-2009) punkt 2.2.8.

Opplæringsplan i norsk med samfunnskunnskap for voksne innvandrere, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 1998

Vedtekter:

Vedtekter Juss-Buss

Vedtekter JURK

Seminar:

DEMROK-seminar 20.11.08 innleder Ronald Craig

Avisartikler:

Reportasje Aftenposten 01.12.08: "Sosialstaten svikter" av Randi Kvåle Iversen og Jan Tomas Espedal

Avisartikkel fra Aften aften onsdag 27.08.08, om nedleggelse av Regnbueprosjektet.

Artikkel i Dagsavisen 19.07.02

Nettsider:

www.JURK.no

www.jussbuss.no

www.ssb.no

http://www.vinje.kommune.no/edlandbarnehage/sitecore/content/Vinje/Internett/Tenester/Nytt_raadmannen/Nyheiter%202008/nye%20flyktningar.aspx l

<http://www.wildaf.org/>

<http://www.undp.org/legalempowerment/>

http://www.imdi.no/templates/CommonPage____8297.aspx

http://www.bymisjon.no/templates/Page____2444.aspx

www.udi.no

Brosjyrer:

Regnbueprosjektets brosjyre: Drømmer og forventninger - Den norske virkelighet.

Brosjyrer JURK:

Innvandrerkvinneres rettsstilling (vedlegg 2)

Asylsøker i Norge–innføring i norsk rett

Håndtering av gjeldsproblemer

Sameie

Småbarnsforeldres rettsstilling

Arv

Diverse arbeidsrettsbrosjyrer

Ektefellers rettsstilling

Husleie

Kvinneres rettsstilling ved overgrep

Rettigheter ved graviditet og fødsel

Erstatning fra staten

Ugift samliv

Kvinner og odel

Undervisningsmateriale Skoleprosjektet:

Powerpoint – presentasjon Skoleprosjektet (vedlegg 1)

Veiledermanual Skoleprosjektet

Intervjuer:

Servicesenteret for norskopplæring og samfunnsfag:

Westlund, Ingunn, undervisningsplanlegger Servicesenteret for voksenopplæring, 10.03.08

Ibrahim, Mohammed, lærer, 10.03.08

JURK:

Saksbehandlerne på boliggruppa høst 2007 og vår 2008, diverse samtaler ilp av den tiden jeg har fulgt skoleprosjektet

Juss-buss:

Eiebakke, Martin, daglig leder, 19.02.08 og 05.05.08.

Saksbehandlerne på innvandringsgruppa våren 2008, den 19.04.08, 04.03.08 og 05.05.08.

Åsa Hebnes Sellevoll, initiativtager til voksenopplæringsprosjektet, 31.01.08.

Skullerud voksenopplæring:

Björg Sellevold, koordinator, 07.02.08.

Lakkegata voksen opplæring:

Torild Lofwander, leder, den 27.03.08

Elevene i en klasse den 14.04.08

PMV:

Iqbal, Tahira, Natrulig hjelper, den 27.03.08

Adhdhar, Kadoujh, Naturlig hjelper, den 27.03.08

Gosh, Ella, daglig leder, den 27.03.08

Regnbueprosjektet:

Waagø, Janne, nest lede, 24.01.08

Oslo kommune fri rettshjelp:

Roli, Bente, daglig leder, den 30.09.08

Urtehaven friskole:

Raudberget, Camilla, lærer i norsk og samfunnsfag, 28.09.07.

Informasjonsforvaltning:

Samtale med sentralbordet den 19.11.08

Observasjoner:

JURK:

Høst 2007:

05.05.07: ICC moskee

04.09.07: Urtehaven friskole

28.09.07: Urtehaven friskole klasse med samfunnsfag

25.10.07: Safran kvalifiseringssenter

30.10.07: Røde Kors Kvinnekafe

05.12.07: Furuset skoleverksted

Vår 2008:

27.02.08: Lakkegata voksenopplæring

28.02.08: Norsk Folkehjelp, Oasen, Kvinner krysser grenser.

06.03.08: Introduksjonsprogrammet bydel Grunerløkka

06.03.08: Akser Folkeuniversitet

11.03.08: Røde Kors Kvinnecafe

04.04.08: Smedstua Voksenopplæring

14.04.08: Holmlia Voksenopplæring

13.04.08: ICC moske

08.05.08: Smedstua Voksenopplæring

28.05.08. Arabiske kvinnegruppen hos PMV sammen med LDO

04.06.08: Pakistansk kvinnegruppe hos PMV sammen med Shaheen Sardar Ali

Juss-Buss:

Voksen opplæringsprosjekt på Romsås Smedstua den 04.03.08

Servicesenteret:

Filippinkse klassen den 01.04.08

Engelske klassen den 01.04.08

Tirinja-klassen den 15.04.08

LDO:

28.05.08: hos PMV

PMV:

Observerte to sesjoner:

28.05.08: JURK og LDO holdt foredrag

04.06.08: JURK og Shaheen Sardar Ali holdt foredrag

Vedlegg 1: Skoleprosjektets powerpoint

INNVANDRERKVINNERS RETTSSTILLING

JURK

INNHold

1. Informasjon om JURK
2. Ulike former for opphold i Norge
3. Ekteskap
4. Barn
5. Vold
6. Fri rettshjelp
7. Nyttig kontaktinformasjon

HVA ER JURK?

- Juridisk Rådgivning for Kvinner
- Drevet av kvinnelige jusstudenter
- Gir gratis rettshjelp til kvinner innen de fleste rettsområder
- Vihjelper blant annet i saker om
 - Utlendingsrett
 - Boligrett
 - Separasjon/skilsmiss
 - Arbeidsrett
 - Foreldre og barn
 - Gjeld
 - Vold og mishandling

JURKS INNVANDRERKVINNEGRUPPE

- JURK har en egen gruppe som jobber med innvandrerkvinners rettsstilling
- Jobber for å bedre og spre kunnskap om innvandrerkvinners rettsstilling i Norge
- Gir generell informasjon
 - Brosjyrer
 - Foredrag
- Hjelper innvandrerkvinner i konkrete saker
 - Klage på avslag om oppholdstillatelse i Norge

ULIKE FORMER FOR OPPHOLD I NORGE

- Besøksvisum
- Familieinnvandring
 - Opphold på selvstendig grunnlag
- Bopsetningstillatelse
- Norsk statsborgerskap

BESØKSVISUM

Eksempel:

Van er fra Vietnam og bor i Norge. Hun er gravid og ønsker hjelp fra sin søster i Vietnam ved fødselen. Kan søsteren komme til Norge for å hjelpe Van?

BESØKSVISUM

Svar:

Hun kan søke om besøksvisum for 3 måneder.

BESØKSVISUM

Hva er besøksvisum?

Det er visum som gis for inntil 3 måneder for turistbesøk, familiebesøk eller annet formål

BESØKSVISUM

Hvilke krav må oppfylles?

- Må ha gyldig pass.
- Må returnere til hjemlandet etter 3 måneder.
- Må ha midler til reise og opphold.
- Må ha reise- og sykeforsikring.
- Gir ikke grunnlag for arbeids- eller oppholdstillatelse.
- Må søkes om til norsk ambassade/konsulat i hjemlandet.

FAMILIEINNVANDRING

Eksempel:

Wirya er fra Thailand. Hun har oppholdstillatelse i Norge. Hun bor i Oslo sammen med sin mann. De har 3 barn hjemme i Thailand som besteforeldrene passer på. Nå vil hun at barna skal komme til Norge for å bo hos henne og mannen. Har de mulighet til det?

FAMILIEINNVANDRING

Svar:

Barna kan søke om familieinnvandring med sine foreldre.

FAMILIEINNVANDRING

Hva er familieinnvandring?

En person kan få oppholds- eller arbeidstillatelse i Norge, fordi han/hun har familie her.

FAMILIEINNVANDRING

Hvilke krav må oppfylles?

- Må være noet familiemedlem (først og fremst ektefelle, samboer eller barn under 18 år).
- Den som bor i Norge må ha fast lovlig opphold.
- Underhold må være sikret. Beløpet er det samme som lønstrinn 1. (Per i dag er kravet 152 400 kr)
- Ektefeller må bo sammen for at den andre skal få opphold.
- Må søkes om til norsk ambassade i hjemlandet. I visse tilfeller kan man søke fra Norge, og søknaden rettes da til politiet.

OPPHOLDSTILLATELSE PÅ SELVSTENDIG GRUNNLAG ETTER SAMLIVSBRUDD

- På grunn av urimelige vanskeligheter i hjemlandet

Kvinnen kan få oppholdstillatelse dersom hun får problemer i hjemlandet på grunn av skilsmisken.

OPPHOLDSTILLATELSE PÅ SELVSTENDIG GRUNNLAG ETTER SAMLIVSBRUDD

- På grunn av mishandling:

- Dersom kvinnen og/eller barna har blitt mishandlet i samlivsforholdet skal kvinnen og/eller barna få oppholdstillatelse.
- Mishandlingen kan være fysisk eller psykisk
- Dokumentasjon bør fremlegges, f.eks legeattest.
- Ikke krav om politianmeldelse.

BOSETTINGSTILLATELSE

Eksempel:

Rani fra India har hatt arbeidstillatelse og bodd i Norge i 3 år. Hun er gift og bor sammen med mann og barn. Hun vil fortsette å bo i Norge. Kan hun det?

BOSETTINGSTILLATELSE

Svar:

Hun kan søke om bosettingstillatelse.

BOSETTINGSTILLATELSE

Hva er bosettingstillatelse?

Tillatelse for utlending til å ta opphold og arbeid i Norge uten tidsbegrensning.

BOSETTINGSTILLATELSE

Hvilke krav må oppfylles?

- Må ha bodd i Norge i 3 år sammenhengende med arbeids- eller oppholdstillatelse uten begrensninger.
- Vilkår for opprinnelig oppholdstillatelse må fremdeles være oppfylt.
- Dersom grunnlaget for oppholdstillatelse er ekteskap, må man fortsatt være gift og bo sammen.
- Må søkes om til politiet.

STATSBORGERSKAP

Eksempel:

Nadja og Mustafa er fra Iran. De har bodd i Norge i til sammen 7 år og har bopsetningstillatelse. De har to barn på 3 og 5 år som er født i Norge. De lurer på om barna er norske statsborgere, og om de kan bli norske statsborgere hvis de ikke er det.

STATSBORGERSKAP

Svar:

Barna er ikke norske statsborgere, hvis far eller mor ikke var norske statsborgere da barnet ble født. Dersom en av foreldrene får norsk statsborgerskap, har barnet etter søknad rett til norsk statsborgerskap.

STATSBORGERSKAP

Hva innebærer norsk statsborgerskap?

Som norsk statsborger har du flere rettigheter og plikter i Norge enn når du bare har arbeidstillatelse, oppholdstillatelse eller bopsetningstillatelse.

F.eks. ubegrenset arbeidstillatelse, stemmerett, norsk pass.

STATSBORGERSKAP

Hvilke krav må oppfylles?

- Du må ha hatt opphold i Norge i 7 av de siste 10 årene.
- Den som søker må være over 12 år.
- Som hovedregel må søkeren være løst fra tidligere statsborgerskap.
- Må søkes om til UDI.

EKTESKAP

Eksempel:

Akua er gift med Oduro. De er begge fra Ghana og bor i Norge. Oduro vil dra til Ghana for å gifte seg med Stella, og ta henne med til Norge. Vil Stella bli ansett som Oduros kone i Norge?

EKTESKAP

Svar:

Nei, i Norge er det ikke lov å være gift med flere samtidig. I slike tilfeller er det kun det første ekteskapet (her mellom Akua og Oduro) som vil bli godkjent. Man må være skilt dersom man vil gifte seg med en annen.

EKTESKAP

Eksempel:

Aisha er gift med Abdullah. De bor i et hus. Abdullah vil kjøpe ny bil. Siden han ikke har nok penger, vil Abdullah leie ut et rom i huset og selge TV. Kan Abdullah gjøre dette uten at Aisha er enig?

EKTESKAP

Svar:

Nei. Ali kan ikke uten skriftlig samtykke fra Aisha bestemme over boligen de bor i. Det betyr at han ikke kan selge, pantsette eller leie ut deler av boligen. Når det gjelder innbo, slik som TV, kreves det også samtykke fra Aisha, enten muntlig eller skriftlig.

EKTESKAP

Hvem bestemmer over hva?

- Under ekteskapet har ektefellene full rett til å bestemme over egne eiendeler og verdier.
- Ingen har rett til å bestemme over det den andre ektefellen eier.
- Det ektefellen eier tilhører han/henne.

EKTESKAP

- Ektefellene kan ikke alene bestemme over alt de eier.
- En ektefelle kan ikke uten skriftlig samtykke fra den andre ektefellen overdra, pantsette, forpakte bort, irungå eller si opp leieavtale for en eiendom som benyttes som felles bolig.
- En ektefelle kan heller ikke uten samtykke, enten muntlig eller skriftlig, råde over innbo i det felles hjemmet.

EKTESKAP

Eksempel:

Fatima fra Iran er gift med Khaled. Fatima er hjemme med deres tre barn, mens Khaled arbeider. Fatima trenger en varm jakke til vinteren. Khaled vil ikke gi henne penger til dette, og sier de ikke har råd. Hva kan Fatima gjøre?

EKTESKAP

Svar:

I ekteskapet har man en plikt til å forsørge hverandre. Siden Fatima er hjemmeværende, kan hun kreve penger av Khaled til å dekke sine personlige behov. Fatima har rett til opplysninger om Khaleds inntekt, gjeld og forbruk. Dersom hun ikke får vite dette av Khaled, kan hun ta kontakt med ligningskontorer, banken, og lignende.

SEPARASJON OG SKILSMISSE

Eksempel:

Mariana fra Chile ønsker å skille seg fra sin norske mann Ola. De giftet seg i Chile. Ola sier at han ikke vil skilles, og at han ikke vil la Mariana få skilsmisse. Han sier også at skilsmisse ikke er mulig i Norge siden de giftet seg i Chile. Kan Mariana likevel kreve skilsmisse?

SEPARASJON OG SKILSMISSE

Svar:

Ja, så lenge en av ektefellene bor i Norge, kan de skilles i Norge. Den ene ektefellen kan kreve å få skilsmisse selv om den andre ikke er enig. Begrunnelse må ikke gis.

SEPARASJON OG SKILSMISSE

Hvordan kan man få skilsmisse?

- Man må enten søke om separasjon eller flytte fra hverandre.
- Søknad om skilsmisse kan sendes etter 1 års separasjon eller 2 års faktisk samlivsbrudd.
- Søknad om separasjon og skilsmisse sendes til fylkesmannen.
- Ved barn under 16 år skal det megles før separasjon gis.
- I separasjonstiden må man ikke bo sammen med mannen.
- Man kan også få skilsmisse uten separasjon, hvis man selv eller barna har vært utsatt for alvorlig mishandling fra ektefellen.
- Skilsmisse pga. tvangsekteskap.

DELING

Eksempel:

Mens Mohammed og Amina var gift, hadde de felleseie. Amina eier en bil verdt kr 100 000. Mohammed eier en leilighet verdt kr 800 000. De skal nå skilles. Hva har Amina krav på etter skilsmissen?

DELING

Amina

Mohammed

Kr 100 000

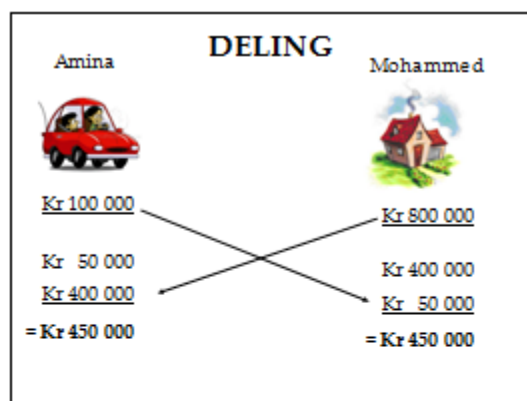
Kr 800 000

DELING

Svar:

Verdien av det Mohammed og Amina eier skal deles likt. Mohammed eier kr 800 000, derfor kommer det kr 800 000 fra han til deling. Amina eier verdier for kr 100 000, derfor kommer det kr 100 000 fra henne til deling. De eier til sammen kr 900 000. Kr 900 000 delt på to blir kr 450 000. Mohammed og Amina får derfor kr 450 000 hver.

FS

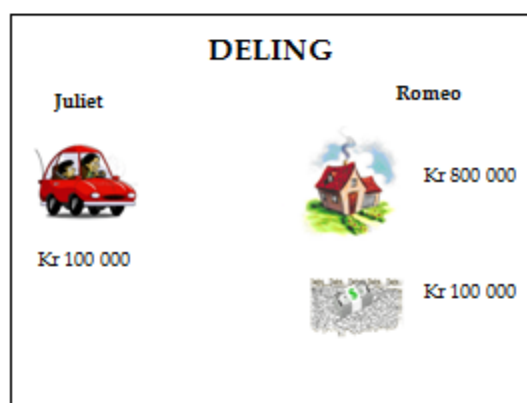

DELING

Eksempel:

Romeo eier en leilighet verdt kr 800 000. Han har også gjeld på kr 100 000. Juliet eier en bil verdt kr 100 000. Denne har hun arvet av sin mor. Hvor mye har Juliet krav på her?

FS

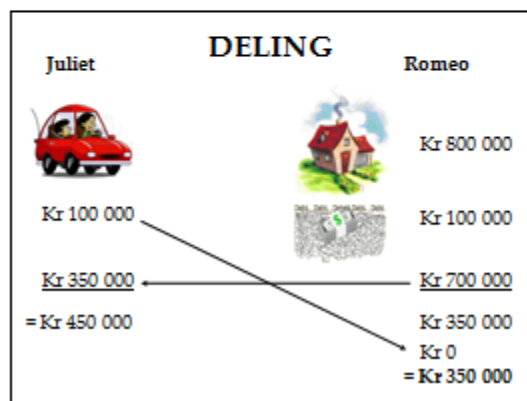
DELING

Svar:

Verdien av midler som Juliet har arvet under ekteskapet, kan Juliet holde utenfor delingen. Det kommer derfor ingenting fra Juliet til deling. Siden Romeo har gjeld for kr 100 000, må dette trekkes fra i kr 800 000. Fra han kommer det derfor kr 700 000 til deling. Romeo og Juliet får kr 350 000 hver.

(kr 700 000 : 2)

FS

DELING

Hva skjer med hus/møbler/bil og penger?

- Man kan fritt avtale hvordan delingen skal skje
- Hvis man ikke avtaler noe, skal ektefellenes formue deles likt
- Ektefeller kan mens de er gift opprette særreie ved å inngå en avtale som kalles ektepakt
- Særeie midler holdes utenfor delingen
- Man kan kreve at verdien av midler man får i arv, eller gave fra andre enn ektefellen, holdes utenfor delingen. Dette gjelder også midler man eide før ekteskapet ble inngått. Dette kalles skjevdeling.

BARN

Eksempel:

Anna og Peter er skilt. De har 2 barn. Etter skilsmissen flyttet Peter til Trondheim. Anna har foreldreansvaret alene for barna i Oslo. Peter vil ikke treffe barna sine. Han vil heller ikke betale noe til Anna eller barna. Hva kan Anna gjøre?

BARN

Svar:

Anna kan kreve barnebidrag fra Peter. Betaler han ikke frivillig, kan Anna få hjelp fra trygdekontoret til å kreve inn bidraget. Trygdekontoret hjelper også til med å fastsette størrelsen på bidraget. Selv om Peter har samværsrett, kan Anna ikke tvinge ham til å ha samvær med sine barn.

BARN

Hvor skal barna bo?

- Utgangspunktet er felles foreldreansvar, hvis man ikke avtaler noe annet.
- Det kan avtales hvor barnet skal bo, f.eks. at barnet bor fast hos den ene eller delt fast bosted.
- Dersom mor og far ikke blir enige, må det megles.
- Den av foreldrene som barnet ikke bor fast hos har rett til samvær med barnet, dersom ikke annet er avtalt eller fastsatt.
- Barnebidrag må betales av den barnet ikke bor fast hos.

FORELDREANSVAR

Hva innebærer det?

- Plikt til omsorg og omtanke
- Plikt til å sende barna på skole
- Plikt til å ikke utsette barna for fysisk eller psykisk skade eller fare
- Myndighet til å bestemme over barnets personlige forhold inntil de er 18 år
- La barn over 7 år få si sin mening før det blir tatt avgjørelser som angår dem.

HJELP OG STØTTE FRA STATEN

Helsevesen

- Alle bosatt i Norge har rett til legehjelp (mot egenandel)
- Man har rett til en kvinnelig lege

Folketrygden

- Alle bosatt i Norge kan få trygd i bestemte situasjoner
- Støtte gis ved bl.a. arbeidsledighet, svangerskap og fødsel, sykdom, uførhet og alderdom

Sosialhjelp

- Støtte gis til livsopphold for de som ikke kan forsyne seg på annen måte

Alle offentlige kontorer har opplysnings- og veiledningsplikt!

FRI RETTSHJELP

Hva er fri rettshjelp?

- Vanligvis må man betale for å få juridisk hjelp og få avgjort en sak for domstolene.
- For å bistå personer som ikke selv har råd til å betale for juridisk hjelp, har det offentlige etablert en ordning med fri rettshjelp.
- Fri rettshjelp blir gitt av de fleste privatpraktiserende advokater
- I Oslo kommune finnes et offentlig advokatkontor, kontoret for fri rettshjelp, som bare arbeider med denne type saker.
- Det er en inntektsbegrensning på kr. 230.000 i året, samt

FRI RETTSHJELP

Saker gis det fri rettshjelp for uansett:

- Enkelte utlendingssaker
- Saker om kvinnemishandling
- Barnevernssaker og sosialsaker

Saker det gis fri rettshjelp ved behov:

- Familie- og barnefordelingsaker
- Saker om erstatning for personskade eller tap av forsørger
- Saker om utkastelse og oppsigelse fra bolig
- Trygde- og pensjonssaker
- Saker om oppsigelse eller avskjed i arbeidsforhold

VOLD OG MISHANDLING

- Hvert enkelt menneske har krav på respekt og rett til å bestemme over sin egen kropp. Dette gjelder også barn.
- Det er straffbart å utøve vold og mishandling.
- Mye skjult vold skjer i hjemmene.
- Det finnes ulike typer vold og mishandling.
- Eksempler: ørefik, rising, slag, trusler, innesperring, befaling uten samtykke, å tvinge noen til seksuell omgang eller voldtekt.

FYSISK VOLD

Eksempel:

Aisha er datteren til Sadia og Ali. Aisha er et vanskelig barn og bråker mye. Kan Sadia og Ali slå datteren når hun er ulydig?

FYSISK VOLD

Svar:

Nei, i Norge er det verken tillatt å bruke vold mot barn eller mot voksne. Man kan bli straffet for dette.

SEKSUALISERT VOLD

Eksempel:

Sahra er gift med Mohammed. Kan Mohammed kreve at Sahra skal ha seksuell omgang med ham?

SEKSUALISERT VOLD

Svar:

Nei, Sahra bestemmer selv om hun vil ha seksuell omgang med sin ektefelle

- Den seksuelle lavalder i Norge er 16 år.
- Det vil si at det er forbudt å ha seksuell omgang med personer under denne alderen, selv om begge er enige.

PSYKISK VOLD

Eksempel:

Ana Maria svir ofte middagen. Ektefellen, Edvino, har begynt å bli lei av dette, og truer med å slå henne eller sperre henne inne. Kan Edvino gjøre dette?

PSYKISK VOLD

Svar:

Nei, Edvino kan verken slå eller sperre Ana Maria inne, eller true henne med at han skal gjøre det.

PSYKISK VOLD

- Psykisk vold er ikke tillatt
- Psykisk vold kan for eksempel være trusler og isolasjon
- Vold kan også være latterliggjøring og krenkelser
- Dersom man ødelegger gjenstander av stor følelsesmessig verdi for eieren, er dette også vold. Dette trenger man ikke å finne seg i.

TVANGSEKTESKAP

- Tvangsekteskap er å tvinge noen til å inngå ekteskap ved å bruke vold eller trusler.
- Dette er ulovlig i Norge.
- Dersom jenta eller gutten ikke fritt kan si nei til foreldrenes valg, anses det som tvangsekteskap.
- Ingen religion aksepterer tvangsekteskap.

TVANGSEKTESKAP

- Hvis man er blitt tvunget til å inngå ekteskap, kan man reise søksmål for å få kjent ekteskapet ugyldig.
- Man må reise søksmål innen 6 måneder etter at man har kommet seg ut av tvangssituasjonen.
- Søksmålet må uansett reises innen 5 år etter at ekteskapet ble inngått.
- Hvis man tvinger noen til å inngå ekteskap, kan man bli straffet med fengsel opp til 6 år.

ARRANGERT EKTESKAP

- Arrangert ekteskap er lovlig i Norge.
- Begge parter går inn i ekteskapet etter eget ønske.
- Dette kan skje ved at man selv velger en kandidat eller at familien gjør det.

HVA KAN DU GJØRE?

Eksempel:

Mary blir slått av ektefellen Andrew.
Hva kan hun gjøre?

HVA KAN DU GJØRE?

Svar:

- Mary kan si fra til noen hun stoler på
- Oppsøke nærmeste krisesenter. Der kan hun bo inntil hun får hjelp. Her kan også barna bo. Det er hove dsakelig kvinner som er ansatt her.
- Hun kan oppsøke nærmeste familievernkontor. Familievernkontoret kan bistå med meklings i forbindelse med konflikter i familien.
- Mary kan anmelde saken til politiet. En anmeldelse kan føre til at gjerningspersonen straffes.

POLITIANMELDELSE OG VOLDSOFFERERSTATNING

- En politianmeldelse kan føre til at overgriperen blir straffet
- Anmeldelse er et vilkår for å få innvilget voldsoffererstatning. Anmeldelse må skje så fort som mulig etter at skaden er oppstått
- Voldsoffererstatning er erstatning man kan søke om fra staten dersom man får fysisk eller psykisk personskaade etter en straffbar handling
- Erstatning kan som hove dregel bare gis dersom skaden er påført her i landet

VOLDSALARM OG BESØKSFORBUD

Eksempel:

Vera ble slått av ektefellen sin Vincent, derfor har hun flyttet fra han. Vincent oppsøker imidlertid Vera, og hun føler seg utrygg. Hva kan Vera gjøre?

VOLDSALARM OG BESØKSFORBUD

Svar:

Vera kan søke om voldsalarm. Vincent kan bli ilagt besøksforbud.

VOLDSALARM OG BESØKSFORBUD

- Voldsalarmen er koplet direkte til nærmeste politikammer, som rykker ut når alarmen blir aktivert
- Dersom den voldsutsatte anmelder voldsutøver, kan denne bli ilagt et besøksforbud. Det innebærer at den som har utøvd vold ikke har lov til å oppsøke den utsatte
- Vilkår for å få et besøksforbud er at det antas å foreligge risiko for at den forbudet retter seg mot ellers ville begå en straffbar handling overfor, forfølge eller på annet vis krenke den andres fred
- Det er ikke et absolutt krav om politianmeldelse for å få tildelt voldsalarm

DERSOM DU TRENGER HJELP

Telefon: 22 84 29 50
Mandag kl. 09-15
Tirsdag kl. 17-20
Onsdag kl. 09-15

Besøksadresse:
Arbinsgate 7 i Oslo

Postadresse:
PB 2691 Solli, 0204 Oslo
Fax: 22 84 29 51

NYTTIGE ADRESSER OG TELEFONNUMRE:

- Oslo Krisesenter gir hjelp til mishandlede kvinner.
Tlf.nr: 22 48 03 80
- Kontoret for fri rettshjelp: Tlf.nr: 23 48 79 00
Sakemottak mandag-torsdag kl.9-15 og kl.16-19. Fredag kl.9-15.
- Utlendingsdirektoratet (UDI): Tlf.nr:23 35 15 00
- Røde kors' telefon om tvangs ekteskap: Tlf.nr. 815 55 201
mandag-fredag: kl.9-17. Utensom åpningstiden: mob.nr 92626488
- Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS):
Tlf.nr: 22 36 56 60
- Advokatvakten: Gir inntil halvtimes gratis veiledning. Personlig oppmøte i Kristian Augustsgate 9. Sakemottak torsdag kl.16-19.
Tlf.nr: 22 03 50 50.

Vedlegg 2: Eksempel på brosjyre fra JURK

(Brosjyren er tilpasset bruk for avhandlingen)

Innvandrerkvinnens rettsstilling

FORORD

Denne brosjyren er utgitt av Juridisk rådgiving for kvinner (JURK).
JURK drives av kvinnelige jusstudenter, som gir gratis rettshjelp til kvinner i hele Norge.

Brosjyren er laget for å gi en kort oversikt over innvandrerkvinnens rettsstilling i Norge.
Reglene som behandles i brosjyren gjelder også for menn.

Takk til Oslo kommune, Barne- og familiedepartementet og Arbeids- og inkluderingsdepartementet for økonomiske bidrag. Brosjyren er revidert i 2001 og i 2006 på bakgrunn av endringer i lovverket.

Kumrije Rusiti og Saman Ilyas, Torill Christine Edvardsen, Anne Kittelsen, Gro Lislegard Slyngstad og Marte Strand Eriksen.

INNHALDSFORTEGNELSE

DEL 1 UTLENDINGSRETT

Kapittel I Besøksvisum.....	s 3
Kapittel II Opphold i Norge.....	s 5
Familiегjenforening	
Arbeid	
Studier	
Kapittel III Krav om underhold og bolig.....	s 12
Kapittel IV Bosettingstillatelse.....	s 14
Kapittel V Statsborgerskap.....	s 17
Kapittel VI Saksbehandlingsregler.....	s 20

DEL 2 RETTSSTILLINGEN I NORGE

Kapittel I Norskopplæring og introduksjonsprogram.....	s 22
Kapittel II Arbeid/utdanning.....	s 23
Kapittel III Helsevesen, trygd og sosialstønad.....	s 24
Kapittel IV Familierett.....	s 25
Kapittel V Arverett.....	s 26

Kapittel VI Stemmerett og valg.....	s 28
Kapittel VII Fri rettshjelp.....	s 28
Hvor innvandrerkvinner kan få hjelp.....	s 31
Ordliste.....	s 32
Andre brosjyrer utarbeidet av JURK.....	s 33

DEL 1 UTLENDINGSRETT

Kap I Besøksvisum

1. Visumplikt

Et visum til Norge gir normalt rett til å reise til alle Schengen-landene. Visum kan gis for 3 måneder (mer presist 90 dager) pr. halvår for turistbesøk, familiebesøk, forretningsreise, studiebesøk eller for annet formål.

Schengen-borgere behøver verken pass eller visum for å reise inn i Norge. I tillegg har Norge inngått visumfrihetsavtaler med en rekke land. Du kan kontakte Utlendingsdirektoratet for nærmere informasjon om dette.

2. Hvordan søke om besøksvisum

Visum må være innvilget før innreise.

Visumsøknad fremmes for norsk utenriksstasjon og i særlige tilfeller annet lands utenriksstasjon. Som hovedregel skal søknaden innleveres ved personlig fremmøte. Søknaden må fylles nøyte ut med egenhendig underskrift, og det må vedlegges fotografi av søkeren.

3. Vilkår for visum

For å få innvilget besøksvisum, må følgende vilkår være oppfylt:

Du må kunne vise frem gyldig pass eller legitimasjon som er godkjent som reisedokument. Passet/reisedokumentet må være gyldig i minst 90 dager ut over det tidsrommet besøksvisumet gjelder for.

Du må ha lovlig returadgang til hjemlandet ditt, eller annet land du har tillatelse til opphold i, slik at du kan returnere dit når visumets gyldighet utløper.

Du må ha midler til å dekke reiseutgifter til og fra Norge og til opphold i Norge. Den du skal besøke kan stille garanti for at kost, losji og reise blir dekket. Denne garantierklæringen må legges ved visumsøknaden.

Det må ikke foreligge bortvisnings- eller utvisningsgrunn. Se kap. VI.

Innvandringspolitiske hensyn må ikke tale mot visum. Har myndighetene for eksempel grunn til å tro at det reelle formålet med besøket er å ta arbeid eller opphold ut over 3 måneder i

Norge, kan de avslå søknaden om visum. Det er derfor svært viktig å vise sin tilknytning til hjemlandet, for eksempel gjennom arbeid, studier og familie. Om mulig bør tilknytningen til hjemlandet dokumenteres ved attester, bekreftelse fra skole/arbeidssted og hjemreisebillett.

Utenriks- og sikkerhetspolitiske hensyn må ikke tale mot visum.

4. Nødvisum

Dersom du er visumpliktig og melder deg for passkontrollen uten gyldig visum, kan det gis nødvisum når tvingende grunner taler for det. Det er et krav at du selv ikke kan klandres for at du mangler visum. Vilåårene for besøksvisum må være oppfylt.

Et eksempel kan være at et nært familiemedlem i Norge er kommet ut for en alvorlig ulykke, men den norske utenriksstasjonen er stengt denne dagen, og du må reise omgående.

Det kan dessuten gis nødvisum uten at vilåårene for besøksvisum er oppfylt, dersom særlige rimelighetsgrunner taler for det.

5. Varighet og innhold

Besøksvisum kan gis for et tidsrom for inntil 3 måneder (90 dager), og vanligvis får du visum bare for én innreise. Ved særlige behov kan det fastsettes et bestemt eller ubestemt antall innreiser innenfor et tidsrom på 12 måneder. I løpet av en periode på 6 måneder (180 dager), må du ikke ha vært i Norge eller annet Schengenland mer enn 3 måneder totalt.

Skal du ha opphold i Norge utover disse 3 månedene, må du ha gyldig oppholdstillatelse.

Har du fått innvilget visum for et kortere tidsrom enn 3 måneder, kan du bare få forlenget perioden mens du er i Norge hvis det foreligger helt spesielle grunner. Du kan aldri få en visumtillatelse for mer enn totalt 3 måneder. Søknad om å forlenge visumet, slik at visumets varighet blir på 3 måneder, leveres til politiet dersom du allerede er i Norge.

Visum gir ikke adgang til å arbeide i Norge. En som ikke reiser ut av Norge/Schengenområdet når visumet har løpt ut, risikerer å bli bortvist/utvist. Det samme gjelder en som tar arbeid i Norge uten å ha tillatelse til det.

6. Oppholdstillatelse i inntil 9 måneder for å besøke barn i Norge

Har søkeren barn i Norge og ønsker å besøke dem, kan man i stedet for å søke om besøksvisum, søke om oppholdstillatelse av inntil 9 måneders varighet. Det er en forutsetning at foreldrene returnerer til hjemlandet, og at underhold og bolig er sikret under oppholdet. Dette er ikke et visum, men en type tidsbegrenset oppholdstillatelse, se kap. II punkt 1.

Kap II Opphold i Norge

Innvandringen til Norge er begrenset og regulert. Dette betyr at alle utlendinger som skal oppholde seg i Norge i mer enn 3 måneder (90 dager) må ha oppholdstillatelse. Oppholdstillatelse kan gis dersom det foreligger særskilt grunnlag for det. Slikt særskilt grunnlag kan være:

asyl
humanitære grunner

familiegjenforening
arbeid
studier

I det følgende er kun opphold på grunnlag av familiegjenforening, arbeid og studier behandlet.

1. Opphold på grunnlag av asyl

Å få asyl betyr å få et fristed. Det innebærer at personen får opphold i Norge på grunn av forfølgelse i hjemlandet.

1.1 Hvordan søke om asyl

Du må søke om asyl i Norge eller ved norsk grense. Det kan ikke søkes om asyl fra hjemlandet eller i et annet land.

Søknaden settes frem for politiet. Politiet registrerer dine personalia og gjennomgår bagasje og eventuelle dokumenter du har med deg. De tar også foto og fingeravtrykk. Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) bistår alle asylsøkere med nødvendig informasjon i søknadsfasen.

Utlendingsdirektoratet (UDI) intervjuer deg om årsaken til at du flyktet. Det brukes tolk under intervjuet. Det er UDI som avgjør om du skal få asyl i Norge. Avslag på søknaden kan påklages i Utlendingsnemnda (UNE). Søker har rett til gratis bistand fra en advokat i en eventuell klageomgang.

1.2 Vilkår

Asylsøkeren må anses som flyktning. Du regnes som flyktning dersom du har en begrunnet frykt for forfølgelse i ditt hjemland på grunn av rase, religion, nasjonalitet, politisk oppfatning eller tilhørighet i en spesiell sosial gruppe.

Dersom du anses som flyktning, har du som hovedregel krav på å få innvilget asyl.

Det stilles ikke krav om at underhold og bolig må være sikret.

1.3 Grunner som kan gi adgang til å nekte asyl

Utlendingsdirektoratet kan avslå søknaden om asyl selv om du har begrunnet frykt for forfølgelse. Det gjelder blant annet i følgende tilfeller:

Asylsøkeren har fått innvilget asyl eller opphold i et annet land. En asylsøker må søke asyl i det første trygge land han kommer til.

Asylsøkeren regnes som en fare for rikets sikkerhet.

Asylsøkeren er domfelt for en særlig alvorlig forbrytelse og er derfor å anse som en fare for samfunnet.

I praksis er det svært få asylsøkere som får innvilget asyl. Flere får imidlertid opphold på humanitært grunnlag, se nedenfor under punkt 2.

1.4 Varighet

Arbeids- og oppholdstillatelse på grunnlag av asyl gis for ett år om gangen. Den fornyes hvis grunnlaget for asyl frøndeles er tilstede.

1.5 Virkninger av innvilget asyl

Du får status som flyktning.

Du får lovlig opphold og som hovedregel arbeidstillatelse.

Asyl kan danne grunnlag for bosettingstillatelse, se kapittel IV.

2. Opphold på humanitært grunnlag

Hvis myndighetene avslår en søknad om asyl, har de plikt til å undersøke om det kan gis oppholdstillatelse på humanitært grunnlag. Dette innvilges oftere enn asyl.

2.1 Hvordan søke om oppholdstillatelse på humanitært grunnlag

Person som ikke får innvilget asyl, men som står i en nærliggende fare for å miste livet eller bli utsatt for umenneskelig behandling, skal gis arbeids eller oppholdstillatelse. Dette gjelder når personen er i en flyktningliknende situasjon og derfor har et vern mot utsendelse.

Hvis det ikke foreligger vern mot utsendelse har ikke søkeren noe ubetinget krav på oppholdstillatelse på humanitært grunnlag selv om det foreligger sterke menneskelige hensyn eller særlig tilknytning til Norge. Avgjørelsen beror på en skjønnsmessig vurdering.

Som hovedregel må underhold og bolig være sikret for å få oppholdstillatelse på humanitært grunnlag. Det gjelder ikke dersom det gis tillatelse på grunn av begrunnet frykt for forfølgelse. Se nærmere om underholdskravet i kapittel III.

2.2 Hva kreves for å få opphold på humanitært grunnlag

For å få oppholdstillatelse på humanitært grunnlag kreves det at det foreligger sterke menneskelige hensyn. Slike hensyn kan være at du har en begrunnet frykt for forfølgelse, men ikke regnes som flyktning. Dette kan være situasjonen hvis det anses for å være farlig eller skadelig for deg å reise tilbake til hjemlandet ditt. Sterke menneskelige hensyn kan også foreligge hvis søkeren har alvorlige fysiske eller psykiske helseproblemer.

Hvis søkeren har barn når hun kommer til Norge, skal det også tas hensyn til dem ved vurderingen av om det skal gis opphold på humanitært grunnlag. Barnas helsetilstand og skolesituasjon kan være av betydning.

2.3 Særlig om enslige mindreårige asylsøkere

Enslige mindreårige asylsøkere kan bare sendes tilbake dersom de har omsorgspersoner i hjemlandet. Klarer man ikke å oppspore slike omsorgspersoner, vil mindreårige asylsøkere få oppholdstillatelse i Norge.

2.4 Varighet

Oppholdstillatelsen gis for ett år om gangen. Den kan fornyes dersom vilkårene fortsatt er oppfylt.

2.5 Virkninger av oppholdstillatelse på humanitært grunnlag

Du får lovlig opphold og som hovedregel arbeidstillatelse.

Tillatelsen kan danne grunnlag for bosettingstillatelse, se kapittel IV.

3. Familieinnvandring

Familieinnvandring betyr at en person kan få opphold i Norge fordi et eller flere familiemedlemmer allerede bor i landet.

3.1 Hvordan søke om opphold ved familieinnvandring

Som hovedregel må den som ønsker opphold i Norge søke om familieinnvandring ved den norske ambassaden eller konsulatet i hjemlandet.

3.2 7-dagers visum/D-visum (innreisevisum for ektefeller og felles barn)

Utlending som ønsker familieinnvandring kan i noen tilfeller gis en tillatelse til å reise til Norge mens søknaden behandles.

Dette gjelder når søkeren er:

ektefelle til norsk borger som er bosatt eller har til hensikt å bosette seg i Norge, eller
ektefelle til nordisk borger bosatt i Norge de tre siste årene og partene har vært gift i minst tre år, eller

ektefelle til utlending bosatt i Norge med bosettingstillatelse som ikke har oppholdt seg utenfor Norge mer enn to år, og partene har vært gift i minst tre år, eller
barn som ektefellene har sammen som skal reise sammen med søkeren. Særkullsbarn er ikke omfattet.

I tillegg må samtlige vilkår være oppfylt:

Begge parter må ha vært over 18 år på vigselstidspunktet.

Vigsel skal ikke være foretatt ved stedfortreder.

Ektefellene skal bo sammen i Norge.

Underholdskravet må være oppfylt.

Visum skal ikke innvilges dersom søkeren er innmeldt i Schengen informasjonssystem (SIS).

Søkeren skal ikke være utvist fra Norge med innreiseforbud.

Det er en forutsetning at det ikke er tvil om at vilkårene for oppholdstillatelse på grunnlag av familiegjenforening er oppfylt. Slikt innreisevisum skal ikke gis hvis det er faringsmessig er behov for verifisering av dokumenter i forbindelse med behandling av søknad om arbeids- og oppholdstillatelser.

Søkeren plikter å melde seg for politiet innen 7 dager etter innreise. Innvilgelse av visum innebærer ikke at søknad om familiegjenforening vil bli innvilget.

3.3 Vilkår for familieinnvandring

Krav til personen i Norge som det søkes familieinnvandring med (herboende)

Følgende personer har krav på å få sin nærmeste familie til Norge:

Norsk eller nordisk statsborger bosatt i riket.

Utenlandsk statsborger med bosettingstillatelse.

Utenlandsk statsborger med arbeids- eller oppholdstillatelse som kan danne grunnlag for bosettingstillatelse.

Følgende personer har ikke krav på å få sin familie til Norge, men deres familie kan søke: Utenlandsk statsborger som har arbeids- eller oppholdstillatelse som er tidsbegrenset og som ikke danner grunnlag for bosettingstillatelse. Utenlandsk statsborger som har oppholdstillatelse for å ta utdanning i Norge.

Krav til personene som skal søke om opphold på bakgrunn av familieinnvandring
Som hovedregel er det de nærmeste familiemedlemmer av personen som bor i Norge som kan få oppholdstillatelse på grunnlag av familiegjeningforening.

Følgende personer regnes som nærmeste familiemedlemmer:
Ektefelle over 18 år. Den som har fått opphold i riket etter å ha inngått ekteskap med flere, kan bare regne en av dem som ektefelle. Partene kan selv velge hvem dette blir. Den som har opphold i riket og inngår ekteskap i utlandet med mer enn én, kan bare regne den først ektede som ektefelle. Likestilt med ektefelle er registrert partner av samme kjønn. Det stilles krav om at ektefellene/partnerne skal bo sammen.

Samboer over 18 år. Partene må ha bodd sammen i et fast og etablert samboerforhold i minst to år, og formålet med familiegjeningforeningen må være at de skal fortsette samlivet. Det er en forutsetning at ingen av dem er gift med en annen person.

Ugifte barn under 18 år. Dersom kun én av foreldrene bor i Norge, kreves det at vedkommende har del i foreldreansvaret og at hensynet til barnets beste tilsier at det får opphold her. Når foreldreansvaret er delt, kreves det som regel samtykke fra den andre av foreldrene. Barn over 7 år skal få si sin mening om hvorvidt de vil bo hos den av foreldrene som bor i Norge.

Mor eller far til norsk barn. Barn vil si person under 18 år uten ektefelle eller samboer. Søkeren må ha foreldreansvaret for og bo sammen med barnet. Det er et vilkår at søkeren ikke har ektefelle eller samboer på tidspunktet for innreise i Norge.

Mor eller far til barn under 18 år. Barnet må ha opphold i Norge sammen med den andre av foreldrene som har foreldreansvar og barnet fast boende hos seg. Formålet med familiegjeningforeningen må være å oppfylle samværsrett med barnet. Det er et vilkår at søkeren har oppholdt seg i Norge med tillatelse det siste året. Samværsretten må dokumenteres og være av et visst omfang.

I visse tilfeller kan også andre personer få familiegjeningforening i Norge. Dette gjelder blant annet personer som har særlig tilknytning til riket.

Følgende personer regnes for å ha særlig tilknytning til riket:
Søker som skal inngå ekteskap med herboende etter innreise. Det stilles krav om at begge parter er over 18 år, og det må dokumenteres at det ikke foreligger hindringer for å inngå ekteskap.

Samboer over 18 år når partene akter å fortsette samlivet og de allerede har eller venter barn sammen. Det gjelder også for samboere som har bodd sammen i et fast og etablert samboerforhold i minst to år og ingen av partene er gift med en annen.

Mor eller far over 60 år uten ektefelle, samboer eller noen av sine nærmeste familiemedlemmer i hjemlandet. Det samme gjelder i særlige tilfeller begge foreldrene. Det er et vilkår at sønn eller datter i Norge må antas å ha et særlig ansvar for søkeren. (Som nevnt under kapittel I kan foreldre også få anledning til å besøke familien i Norge i inntil ni måneder, under forutsetning av at de returnerer til hjemlandet og underhold og bolig er sikret under oppholdet.)

Forsørget barn over 18 år uten ektefelle eller samboer, når barnet er eller blir igjen i hjemlandet uten foreldre eller søsken som er over 18 år eller gift. Det samme gjelder forsørget barn over 18 år uten ektefelle eller samboer når det godtgjøres at barnet av medisinske grunner er helt avhengig av personlig omsorg fra herboende foreldre.

Fosterbarn som er et etablert medlem av familien. Fosterbarnet må være under 18 år og uten ektefelle eller samboer. Det må dokumenteres at foreldreansvaret er overdratt på lovlig måte. Norsk barnevernsmyndighet må godkjenne fosterhjemmet.

Helsøsken under 18 år uten mor, far eller annen omsorgsperson i hjemlandet eller oppholdslandet og uten mor eller far i et annet land. Det er et vilkår at helsøsken i Norge er egnet som omsorgsperson.

Når sterke menneskelige hensyn taler for det, kan det også i andre tilfeller gis oppholdstillatelse på grunnlag av familiegjenforening.

3.4 Krav til underhold og bolig

Personer som søker om familieinnvandring må som hovedregel være sikret underhold og bolig. For de "nærmeste familiemedlemmer" (se under vilkår for familieinnvandring) stilles det ikke krav om at de må være sikret bolig, og det kan på visse vilkår gjøres unntak fra kravet om underhold. Se mer om kravet til underhold og bolig i kapittel III.

3.5 Hva innebærer det å få oppholdstillatelse ved familieinnvandring?

Første gangs oppholdstillatelse gis som oftest for ett år om gangen og kan fornyes hvis vilkårene fortsatt er oppfylt.

Voksne får oppholds- og arbeidstillatelse, mens barn under 18 år bare får oppholdstillatelse.

Tillatelsen kan som hovedregel danne grunnlag for bosettingstillatelse, dette kan du i tilfelle søke om etter 3 år. Se mer om bosettingstillatelse i kapittel IV.

3.6 Oppholdstillatelse på selvstendig grunnlag ved samlivsbrudd

Ved fornyelse av oppholdstillatelse på grunnlag av ekteskap eller samboerforhold, er det i utgangspunktet et vilkår at ekteskapet eller samboerforholdet består og at partene fortsatt bor sammen. Det er noen unntak fra denne regelen.

Oppholdstillatelse grunnet urimelige vanskeligheter i hjemlandet

Ved samlivsbrudd kan kvinnen likevel få tillatelse dersom hun som følge av samlivsbrudd vil få urimelige vanskeligheter i hjemlandet på grunn av de sosiale og kulturelle forholdene der.

Hjemlandets lovgivning og praktiseringen av denne, samt kvinnens bakgrunn og tilhørighet vil være sentrale momenter i vurderingen av om samlivsbruddet vil forårsake problemer av

tilstrekkelig kvalifisert art. Det er ikke tilstrekkelig at kvinnen vil møte vanskeligheter i hjemlandet. Vanskelighetene må fremstå som så tyngende at det vil være urimelig å kreve at kvinnen returnerer til hjemlandet

Oppholdstillatelse for kvinner ved samlivsbrudd grunnet mishandling

Dersom kvinnen og/eller eventuelle barn har blitt mishandlet i samlivsforholdet skal kvinnen og eventuelle barn få oppholdstillatelse.

Det stilles imidlertid krav til omfang og karakter av mishandlingen. I vurderingen tas i betraktning de enkelte handlingers alvorlighet, omstendighetene rundt handlingene og i hvilken grad handlingene gjentas over tid. Mishandlingen kan være av fysisk art, for eksempel bruk av vold, eller av psykisk art, som for eksempel trusler om bruk av vold.

Kvinnens forklaring skal være sentral i vurderingen av hvorvidt mishandling har skjedd. Oppstår det tvil om hennes forklaring, er det en fordel å ha en form for dokumentasjon på at mishandling har skjedd. Dette kan for eksempel være dokumentasjon på at kvinnen har blitt behandlet av lege eller psykolog. Kvinnen må regne med å bli innkalt til intervju hos politiet for å fortelle om sine opplevelser under samlivet. Hun velger selv om hun i tillegg vil anmelde ektefelle/samboer.

4. Arbeidssinnvandring

Utenlandske statsborgere må ha arbeidstillatelse for å arbeide eller drive egen virksomhet i Norge.

4.1 Hvordan søke om arbeidstillatelse

Første gangs arbeidstillatelse må som hovedregel være gitt før innreise til Norge. Søknaden fremmes gjennom norsk utenriksstasjon i det land søkeren er borger av, eller gjennom norsk utenriksstasjon i det land der søkeren har hatt arbeids- eller oppholdstillatelse de siste seks månedene.

4.2 Vilkår for arbeidstillatelse

Du må ha et konkret arbeidstilbud.

Lønns- og arbeidsvilkår må ikke være dårligere enn gjeldende

tariffavtale, regulativ eller det som ellers er normalt for vedkommende sted og yrke.

Det må som hovedregel dreie seg om heltidsarbeid for en arbeidsgiver.

Du må være fagutdannet eller ha spesielle kvalifikasjoner som virksomheten har behov for.

Du må være sikret underhold og bolig, se kapittel III. Kravet om underhold anses sikret

dersom ovennevnte vilkår om norske lønns- og arbeidsvilkår og heltidsarbeid er oppfylt.

I utgangpunktet er det et vilkår om at stillingen ikke kan besettes av tilgjengelig arbeidskraft i Norge eller EØS-området. Inntil en årlig fastsatt kvote er fylt (denne var på 5000 arbeidstakere i 2006), blir det imidlertid ikke vurdert om det finnes ledig arbeidskraft i Norge eller i EØS-området.

4.3 Varighet

Arbeidstillatelse gis i alminnelighet for ett år om gangen. Tillatelsen kan gis for kortere eller lengre tid dersom arbeidet er tidsbegrenset.

Arbeidstillatelse uten begrensninger kan danne grunnlag for bosettingstillatelse, se kapittel IV.

Det kan også gis kortvarig arbeidstillatelse, for eksempel til sesongarbeider, au-pair eller lignende. Slik tillatelse vil ikke danne grunnlag for bosettingstillatelse. Underhold og bolig må her være sikret, se kapittel III.

4.4 Jobbsøkervisum

Det finnes unntak fra hovedregelen om at arbeidstillatelsen må være gitt før innreise. Utlendinger som har kompetanse som faglært arbeidskraft og har til hensikt å arbeide i Norge, kan søke om jobbsøkervisum. Jobbsøkervisum kan innvilges uten at det foreligger arbeidstilbud, og hensikten med å reise til Norge må være å komme i kontakt med arbeidsgiver og inngått arbeidskontrakt, og eventuelt søke om arbeidstillatelse fra riket. Det kan innvilges slikt D-visum for inntil 90 dager. Det er et krav at utlendingen har tilstrekkelige midler for den perioden det innvilges visum. Utgangspunktet er at utlendingen skal ha minimum kr 500 til disposisjon per dag mens vedkommende er i Norge.

Foreligger det arbeidstilbud eller kontrakt, kan det innvilges slikt jobbsøkervisum/D-visum for 7 dager. Utlendingen må da melde seg for politiet i oppholdsdistriktet i løpet av disse 7 dagene for å fremme søknad om arbeidstillatelse.

Utlendingen kan ikke begynne å arbeide før arbeidstillatelse er innvilget.

For nærmere informasjon om hvordan en søker om jobbsøkervisum, ta kontakt UDI.

5. Opphold på grunnlag av studier

Utenlandske statsborgere som skal studere i Norge trenger oppholdstillatelse. Denne tillatelsen må som hovedregel være gitt før innreise. I utgangspunktet gis det kun tillatelse til studier på høyere nivå, det vil si studier på høyskole eller universitet. Studier i videregående skole gis det kun tillatelse til dersom det er en del av et utviklingsprogram.

5.1 Vilkår

Du må ha fått heltids studieplass ved godkjent utdanningsinstitusjon.

Bolig og underhold må være sikret, se kapittel III.

Du må fremlegge en plan for studiet.

Du må returnere til hjemlandet etter endt utdanning.

I forhold til kravet om retur til hjemlandet, foretas det en helhetsvurdering med utgangspunkt i søkerens individuelle situasjon. Er det en begrunnet og påregnelig mulighet for at søkeren ikke vil returnere til hjemlandet etter fullførte studier, taler dette for å avslå søknaden på dette grunnlaget.

5.2 Varighet

Oppholdstillatelse for utdanning gis for ett år av gangen. Ved fornyelse må du i tillegg til å oppfylle de ovennevnte vilkår, dokumentere tilfredsstillende fremdrift i utdanningen.

5.3 Virkninger av oppholdstillatelse på grunnlag av studier

Du har mulighet til å søke om tillatelse til å arbeide deltid. Det må foreligge et konkret tilbud om arbeid. Arbeidets omfang må ikke overstige halv stilling, maksimalt 20 timer per uke.

Familiemedlemmer til studenter kan på visse vilkår få oppholdstillatelse. Det er en forutsetning at familiemedlemmet returnerer til hjemlandet når studenten er ferdig med sin utdanning.

Opphold på grunnlag av studier danner ikke grunnlag for bosettingstillatelse.

Kap III Krav om underhold og bolig

For opphold i Norge stilles det som hovedregel krav om at søkeren er sikret underhold og bolig.

1. Underhold

1.1 Hovedregelen om underhold

Underholdskravet innebærer at du må ha nok penger til å dekke dine utgifter under oppholdet i Norge. Underholdet må være sikret for hele oppholdsperioden. Per 1. mai 2005 var grensen for underhold satt til kr 169 100 (lønnstrinn 1).

Som underhold kan regnes:

Egen arbeidsinntekt. Dette kan være lønnet heltidsarbeid eller tilsagn om fast arbeid. Ved deltidsarbeid eller drift av egen virksomhet, vil det foretas en konkret vurdering av om underholdskravet er oppfylt.

Egen formue.

Pensjon eller andre trygdeytelser av en viss størrelse og varighet.

Studielån eller stipend.

En kombinasjon av punktene over.

Utlendingsdirektoratet gir nærmere retningslinjer om hva som anses som tilstrekkelig underhold. Det foretas en konkret vurdering for hvert enkelt tilfelle.

I noen tilfeller godtas det at en annen person garanterer for tilstrekkelig underhold av søkeren. Kommer søkeren til Norge på familiegjenforening, vil også en kombinasjon av søkerens og herboendes midler kunne regnes som tilstrekkelig underhold. Et viktig unntak fra disse reglene er dersom en er gift, samboer eller skal gifte seg etter innreise, og en av partene er under 23 år. Da vil ikke søkerens midler bli regnet med, og andre personer kan heller ikke stille garanti for underhold av søkeren. Herboende må altså kunne forsørge sin ektefelle.

Sosialstønad regnes ikke som underhold.

Alle inntektskilder må dokumenteres. Slik dokumentasjon kan være kontoutskrift, arbeidsavtale og/eller lønnsoppgave for de tre siste månedene.

Der underhold er sikret ved egen formue eller garanti fra en annen person, kan det kreves at et beløp overføres til norsk bank og sperres for en bestemt tid.

1.2 Unntak fra underholdskravene

I visse tilfeller stilles det ikke krav om sikret underhold. Dette kan blant annet være:

Ved søknad om familiegjenforening som ektefelle eller samboer til norsk borger, forutsatt at begge er fylt 23 år.

Ved søknad om familiegjenforening som ektefelle eller samboer med en som har fått asyl, forutsatt at ekteskapet ble inngått før hovedpersonen reiste inn i Norge.

Ved søknad om familiegjenforening som ektefelle eller samboer med nordisk borger eller utlending med bosettingstillatelse, forutsatt at ekteskapet eller samboerskapet har vart i minst 3 år og begge parter er fylt 23 år.

Dersom andre, særlige sterke menneskelige hensyn tilsier det.

2. Bolig

Du må være sikret bolig for den tid søknaden gjelder.

Bolig kan være hus, leilighet, hybel eller lignende. Boligen må tilfredsstille helsemyndighetenes krav.

Du må kunne dokumentere at bolig er sikret, for eksempel ved å fremlegge leie- eller kjøpekontrakt. Skal du leie bolig, bør leieforholdet være av en viss varighet.

Kap IV Bosettingstillatelse

1. Generelt om bosettingstillatelse

En arbeids- eller oppholdstillatelse gis som hovedregel for ett år av gangen, og må derfor fornyes hvert år. Etter tre år med en oppholdstillatelse eller arbeidstillatelse som danner grunnlag for bosettingstillatelse, kan du søke om bosettingstillatelse. En bosettingstillatelse gir rett til opphold i landet uten tidsbegrensning, og er et selvstendig oppholdsgrunnlag.

For å få bosettingstillatelse må du søke om det. Søknad kan rettes til Utlendingsdirektoratet gjennom politiet. Grunnet lang saksbehandlingstid, anbefales det at søknad sendes ca to måneder før du fyller vilkårene. I utgangspunktet har bare den som har fremmet søknad i rett tid rett til bosettingstillatelse. Det vil si innen en måned før tidligere tillatelse utløper. Søknaden fremmes på fastsattskjema, og innleveres til politiet i det distrikt der du har ditt faste opphold. Vedtak treffes som utgangspunkt av Utlendingsdirektoratet.

2. Vilkår for bosettingstillatelse

Du må i de siste tre årene ha hatt en oppholdstillatelse eller arbeidstillatelse som etter loven kan gi grunnlag for bosettingstillatelse.

Det finnes en rekke tillatelser som ikke danner grunnlag for bosettingstillatelse. De mest relevante er tillatelse til studenter og au-pairer. Kollektiv beskyttelse danner heller ikke grunnlag for bosettingstillatelse.

Du må ha hatt sammenhengende opphold i landet de siste tre årene. Dette betyr at du ikke kan ha oppholdt deg i utlandet i mer enn syv måneder til sammen i løpet av de siste tre årene. Det er viktig å søke om fornyet oppholdstillatelse i tide, innen en måned før tillatelsen går ut. Opphold mellom tillatelsene som overstiger tre måneder i løpet av en tre års periode får betydning ved søknad om bosettingstillatelse.

Vilkårene for den gitte oppholdstillatelse må fremdeles være oppfylt. Bytte av oppholdsgrunnlag vil i utgangspunktet innebære at det tar lengre tid å opparbeide seg en bosettingstillatelse. Dette vil for eksempel gjelde for en utlending som først får oppholdstillatelse på grunnlag av familiegjennforening med sin ektefelle og separerer seg fra ektefellen etter to år. Dersom utlendingen får oppholdstillatelse på annet grunnlag etter separasjonen, kan vedkommende først få bosettingstillatelse etter tre år med denne oppholdstillatelsen.

Dersom du har fått opphold på grunnlag av familiegjennforening med din ektefelle, og dere blir separert eller flytter fra hverandre før du har fått bosettingstillatelse, har du ikke lenger rett til oppholdstillatelse i Norge. Dette fordi oppholdsgrunnlaget faller bort når du ikke lenger bor sammen med din ektefelle. Se kapittel II for andre mulige oppholdsgrunnlag etter skilsmisse. Se særlig punktet om oppholdstillatelse for kvinner ved samlivsbrudd grunnet mishandling.

Dersom du har hatt opphold på grunnlag av familiegjennforening med din ektefelle i tre år og dere har bodd sammen hele denne tiden, kan du etter søknad få bosettingstillatelse. Når du har fått innvilget bosettingstillatelse har det ingen konsekvenser for ditt videre opphold i Norge at du separerer deg fra din ektefelle.

3. Bosettingstillatelse når hovedvilkårene ikke er oppfylt

Har du i minst ett år hatt oppholdstillatelse som kan danne grunnlag for bosettingstillatelse, kan bosettingstillatelse gis dersom du har hatt langvarig opphold i Norge tidligere. Kravet om langvarig opphold blir som hovedregel praktisert som et krav om minst 8-10 års botid. Det samme gjelder der du har hatt ett års oppholdstillatelse som danner grunnlag for bosettingstillatelse og det foreligger sterke rimelighetsgrunner. Kravet om sterke rimelighetsgrunner praktiseres strengt og det skal mye til for at bosettingstillatelse vil bli innvilget. Et eksempel kan være at bosettingstillatelse gis til et barn, når resten av barnets familie har bosettingstillatelse.

Barn kan få bosettingstillatelse uten forutgående botid når det er født i Norge av foreldre som oppholder seg her. Søknad om tillatelse må fremsettes senest ett år etter fødselen. Det er et vilkår at foreldrene på dette tidspunkt har søkt om og selv oppfyller vilkårene for bosettingstillatelse.

Det gjelder andre regler for innvilgelse av bosettingstillatelse til utenlandsk statsborger som har oppholdstillatelse med grunnlag i kollektiv beskyttelse i en massefluktsituasjon.

4. Søker som er siktet for straffbare forhold

Dersom du blir siktet for et straffbart forhold som kvalifiserer til utvisning, vil søknaden først bli vurdert når skyldspørsmålet er endelig avgjort.

Dersom du blir dømt for straffbare forhold som *kan* medføre utvisning, og du likevel ikke blir utvist, kreves det mer enn tre års sammenhengende opphold i Norge før bosettingstillatelsen *skal* gis.

5. Rettigheter som følge av bosettingstillatelse

Tillatelsen gir rett til opphold i Norge og til å ta arbeid uten tidsbegrensning.

Tillatelsen gir adgang til å drive selvstendig ervervsvirksomhet i Norge.

Tillatelsen gir et utvidet vern mot utvisning.

Tillatelsen gir adgang til gjentatte innreiser til Norge.

Ønsker ektefelle, samboer eller barn å få opphold i Norge på grunnlag av familiegjenforening med utlending med bosettingstillatelse, stilles det ikke krav om at bolig og underhold er sikret. Dette gjelder kun dersom ekteskapet eller samboerforholdet har vart i minst 3 år og begge parter har fylt 23 år.

6. Bortfall av bosettingstillatelse

Bosettingstillatelse faller bort når en utlending har vært bosatt eller har oppholdt seg utenfor Norge i mer enn to år sammenhengende. Dette gjelder selv om utenlandsoppholdet avbrytes av kortere opphold i Norge. Bosettelsen eller oppholdet utenfor riket anses også å være sammenhengende dersom utlendingen har hatt flere opphold i utlandet som til sammen har en varighet på mer enn to år.

En utlending kan i visse tilfeller etter søknad få adgang til å være borte fra landet for lengre tid, uten at tillatelsen faller bort.

Bosettingstillatelse faller bort når vedtak om utvisning er endelig.

Kap V Statsborgerskap

(NB - den nye loven er ikke i kraft. Vi tenkte at inntil ikrafttredelse kan evt saksbehandler skrive et brev som henviser til UDIs hjemmesider med gjeldende regler...)

Som norsk statsborger har du flere rettigheter og plikter i Norge enn hva som er tilfellet når du har oppholdstillatelse. Hovedregelen i norsk rett er at du får statsborgerskap etter dine foreldre, og ikke på bakgrunn av hvor du bor eller er født.

Etter norsk rett kan du som hovedregel bare ha ett statsborgerskap.

Dette innebærer at du må løses fra ditt opprinnelige statsborgerskap for å få norsk statsborgerskap. Det kan gjøres unntak fra dette, dersom løsning anses rettslig eller praktisk umulig eller av andre grunner er urimelig.

1. Betydningen av norsk statsborgerskap

Du får norsk pass som et bevis på at du er norsk statsborger.

Ubetinget rett til opphold i Norge.

Norge har inngått visumfrihetsavtaler med en rekke land. Dette innebærer at du som norsk statsborger kan reise til disse landene uten visum.

Du har stemmerett ved Stortingsvalg.

Noen stillinger i politiet og rettsvesenet er forbeholdt norske statsborgere. Dette gjelder også enkelte stillinger i utenriksstjeneste og embetsstillinger generelt.

Du har krav på beskyttelse fra norske myndigheter.

En norsk statsborger kan ikke utvises fra Norge. Dette er ikke til hinder for at et statsborgerskap tilbakekalles.

En norsk statsborger kan ikke utleveres til annet land, et praktisk viktig unntak gjelder Nordiske land.

2. Erverv av norsk statsborgerskap

Du kan få innvilget norsk statsborgerskap på flere måter.

Statsborgerskap på bakgrunn av fødsel

Dersom barnets mor eller far er norsk statsborger, får barnet norsk statsborgerskap ved fødselen.

Statsborgerskap på bakgrunn av adopsjon

Barn som adopteres av en norsk statsborger får norsk statsborgerskap. Et krav er at barnet er under 18 år på adopsjonstidspunktet og adopsjonsbevilgningen må være gitt av norsk myndighet i medhold av adopsjonsloven. Det samme gjelder for utenlandsk adopsjon som er godkjent av norske myndigheter.

Statsborgerskap på bakgrunn av søknad

Alle som har oppholdstillatelse eller arbeidstillatelse som kan danne grunnlag for bosettingstillatelse, kan søke om norsk statsborgerskap til Utlendingsdirektoratet (UDI).

Enhver har rett til norsk statsborgerskap dersom søkeren på vedtakstidspunktet:

Har dokumentert eller klarlagt sin identitet,

Har fylt 12 år,

Er og vil forbli bosatt i Norge,

Har til sammen 7 års opphold i Norge i løpet av de siste 10 årene (NB - unntaket om sammenlagt botid og ekteskapstid, gjelder det ennå? Sjekk med UDI),

Oppfyller lovens krav om gjennomført norskopplæring,

Ikke er tidligere straffet eller har utholdt karenstid,

Er løst fra et annet statsborgerskap.

Søkeren har ikke rett til norsk statsborgerskap dersom hensynet til rikets sikkerhet eller utenrikspolitiske hensyn taler imot.

3. Tap av norsk statsborgerskap

Du mister ditt norske statsborgerskap dersom du får statsborgerskap i et annet land etter søknad eller eget samtykke. Det samme gjelder barn under 18 år når foreldrene erverver et annet statsborgerskap. Dette gjelder ikke dersom en av barnets foreldre er norsk statsborger eller barnet er gift eller registrert partner.

Selv om man er norsk statsborger ved fødselen, taper man sitt statsborgerskap dersom man, før man fyller 22 år, ikke har vært bosatt i Norge i til sammen 2 år. Det samme gjelder dersom man ikke har vært bosatt i Norge eller et annet nordisk land i til sammen 7 år.

Du kan søke om å bli løst fra ditt norske statsborgerskap. Du må da kunne bevise at du er statsborger i et annet land eller vil bli det. Den som er fast bosatt utenfor riket har rett til å få søknaden innvilget.

Kap VI Bortvisning og utvisning

1. Bortvisning

Norske myndigheter kan bortvise en utlending ved innreise eller innen syv dager etter innreise. I noen tilfeller kan en utlending også bortvises etter syv-dagersfristen er gått ut.

En utlending kan bortvises når vedkommende (blant annet):

Har manglende eller mangelfullt reisedokument

Har manglende arbeids- eller oppholdstillatelse, eller ikke kan sannsynliggjøre det oppgitte formålet med oppholdet i Norge
Ikke har, eller ikke er sikret, tilstrekkelige midler til oppholdet og til hjemreisen
Har et innreiseforbud til Norge som fortsatt gjelder
Er innmeldt i Schengen informasjonssystem (SIS) med henblikk på ikke å tillate innreise
Er skyldig det offentlige penger for tidligere uttransportering

Det kan også gi grunnlag for bortvisning dersom du:
Er straffet, det foreligger berettiget frykt for at du skal begå straffbare handlinger, eller at du lider av alvorlige psykiske forstyrrelser
Vurderes å utgjøre en trussel mot Norge eller et annet Schengen-lands nasjonale sikkerhet eller offentlig orden

De fleste vedtakene om bortvisning treffes av politiet. Forøvrig er det utlendingsdirektoratet som treffer bortvisningsvedtak

Alle som ikke fyller vilkårene for innreise eller opphold i riket kan i prinsippet bortvises.

2. Utvisning

Utvisning er den strengeste sanksjonsmuligheten utlendingsforvaltningen har mot utlendinger. Hvis du blir utvist, må du forlate Norge. Samtidig mister du muligheten til å kunne reise inn i Norge og som hovedregel også de øvrige Schengen-land.

En utvist person kan etter søknad få adgang til Norge igjen, men som hovedregel ikke tidligere enn to år fra utvisningstidspunktet. Det er utlendingsdirektoratet som fatter vedtak i utvisningssaker.

Norske myndigheter kan utvise en utlending som:
Har begått en straffbar handling i Norge,
Har begått en straffbar handling i utlandet for mindre enn fem år siden,
Grovt eller gjentatte ganger har overtrådt en eller flere bestemmelser i utlendingsloven, eller unndrar seg effektivisering av et vedtak som innebærer at du skal forlate Norge. Ulovlig opphold og ulovlig arbeid er eksempler på overtredelser av utlendingsloven. Det er også en overtredelse av utlendingsloven dersom du gir utlendingsmyndighetene uriktige opplysninger.
Vurderes som en risiko for rikets sikkerhet

Personer som er født i Norge og siden uavbrutt har hatt fast bopel her, kan ikke utvises. Det samme gjelder også personer som har fått norsk statsborgerskap.

En utlending som har (eller fyller vilkårene for) bosettingstillatelse i Norge, kan bare utvises på grunn av mer alvorlige forbrytelser, eller av hensyn til rikets sikkerhet.

Utvisning er ikke aktuelt hvis:
Utvisningen blir vurdert som et uforholdsmessig tiltak mot utlendingen, eller utlendingens nærmeste familie
Utvisningen fører til at utlendingen sendes tilbake til et land hvor hun risikerer å bli utsatt for forfølgelse

En utlending kan også utvises selv om vedkommende ikke oppholder seg i Norge.

Kap VII Saksbehandlingsregler

Politiet, Utlendingsdirektoratet og Utlendingsnemnda treffer avgjørelser og vedtak i utlendingssaker.

Disse myndighetene har opplysnings- og veiledningsplikt overfor personer som henvender seg til dem.

Den som er part i en sak har rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter, dersom ikke annet fremgår av norske rettsregler.

Myndighetene plikter å sørge for at en sak er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes i saken.

1. Rett til å uttale seg

Du har rett til å uttale deg i en sak som angår deg før det treffes vedtak dersom du ikke ved søknad eller på annen måte har uttalt deg tidligere. Myndighetene plikter i disse tilfeller å sende ut forhåndsvarsel før vedtak treffes. Varselet skal inneholde opplysninger om at du gis anledning til å uttale deg innen en nærmere frist.

Fremkommer det nye opplysninger i saken, som du har rett til å gjøre deg kjent med, skal disse forelegges deg til uttalelse. Dette gjelder med mindre spesielle hensyn taler mot.

2. Rett til rettshjelp

En utlending har rett til advokatbistand dersom vedkommende begår en straffbar handling som medfører frihetstraff. Det samme gjelder når retten prøver spørsmålet om pålegg.

Dersom utlendingen fyller vilkårene i norsk lov for å få fri rettshjelp, vil vedkommende få gratis advokatbistand også i andre saker. Se kap. VII.

3. Klageadgang

Vedtak truffet av politiet eller norsk utenriksstasjon kan påklages til Utlendingsdirektoratet. Vedtak truffet av Utlendingsdirektoratet kan påklages til Utlendingsnemnda.

Et vedtak skal som hovedregel begrunnes. Forøvrig skal vedtaket inneholde opplysninger om klageadgang, klagefrist, klageinstans, den nærmere fremgangsmåten ved klage og retten til innsyn i sakens dokumenter.

DEL 2 RETTSSTILLINGEN I NORGE

Kap. I Norskopplæring og introduksjonsprogram

1. Norskopplæring

Nyankomne voksne innvandrere har fra og med 1. september 2005 rett og plikt til deltakelse i opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Kommunene er pålagt en plikt til å gi slik opplæring.

Voksne innvandrere med en oppholdstillatelse som gir grunnlag for bosettingstillatelse, har rett og/eller plikt til deltakelse i 300 timer opplæring i norsk og samfunnskunnskap.

Opplæringen skal inkludere 50 timer samfunnskunnskap gitt på et språk deltakerne forstår, og opplæringen skal gjennomføres i løpet av de første tre årene i Norge. Gjennomført 300 timer opplæring eller dokumentasjon på at vedkommende har tilstrekkelige kunnskaper i norsk eller samisk innføres samtidig som nytt vilkår for å få bosettingstillatelse og statsborgerskap i Norge.

Kommunene får plikt til å gi opplæring opp til totalt 3 000 timer for dem som trenger det. Opplæring utover 300 timer er ikke en rett for den enkelte. Kommunene kan kreve at vedkommende gjennomfører tester for å fastslå om det er behov for opplæring ut over 300 timer. Kommunens plikt til å tilby opplæring gjelder i fem år. Den enkeltes plikt til deltakelse gjelder til 300 timer opplæring er fullført eller til vedkommende har fylt 55 år.

For prester eller forstandere i registrert trossamfunn skal det utvikles egne opplæringsmoduler til bruk i samfunnskunnskapsundervisning av religiøse ledere som har flyttet til Norge fra utlandet.

2. Overgangsordning

Den nye ordningen vil gjelde innvandrere som får oppholds- og arbeidstillatelse som gir grunnlag for bosettingstillatelse etter 1. september 2005. De som har fått oppholdstillatelse før denne datoen, vil få norskopplæring etter tidligere ordning i inntil fem år fra 1. september 2005.

3. Introduksjonsprogram

Introduksjonsloven trådte i kraft 1. september 2003 som en frivillig ordning for kommunene. Fra 1. september 2004 er loven obligatorisk for alle kommuner som bosetter flyktninger. Loven gjelder kun personer som er bosatt etter 1. september 2003.

Kommunale introduksjonsprogram tar sikte på å gi grunnleggende ferdigheter i norsk og grunnleggende innsikt i norsk samfunnsliv, og forberede for deltakelse i yrkeslivet eller ordinær utdanning. Programmet skal være helårlig og på full tid, og kan som hovedregel vare inntil to år. Programmet skal i størst mulig grad følge regler i arbeidslivet når det gjelder forhold som fravær, permisjoner og ferier.

For den tid en person deltar i introduksjonsprogrammet, har vedkommende krav på introduksjonsstønad. For deltakelse i program er stønaden på årsbasis lik to ganger folketrygdens grunnbeløp (per juni 2005 kr 121398, (obs!! Sjekk dette beløpet...)). Deltaker under 25 år mottar 2/3 stønad.

Innvandrerkvinner har utover det ovenstående i utgangspunktet de samme rettigheter og plikter som norske kvinner. Vi vil i det følgende redegjøre for noen av de viktigste rettighetene og pliktene.

Kap II Arbeid og utdanning

1. Arbeid

Arbeidstakers rettigheter er regulert i tariffavtaler og ved lov. Her finner du bestemmelser om lønn, ferie, arbeidstid, miljøet på arbeidsplassen og oppsigelse.

Du har rett til å få en skriftlig arbeidsavtale med din arbeidsgiver. Arbeidsavtalen regulerer ditt konkrete arbeidsforhold. For å sikre dine rettigheter som arbeidstaker, kan du organisere deg i en fagforening.

Når det gjelder de øvrige regler i arbeidslivet, viser vi til brosjyrer JURK har utarbeidet om arbeidsrett.

2. Skole

Alle barn i alderen 6 til 16 år har rett og plikt til å gå på skole. Dersom du har barn i denne alderen, må du ta kontakt med skolen eller skolekontoret på det stedet du bor for å få skrevet barna inn ved skolen. Barna har også rett til å få opplæring i sitt eget morsmål.

For å bli tatt opp til videregående skole, må søkeren normalt ha gjennomgått tiårig norsk grunnskole eller tilsvarende. Ungdom som oppfyller dette vilkåret har etter søknad rett til treårig videregående skole. Utdanningen må normalt være fullført innen fire år etter endt grunnskole.

Voksne som ønsker videregående opplæring, har ikke lovfestet rett til dette. Søkere vil imidlertid bli fordelt på plasser fylkeskommunen tilbyr denne gruppen, men de er altså ikke sikret plass. De som er født før 1978 kan fullføre sin videregående utdanning og er da sikret plass.

Innvandrere og flyktninger med gyldig oppholdstillatelse, kan søke om studieplass ved videregående skole.

3. Høyere utdanning

Offentlige universitet og høyskoler er i utgangspunktet åpne for alle som oppfyller opptakskravene. Som regel forutsettes det at du har fullført og bestått treårig videregående skole eller tilsvarende i utlandet. For å finansiere studiene, kan du søke om støtte fra Statens lånekasse for utdanning.

Kap III Helsevesen, trygd og sosiaktønad

1. Rettigheter i forhold til helsevesenet

I Norge er det et offentlig helsevesen. Dette innebærer at alle som er bosatt i Norge, både norske statsborgere og utlendinger, har rett til legehjelp mot å betale en egenandel.

2. Trygd

I Norge er det et offentlig trygdesystem. Alle som er bosatt i Norge og har lovlig opphold her er medlemmer av folketrygden. Du blir regnet som bosatt i Norge dersom du skal bo her over lengre tid, eller har bodd her i minst 12 måneder. De som kun oppholder seg i Norge uten å være bosatt her, f.eks. i forbindelse med ferie, er ikke medlemmer av folketrygden.

Folketrygdens formål er å gi økonomisk trygghet ved å sikre inntekt og kompensere for særlige utgifter ved arbeidsløshet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall.

Trygdens størrelse er avhengig av hva slags stønad det søkes om, antall år du har vært medlem av trygden og din tidligere inntekt.

Trygdekontoret i kommunen du bor i har informasjons- og veiledningsplikt.

3. Sosialhjelp

Den som ikke kan sørge for sitt livsopphold gjennom arbeid eller ved å gjøre gjeldende økonomiske rettigheter har krav på økonomisk stønad. Stønaden bør ta sikte på å gjøre den enkelte selvhjulpne. Det er den enkelte kommune som administrerer ordningen, og søknad om støtte rettes til sosialtjenesten i den kommunen du bor eller oppholder deg i.

Økonomisk stønad kan gis som bidrag, lån, garanti for lån, eller varer og tjenester. Stønaden kan variere i de ulike deler av landet.

Utlendinger som har lovlig opphold i Norge har rett til sosialstønad dersom de ikke kan sørge for sitt eget livsopphold. Når det gjelder utlendinger som oppholder seg i Norge, men ikke har bopel her, er muligheten for å få sosialstønad begrenset.

Kap. IV Familierett

1. Inngåelse av ekteskap

Utlendinger må ha lovlig opphold i Norge for å kunne inngå ekteskap her i landet. I tillegg må de være over 18 år. Ønsker en person under 18 år å inngå ekteskap i Norge, må hun/han få samtykke fra fylkesmannen og de som har foreldreansvaret.

Gyldigheten av ekteskapet skal i utgangspunktet bedømmes etter reglene i det land der ekteskapet er inngått.

Avviker de utenlandske ekteskapsreglene svært mye fra de norske, godkjennes ikke ekteskapet. I Norge er det for eksempel ikke lov å være gift med flere samtidig, såkalt bigami. Det er i slike tilfeller kun det først inngåtte ekteskapet som vil bli godkjent i Norge.

En person som er tvunget til å inngå ekteskap kan få ekteskapet kjent ugyldig av en norsk domstol. I 2003 ble det innført offentlig påtale i slike saker. Ekteskapet kan uansett oppløses ved skilsmisse.

2. Ektefellenes underholdsplikt

Ektefellene har en gjensidig plikt til å forsørge hverandre og felles barn under ekteskapet. Denneplikten kan oppfylles ved tilskudd av penger, arbeid i hjemmet eller på annen måte.

Ektefellene har også plikt til å informere hverandre om sine økonomiske forhold. Dersom denneplikten ikke blir overholdt, kan den andre ektefellen kontakte ligningskontoret for å få opplysninger eller kopi av ektefellens selvangivelse eller ligning. En ektefelle kan også kreve å få opplysninger fra banker, forsikringsselskaper og lignende.

3. Separasjon og skilsmisse

En ektefelle som ønsker å oppløse ekteskapet, har rett til det. Søknad om separasjon sendes til fylkesmannen der du bor. Du behøver ikke å begrunne hvorfor du ønsker å skilles, og det er heller ikke nødvendig at den andre ektefellen samtykker eller skriver under på separasjonspapirene.

Hver av ektefellene kan kreve skilsmisse når de har vært separert etter søknad i minst ett år. Skilsmisse kan også kreves når ektefellene har bodd fra hverandre i minst to år.

Formuesforholdet mellom ektefeller reguleres av lovgivningen i det land de hadde sin første felles bopel etter ekteskapets inngåelse. Dersom ektefellene bodde sammen første gang i Norge, er det norske ekteskapsregler som kommer til anvendelse ved det økonomiske oppgjøret etter en skilsmisse.

Du kan lese mer om separasjon og skilsmisse i brosjyren "Ektefellers rettsstilling" som er utarbeidet av JURK.

3. Registrerte partnere

Homofile kan inngå registrert partnerskap. Registrerte partnere er som hovedregel likestilt med ektefeller når det gjelder rettigheter og plikter. De har imidlertid ikke adgang til å adoptere barn sammen.

Kap VI Stemmerett og valg

Alle norske statsborgere som senest i valgåret fyller 18 år, har stemmerett ved stortingsvalg, kommune- og fylkestingsvalg og ved folkeavstemninger.

Utenlandske statsborgere som bor her i landet har bare stemmerett ved kommune- og fylkestingsvalg. De må ha vært bosatt (ha bosettingstillatelse) i Norge i de siste tre år før valget og ellers fylle de vilkår som gjelder for norske statsborgere.

Kap VII Fri rettshjelp

Dersom du har behov for advokathjelp og ikke har økonomisk mulighet til å betale, kan du i noen type saker få dekket utgiftene helt eller delvis gjennom ordningen med fri rettshjelp.

1. Saker uten behovsprøving

I visse saker hvor det offentlige finner at det er særlig viktig å få advokathjelp, blir fri rettshjelp gitt uten hensyn til inntekt og formue.

Dette gis blant annet i:
enkelte utlendingssaker
saker om kvinnemishandling
barnevernssaker og sossalsaker
sedelighetssaker, i form av bistandsadvokat til fornærmede

I de fleste straffesaker har tiltalte krav på offentlig oppnevnt forsvarer.

2. Saker med behovsprøving

I visse typer saker kan det bli gitt hjelp etter behovsprøving. Det må anses nødvendig og rimelig at det offentlige yter slik bistand. Videre må bruttoinntekt og nettoformue ikke overstige beløp som er fastsatt av departementet.

Dette gjelder følgende sakstyper:
familie- og barnefordelingssaker
saker om erstatning for personskade eller tap av forsørger
saker om utkastelse og oppsigelse fra bolig som leietaker bor i
tvister om oppsigelse eller avskjed i arbeidsforhold

trygde- og pensjonssaker

Som hovedregel kan man ikke få fri rettshjelp i andre saker.

Dersom du får innvilget fri rettshjelp etter behovsprøving, må du betale en egenandel.

3. Hvordan søke om fri rettshjelp

En advokat kan undersøke om du har krav på fri rettshjelp og sende inn søknad om dette på dine vegne. Du kan også selv søke om fri rettshjelp hos fylkesmannen.

Avslag på søknad om fri rettshjelp kan påklages innen tre uker. Klagen skal sendes til den instans som har avslått søknaden. Justisdepartementet behandler klagen.

Kap. VIII Særlig om kvinner som utnyttes i prostitusjon eller tvangsarbeid (ofre for menneskehandel)

Prostitusjon er lovlig i Norge, men det er ikke lovlig å livnære seg av andres prostitusjon. Hallikvirksomhet rammes av straffeloven.

I noen tilfeller befinner personer seg i en situasjon hvor de utnyttes som følge av at de er lurt, tvunget og /eller forledet for eksempel til å selge seksuelle tjenester. Hvis myndighetene vurderer dette til å være en situasjon som faller inn under definisjonen av menneskehandel, så kan det etter søknad kvalifisere for asyl eller oppholdstillatelse på humanitært grunnlag.

Personer som utbyttes, og som ikke har lovlig opphold, kan få bistand fra norske myndigheter. Etter dagens regler skal personen i slike tilfeller gis utsatt utreisefrist dersom visse vilkår er oppfylt. Ordning blir om kort tid endret og vil i fremtiden innebære et bedret tilbud for antatte ofre. Det gis også tilbud om oppfølging og trygt oppholdssted til personer som trenger beskyttelse.

Hvor innvandrerkvinner kan få hjelp?

Oslo Krisesenter tlf 22 48 03 80 gir hjelp til mishandlede kvinner. Liste over andre krisesentre i Norge: www.krisesenter.com/medlemssentre.html

Selvhjelp for innvandrere og flyktninger (SEIF) gir praktisk hjelp og veiledning. Tlf. 22 03 48 30 www.seif.no

ROSA gir praktisk hjelp og informasjon om bistand og beskyttelse til ofre for menneskehandel www.rosa-help.no Tlf 22 32 11 60

MiRA Ressurssenter arbeider med spørsmål knyttet til likestilling for innvandrer- og flyktningkvinner i Norge.
22 11 69 20 www.mirasenteret.no

Senter mot etnisk diskriminering (SMED) yter rettshjelp og dokumenterer art og omfang av diskriminering i Norge.
22 64 69 70

Likestilling og diskrimineringsombudet www.lido.no tlf. 24 05 59 70

Organisasjonen mot offentlig diskriminering (OMOD)
<http://home.c2i.net/ourplace/> tlf. 22 20 87 37

Utlendingsdirektoratet (UDI) www.udi.no
23 35 15 00

Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) www.noas.org
22 36 56 60

Rosenhoff voksenopplæring
22 38 77 00

Kontoret for fri rettshjelp gir beiledning og konkret juridisk hjelp uten kostnad. Tlf 22 48 79 00

JUSSBUSS er en rettshjelpsorganisasjon som gir gratis veiledning og bistand
22 84 29 00

JURK (Juridisk rådgivning for kvinner)
Postboks 2691 Solli, 0204 Oslo
Besøksadresse: Arbins gate 7
Tlf. 22 84 29 50
www.jurk.no

Ordliste

Bistandsadvokat: Fornærmedes advokat i en sedelighetssak.

Fornærmede: Person som har blitt utsatt for et overgrep.

Herboende: Person med oppholdstillatelse i Norge (som det eksempelvis søkes om familiegjengenforening med).

Nettoformue: En persons formue etter at personens gjeld er trukket fra.

Overføringsflyktning: Flyktning som faller inn under det antall flyktninger som Norge mottar etter bestemmelse fra FNs høykommissær for flyktninger.

Returvisum: Merknad i visumet på at en person innenfor visumets tidsperiode kan reise ut av Norge og tilbake til Norge igjen.

Sedelighetssak: Straffesak når overgrepet for eksempel består i voldtekt eller incest.

Testator: Person som har skrevet et testament.

Utlending: Person som ikke er norsk statsborger.

Andre brosjyrer utarbeidet av JURK

«Arbeidsavtalen»

«Den kvinnelige arbeidstakeren»

«Krav på lønn og feriepenger»

«Kvinner og odel»

«Miljøet på arbeidsplassen»
«Mishandlede kvinners rettsstilling»
«Sameie»
«Seksuelt misbrukte barns rettsstilling»
«Ektefellers rettsstilling»
«Småbamsforeldres rettsstilling»
«Ugift samliv»
«Oppsigelse og avskjed»

JURIDISK RÅDGIVNING FOR KVINNER

Postadresse:
Postboks 2691 Solli
0204 Oslo

Telefonhenvendelse:
Mandag, onsdag kl. 9.00 - 15.00
Tirsdag kl. 17.00 – 20.00
Tlf. 22 84 29 50
Fax. 22 84 29 51

Klientmottak:
Arbins gate 7
Tirsdag kl. 12.00-15.00
17.00 – 20.00

web: www.jurk.no